

TEISĖS MOKSLO PAVASARIS

2022

Vilniaus universiteto
Teisės fakulteto
Studentų mokslinė draugija

TEISĖS MOKSLO PAVASARIS 2022

Vilniaus universiteto
Teisės fakulteto
Studentų mokslinė draugija

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2023

Mecenatas

Rėmėjai:

**Advokato Audriaus Voverio
kontora**

ISSN 2345-0878 (spausdintas)
ISSN 2538-8916 (internete)

© Vilniaus universitetas, 2023

Mieli skaitytojai, studentai ir fakulteto draugai,

Jūsų rankose – mokslinių publikacijų, kurias parengė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentai, rinkinys. Tai – gražia ir prasminga tradicija tapusi VU TF Studentų mokslinės draugijos 2021–2022 m. veiklas apibendrinanti knyga, kurią savo bibliotekose, tikiuosi, turės ne tik patys studentai, bet ir teisės praktikai – teisėjai, prokurorai, advokatai.

Ne kiekvienas rašto darbas ar publikacija gali būti vadinamas moksliniu. Pirmiausia akademinėse bendruomenėse atsirado suvokimas apie tai, kad ne bet kokią informaciją galima laikyti patikima, išvadas pagrįstomis. Tam, kad žinios, nuomonės ar faktai bei jų interpretavimas būtų rimtai svarstomi profesionalų ir mokslininkų, jie turi atitikti ne tik naujumo, aktualumo kriterijus, tačiau ir išnagrinėti apsibrėžus patį tyrimo objektą, pritaikius mokslinio pažinimo metodus, įvertinus alternatyvas, kitas konkuruojančias nuomones, galimas paklaidas ir netgi rizikas. Teisingam metodų naudojimui teoriniuose tyrimuose tenka ypatingas vaidmuo. Pavyzdžiui, vien teisės moksle mes susiduriame ir su loginiu, istoriniu, gramatiniu, sisteminiu ir su teleologiniu ar lyginamuoju metodais, be kurių aktualių problemų šiuolaikiniame sudėtingame pasaulyje išspręsti negalime. Metodų sąrašas dar labiau išsiplėčia tuomet, kai imamės tarpdalykinių tyrimų, kurių rezultatai paprastai turi itin didelę pritaikomąją praktinę vertę. Jie reikalauja ir sudėtingesnių analizių, ir platesnio požiūrio, ir balanso paieškos.

2022 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Studentų mokslinės draugijos publikacijų rinkinys – puikus įrodymas, kad mūsų studentai teisininkai gali imtis tokių aktualių tyrimų svarbiomis temomis. Temų gausa, įvairumas ir aktualumas neleidžia suabejoti, kad ateityje jie gebės kvalifikuotai įvertinti visuomenėje kylančias problemas ir pasiūlyti geriausius teisinius sprendimus.

Didelės padėkos nusipelno mūsų Studentų mokslinės draugijos veiklos iniciatorius ir tikras „variklis“ doc. Rimantas Simaitis, taip pat aktyviai šią veiklą organizuojančios studentiškos organizacijos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Studentų atstovybė ir ELSA Vilnius. Be jų entuziamo ir energijos nebūtume turėję ir puikaus renginio, ir šio rinkinio. Ačiū tarti privalome ir studentų komandų akademiniams ir praktikos kuratoriums, padėjusiems ir motyvavusiems mūsų jaunuosius kolegas.

Gero skaitymo, naujų idėjų ir ieškojimų!

Prof. dr. TOMAS DAVULIS

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas 2012–2022 mokslo metais

2022-09-08, Vilnius

TURINYS

Buy, Borrow, Die: How Rich Live Off Their Paper Wealth and Avoid Paying Taxes and Why We Let Them Do It? <i>Agnė Smagurauskaitė, Gabrielė Šarauskaitė</i>	6
The Distinctive Nature of COVID-19 Vaccines: Compensation for Potential Damages Under the Legal Framework of Lithuanian State in the Context of Global Examples <i>Andra Mažrimaitė, Vilius Lapis, Ūla Rimkevičiūtė</i>	15
Kripto turto apmokestinimas Lietuvoje ir užsienyje: vertinimai, siūlymai tobulinimui <i>Sandra Idkinaitė, Artūras Grumulaitis</i>	40
Nuotolinis visuotinis akcininkų susirinkimas: ar gerbiamos akcininkų teisės? <i>Milda Aušrinė Janušauskaitė, Gabija Jucytė</i>	59
Bioninis žmogus – nusikalstamos veikos subjektas? <i>Kristina Lapienytė, Greta Latakaitė</i>	81
Ar greitas procesas yra visada teisingas procesas? <i>Monika Butaitė, Klaudija Maliauskaitė</i>	102
Blokų grandinės technologija organizuojant visuotinius akcininkų susirinkimus: teisiniai ir technologiniai iššūkiai <i>Nedas Tamašauskas, Luka Tamulionytė</i>	117

BUY, BORROW, DIE: HOW RICH LIVE OFF THEIR PAPER WEALTH AND AVOID PAYING TAXES AND WHY WE LET THEM DO IT?

Agnė Smaguraskaitė, Gabrielė Šarauskaitė

Vilnius University Faculty of Law

5th-year Finance and Tax specialization Law students

Saulėtekio av. 9, I block, 10222 Vilnius

Email addresses: agne.smaguraskaite@tf.stud.vu.lt; gabriele.sarauskaite@tf.stud.vu.lt

Academic and practical supervisor of the paper lecturer PhD. Povilas Gruodis

Email address: povilas@pentalex.lt

Summary. *In 2021, there are reportedly 2,755 billionaires on Earth, with an estimated total net worth of \$13.1 trillion. Every year the newspaper Forbes conducts the list of World Billionaires, but we need to acknowledge that, not all billionaires and their wealth gets reported. Usually, the net worth is reported by calculating the number of stocks with the number of shares that the person owns. We take into consideration that the number we see in the newspaper exists only on paper, but the amount of money in the bank account of Billionaire does, not reflect that kind of wealth in any shape and form.*

Paper wealth differs from “real” or actual wealth, which is the value of the physical assets that are at the disposal of an individual or company. Many individuals and corporations fall victim to the paper wealth trap. On paper, it looks as though the assets logged are worth a certain amount, but the real assets in hand do not add up to the same. In order to assess, the real wealth individual has to realize the asset in the market by selling the asset mentioned below. If the taxpayer sells these assets, it has accumulated capital gains, then the taxpayer is subject to capital gains taxes.

By using the tax planning strategy “Buy, Borrow, and Die” the wealthy individual avoids paying the capital gain tax on the assets that they have. This principle suggests buying and holding assets as they appreciate tax-free, as well borrow using the assets as leverage and using debt to reduce or eliminate income and estate taxes, and maximize aftertax wealth accumulation, as well after the taxpayer pass away the heirs, sell the whole wealth is tax-free, and the debt is paid with the tax-free proceeds.

Keywords: *tax avoidance, taxation, investment, tax strategy.*

Santrauka. Remiantis 2021 m. duomenimis žemėje yra 2755 milijardieriai, kurių bendra grynoji vertė viršija 13,1 trilijono JAV dolerių. Žurnalas „Forbes“ kasmet skelbia pasaulinių milijardierių sąrašą, tačiau turime pripažinti, kad ne visi milijardieriai ir jų turtas lieka dokumentuotas. Paprastai grynoji turto vertė apskaičiuojama asmeniui priklausančių akcijų skaičių padauginus su kapitalo rinkose pateikiamos akcijos kaina. Matydami grynąją vertę, neretai pamirštame, kad tokia vertė egzistuoja tik popieriuje a, ir niekaip neatsispindi banko sąskaitoje.

Popierinis turtas skiriasi nuo „realaus“ ar faktinio turto, kuris yra fiziniame pavaldale ir priklauso fiziniam asmeniui ar įmonei. Daugelis asmenų ir korporacijų tampa popierinio turto spąstų aukomis. Popieriuje turto vertė, yra tam tikros sumos, tačiau realybėje nėra tas pats. Norint gauti realią turto vertę, asmuo turi realizuoti turtą rinkoje, o realizuojant susikaupęs kapitalo prieaugis apmokestinamas.

Naudodami „Buy, Borrow and Die“ mokesčių planavimo strategiją, turtingi asmenys išvengia mokėti mokesčius dėl atsirandančio kapitalo prieaugio. Remiantis šiuo principu, rekomenduojama turimą kapitalą laikyti kiek įmanoma ilgiau, taip pat naudojant skolą, kaip galimybę susimąžinti pajamas, maksimalizuoti kapitalo prieaugį, ir jį palikti savo paveldėtojams.

Raktiniai žodžiai: mokesčių vengimas, apmokestinimas, mokesčių planavimas.

Introduction

This article primarily focuses on the concept of tax planning. As well, it analyzes the tax planning strategy Buy, Borrow, and Die, and how the high-net-worth individuals are using that tax system to their advantage.

The article covers the problems related to the generation of wealth, tax justice, and the structures of the tax systems. In this article we focus our attention on the unrealized capital gains, and why the governments made the decisions not to tax them.

The main purpose of this article – is to get familiar with the tax planning concept of Buy, Borrow, Die, determine the definition, analyze existing tax regulation, and determine the ways how the governments can deal with that kind of tax planning.

In order to write this article were used several academic writing methods including legal document analysis, that let readers get familiar with existing tax regulations, as a well descriptive method, that they can get familiar with the concept of „Buy, Borrow, Die” and analytical method was used to form the opinion about this phenomenon and give more perspective clarity.

The concept of “buy, borrow, and die”

1. Buy. The problem with capital gains

More than two decades ago USC Gould School of Law professor Ed McCaffery came up with the concept of “Buy, Borrow and Die” to explain how the rich use the tax system to their advantage (Kredell, 2021). This tax strategy is a perfectly legal way to avoid paying taxes, without being seen as greedy or without causing any reputational damage. “Buy, Borrow and Die” is not a relevantly new concept in tax planning, this strategy existed from the creation of the modern tax systems. So, let’s dive deeper into this tax phenomenon.

It is important to understand that the majority of the word wealth is tied to unrealized capital gains from the assets such as shares, bonds, and other alternative investments such as Cryptocurrencies, that tend to rise in value each year, whether that increase was paid out in cash or not. From the tax policy point of view, unrealized capital gains are not referred to as taxable income, and the assets holders are not obligated to report and to pay taxes on unrealized wealth.

The governments around the world have decided that accumulated wealth becomes taxable income from the moment when that wealth was realized. To understand this tax planning concept is it critical to know how the capital gains form.

When the nominal value of assets rises above the price paid its owner, there is a capital gain. The increase in value of the asset is subject to capital gains taxation when the asset is sold (Davies, D. G.,1986, pp. 91–118). It is hard to value assets before they are sold, especially those who fluctuate in value or do not have a comparison in the market (Davies, D. G.,1986, p. 91–118).

A more precise determination of a capital gain (or loss) involves the difference between the amount realized, which is the gross amount received for the sale of property fewer commissions and other selling expenses, and the adjusted basis. The latter normally includes the original cost of property augmented by improvements but adjusted downward for depreciation (Davies, D. G.,1986, p. 91–118). Capital gains are generated in several ways. Assets can fluctuate in value if there are changes in the traditional factors that determine the level of demand. Changes in income, population, the prices of related products and services, the distribution of income, and tastes or preferences of individuals can affect the future earnings of an asset and thus its present value. Factors that influence supply can also cause the value of capital assets to rise and fall. Changes in technology, the quantity and quality of the labor force, and the discovery of natural resources can generate capital gains that are subject to taxation (Davies, D. G.,1986, p. 91–118). An asset that has risen in value one year may go down in value the next. This approach implies that assets should be revalued constantly, otherwise unrealized gains could accrue over several years.

The objection to this procedure is that, in the absence of exchange in the market, the cost of determining value is prohibitive. As a result, evaluation of the magnitude of capital gains occurs in practice only when an asset is sold (Davies, D. G., 1986, p. 91–118).

That creates several serious problems are associated with the taxation of capital gains. These include the bunching of capital gains in one particular year, the existence and impact of inflation, the estimation of revenue, and the effects on economic efficiency and growth. Taxing gains in asset values, which reflect only a general increase in prices when there are robust inflationary pressures, have deleterious effects on the economy as well as on individual owners. Indeed, altering tax and accounting rules to account for inflation represents the most fundamental tax problem affecting capital formation today (Feldstein 1979, p. 55).

Once you understand how the unrealized capital gains work, and why the governments decided not to tax them, the next step is simple, you just need to buy the assets, that in the near future will create unrealized capital gains, like shares, bonds, and other investments. It is important to remember, if you keep your investments for the long term, you do not have to pay taxes, until you sell the asset and recognize accumulated gain.

2. Borrow. How to use debt to your advantage

To the majority of people, debt is often associated with difficult financial situations and poor financial decisions. Ordinary people try to avoid it at any cost. But for the many wealthy individuals, debt is just another mechanism to build wealth and gain more assets, by using the existing financial system to their advantage. They use debt rather than equity to finance investment. It is caused by interest payments being deductible for the personal or corporate income tax while equity payments are not (Heckemeyer, J.H. & de Mooij, R.A., 2017).

Deductibility of interest also serves as a shield against income taxes, thereby alleviating the tax distortion to the level of real investment. As well, the deductibility of interest allows to shift of some of the cost of debt finance onto other taxpayers (Sorensen, P. B. 2017). With interest payments being deductible, there is an incentive to issue debt until the expected tax benefit is offset. Taxation can distort other margins of financial choice too – such as whether and when to realize capital gains or losses – and some of the issues this creates are also considered (Keen, M., Klemm, A., and Perry, V. 2010).

Debt financing is treated favourably under tax law. Deductions lower the overall cost of financing the investments, and the investor use this leverage to, pay back the interest and loan, using only proceeds from the assets bought, with minimal need for using equity. This strategy helps investors to keep borrowing to buy assets for the

rest of their life as long as their assets appreciate. That is why debt makes a favourable financial instrument to build wealth.

One of the few advantages for wealthy individuals is that the government does not require taxes on loans, only on interest payments. That is why in need of capital is better to borrow, sell the appreciated assets, trigger the taxable event and pay taxes on capital gains.

Instead of selling, the Buy, Borrow, Die approach involves taking out a loan from a bank, using your assets as collateral. These types of loans generally come with low interest rates because the risk to the bank is also very low, and in these kinds of assets can be easily converted into ready cash without affecting its market price, in the event of investor's insolvency.

While you will have to pay the interest on the loan, that interest is much lower than what you would be paying in capital gains taxes. And since you're not selling your assets, hold on to them and allow them to continue to grow and compound. McCaffery is one of many interviews stated that and unlike the wages and salary most people use to pay for living expenses, the borrowing is not taxed, so they face a relatively low tax bill. It is not wise to sell these appreciating assets to get cash because that will trigger a taxable event and the goal here is to stay rich and pay less or no taxes altogether.

As well, wealthy people can use debt restructuring, to find the better interest rate, and make loan repayment more flexible. Additionally, a taxpayer can deduct an amount for costs associated with rescheduling or restructuring certain debt obligations where the rescheduling or restructuring provides for the modification of the terms or conditions of the debt obligation, or the conversion or substitution of the debt (Steeves, C. J., and Walker, K. 2021).

A low borrowing rate encourages greater borrowing for consumption smoothing purposes and by substituting for precautionary wealth holdings that households would otherwise accumulate to smooth transitory income shocks. But a low borrowing rate can also increase liquid wealth: if the leverage premium is positive, borrowing to invest in equity enables the household to increase wealth over time (Davis, S.J., Kubler, F. & Willen, P., 2006.)

Since debt is almost always cheaper than equity the wealthy individual tries to maximize the ownership of assets, by using the debt, and that way reduces the cost associated with obtaining equity. After the loan is fully played the assets automatically become equity, and they can be used as collateral to obtain more assets. If this cycle continues, more equity and more wealth are obtained, without triggering the tax event paying and eventually without paying any taxes.

3. Die. The problems related to the generational wealth and inheritance tax

Wealth transfers between generations can have implications for both intergenerational and intragenerational justice. Such transfers may replicate or strengthen wealth inequalities and thus an unequal distribution of wealth may endure from one generation to the next. There are various positions as to whether such unequal distribution of wealth is permissible (Stößel, J., Schneidereit J., & Stockburger, S., 2020.)

Recent research in the field of intergenerational justice has highlighted the moral significance of inequality among retirees and, in particular, how this wealth gap is compounded by the added effect of gifts and inheritances on top of unequal earnings during working age. It is argued that the economic consequences of inheritance are not a matter of how much people leave, but rather what people (expect to) receive. Intergenerational wealth transfers can have important effects earlier on in life, especially when it comes to retirement planning (Brenner L., & Stolper, A., O., 2020). Given the concentration of capital among high wealth households, failure to tax capital income and wealth transferred across generations also raises questions of fairness, as it could substantially alter the progressivity of the tax schedule (Avery, R. B.; Grodzicki, D. J.; Moore, K. B. 2015).

Taxation of intergenerational transfers of wealth represents a core topic, as inheritances play a pivotal economic and societal role in relation to the concentration of wealth within countries (Stark, J.A. and Kirchler, E. 2017). Inheritance taxes represent financial obligations that are part of the legal regime governing the transfer of assets to family heirs following the passing of a family member (Ortiz, M. et al., 2021).

Inheritance taxes include:

- individual taxation of beneficiaries and;
- estate tax (i.e., tax on the transfer of the estate of a deceased person) ((Ortiz, M. et al., 2021).

Estate and inheritance taxes are broadly similar because both are generally triggered by death. Estate taxes are levied on the net value of property owned by a deceased person on the date of their death. In contrast, inheritance taxes are levied on the recipients of the property. Both of these taxes are generally paired with some kind of gift tax so that they cannot be avoided by simply transferring the property prior to death (Cole, A., 2015).

Inheritances compound over generations, one reason societies often choose to tax them as a way to combat rising inequality and level the playing field. Our tax system has always been one of our most potent tools for expressing and acting upon our values. But in this area, it is failing and only getting worse (Batchelder, L., 2020). Inheritance tax design allows for the application of different tax rates and allowances linked to certain characteristics of the beneficiaries (Gross, C., Lorek, K. & Richter,

F., 2016). Inheritance tax rates vary considerably across countries (Ortiz, M. et al., 2021). According to similarities existing across countries in the general concept of the tax, we can find differences concerning tax rates and exemptions. In many countries, even when tax rates are progressive, the family principle is still partly considered in the design of inheritance taxation, i.e. close family members are granted preferential treatment.

Differences across countries become also visible when we look at the inheritance taxes as a percentage of total taxation in selected European countries in figure the share of inheritance taxes ranges between 0 and 2% of total taxation. The highest shares can be found in France and the Netherlands, and the lowest in Italy and Denmark (Jestl, S., 2021).

The tax codes allow an individual to avoid paying tax on capital gains by holding assets until death. This may make individuals less likely to sell some assets (such as businesses) during their lifetime (the lock-in effect) and prevent the desirable transfer of assets to more productive owners (Avery, R. B.; Grodzicki, D. J.; Moore, K. B. 2015).

The super-rich holds their assets that grow in value until they die, neither they nor their heirs ever pay taxes on the unrealized capital gains (Miller, J., 2021). When appreciated assets are passed on to heirs, their tax basis is set at the value at death, consequently, taxes on the gains prior to death are eliminated (Avery, R. B.; Grodzicki, D. J.; Moore, K. B. 2015). The tax “basis” of assets becomes their value at the time of death, instead of their value at the time when the assets were purchased (Miller, J., 2021). An estate tax is separate from capital gains. Estate tax and capital gains rates can further distort household decisions regarding when to realize gains from the capital.

If heirs decide to sell all accumulated assets and to settle all the deceased debts, the unrealized gains are washed away, the creditors are paid, and the wealth that was collected true the lifetime is transferred to the next generation without minimal taxation from the government and cycle of the Buy, Borrow, Die all start over again in the next generation.

The modern tax systems reward accumulated wealth and benefit intergenerational transmission of fortune. It creates dynasties the main goal of the trap and maintains wealth true several generations.

Taxing wealth gains, including unrealized as well as realized capital gains, is the key to creating a tax code that adheres to the ability to pay and requires the ultra-wealthy to pay their fair share of taxes. And unlike other measures needed to implement an income tax based on the comprehensive Haig-Simons definition, taxing unrealized capital gains yearly is administratively feasible (Miller, J., 2021.)

That creates a lot of difficulties not only from the tax policy side but as well from the tax administrators. Unrealized capital gains are hard to determine value before it is realized, and that creates another set of problems.

The key question that legislators around the world must address, is how to limit generational wealth, change the behaviours of taxpayers and incentivize the transfer of assets to more productive owners, without creating a huge tax burden.

Conclusions and path forward:

1. “Buy, Borrow and Die” tax planning strategy exists from the creation of the modern tax systems legal way to avoid paying taxes. This strategy revolves around unrealized capital gains from the assets such as shares, bonds, and another alternative, that tend to rise in value each year, whether that increase was paid out in cash or not.
2. The investor buys previously mentioned assets, to accumulate capital gains. By using previously bought assets, as collateral, the high net individual using debt obtain more equity in the form of these assets.
3. Investors use the leverage gain by using debt financing and tax deduction of debt, to pay back the interest and loan, using only proceeds from the assets bought, with minimal need for using equity and in that way increasing the wealth.
4. Investors hold their assets that grow in value until they die. When appreciated assets are passed on to heirs, their tax basis is set at the value at death, and the assets become their value at the time of death, instead of their value at the time when the assets were purchased. The unrealized gains are washed away if the heirs decide to sell it and the accumulated wealth is transferred to the next generation.
5. The modern tax systems reward accumulated wealth and benefit intergenerational transmission of fortune. It creates dynasties the main goal of the trap and maintains wealth true several generations and in that way strengthens wealth inequalities and unequal distribution of wealth.
6. The legislators around the world must limit generational wealth, with the help of taxation by incentivizing taxpayers to transfer assets to more productive owners, not to accumulate it, without creating a huge tax burden, and in that way distribute wealth around the society.

Academic literature

1. Auerbach, A.J. & Poterba, J., 1988. Capital Gains Taxation in the United States: Realizations, Revenue, and Rhetoric. *Brookings papers on economic activity*, 1988(2), pp. 595–637.
2. Avery, R. B.; Grodzicki, D. J.; Moore, K. B. Death and Taxes: An Evaluation of the Impact of Prospective Policies for Taxing Wealth at the Time of Death. *National Tax Journal*, [s. l.], v. 68, n. 3, p. 601–632, 2015.

3. Brenner L., & Stolper, A., O., 2020. Mind the gap: inheritance and inequality in retirement wealth. *Intergenerational Justice Review*, 6(2), pp.63–72.
4. Davis, S.J., Kubler, F. & Willen, P., 2006. Borrowing Costs and the Demand for Equity over the Life Cycle. *The review of economics and statistics*, 88(2), pp.348–362
5. Gross, C., Lorek, K. & Richter, F., 2016. Attitudes towards inheritance taxation – results from a survey experiment. *Journal of economic inequality*, 15(1), pp.93–112.
6. Jestl, S., 2021. Inheritance tax regimes: a comparison. *Public Sector Economics* (24598860), 45(3), pp.363–386.
7. Keen, M., Klemm, A. and Perry, V. (2010) 'Tax and the Crisis', *Fiscal Studies*, 31(1), pp. 43–79. Available at: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eoh&AN=1099618&site=eh ost-live&scope=site> (Accessed: 27 March 2022).
8. Martin Feldstein & Lawrence Summers, 1979. INFLATION AND THE TAXATION OF CAPITAL INCOME IN THE CORPORATE SECTOR. *National tax journal*, 32(4), p.445.
9. Miller, J., 2021. Untaxed and Unfair: Taxing unrealized capital gains is key to undoing tax injustice. *Dollars & Sense*, (356), p.6.
10. Ortiz, M. et al., 2021. Inheritance tax, shareholder protection, and the market value of family firms: A cross-country analysis. *Global strategy journal*, 11(3), pp.434–467.
11. Sorensen, P. B. (2017) 'Taxation and the Optimal Constraint on Corporate Debt Finance: Why a Comprehensive Business Income Tax Is Suboptimal', *International Tax and Public Finance*, 24(5), pp. 731–753. Available at: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eoh&AN=1670367&site=eh ost-live&scope=site> (Accessed: 27 March 2022).
12. Stark, J.A. and Kirchler, E. 2017 „Inheritance tax compliance – earmarking with normative value principles“, *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 37 No. 7/8, pp. 452–467. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2016-0086>.
13. Steeves, C. J. and Walker, K. (2021) 'Strategies for Troubled Times, Again', *Canadian Tax Journal*, 69(1), pp. 279–333. doi: 10.32721/ctj.2021.69.1.ctp.
14. Stößel, J., Schneiderei, J., & Stockburger S., 2020. Inheritances and gifts: Possibilities for a fair taxation of intergenerational capital transfers. *Intergenerational Justice Review*, 6(2), pp.52–62.
15. TAXATION AND CORPORATE DEBT: ARE BANKS ANY DIFFERENT? *National tax journal*, 70(1), pp.53–76.

Other resources

16. Batchelder, L., 2020. Opinion | The Inheritance Tax Is Far Too Low – The New York Times. [online] Available at: <<https://www.nytimes.com/2020/06/24/opinion/sunday/inheritance-taxinequality.html>> [Accessed 23 February 2022].
17. Cole, A., 2015. *Estate and Inheritance Taxes around the World* . [online] Available at: <<https://taxfoundation.org/estate-and-inheritance-taxes-around-world/>> [Accessed 23 February 2022].
18. Kredell, M., 2021. Buy, borrow, die' gains new life. [online] Available at: <<https://gould.usc.edu/about/news/?id=4887>> [Accessed 5 March 2022].

THE DISTINCTIVE NATURE OF COVID-19 VACCINES: COMPENSATION FOR POTENTIAL DAMAGES UNDER THE LEGAL FRAMEWORK OF LITHUANIAN STATE IN THE CONTEXT OF GLOBAL EXAMPLES

Andra Mažrimaitė

Vilnius University, Faculty of Law
5th year student of Law
Saulėtekio av. 9, I block, 10222 Vilnius
E-mail: andramazrimaite@gmail.com

Vilius Lapis

Vilnius University, Faculty of Law,
1st year Master student of Criminal Justice
Saulėtekio av. 9, I block, 10222 Vilnius
E-mail: viliuslapis@gmail.com

Ūla Rimkevičiūtė

Vilnius University, Faculty of Medicine
4th year student of Pharmacy
M. K. Čiurlionio str. 21, 03101 Vilnius
E-mail: ula.rimkeviciute@gmail.com

Academic curator of the scientific article Dr. Jevgenija Vienožindytė

E-mail: jevgenija@vienazindyte.lt

Academic curator of the scientific article Dr. Jonas Grincevičius

E-mail: jonas.grincevicius@mf.vu.lt

Practical curator of the scientific article Rūta Pumputienė

E-mail: ruta.pumputiene@ellex.legal

The article analyzes legal mechanisms of compensation for damages caused by side effects of COVID-19 vaccines in Lithuania. In particular, draft amendments to the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health registered by the Parliament of the Republic of Lithuania in 2021 are evaluated and arguments for the need for further improvement are provided herein. In order to comprehensively assess

the nature of the side effects that may be a substantiated cause for damages, pharmaceutical analysis and evaluation of COVID-19 vaccines eligible in Lithuania are analyzed. Analysis of the legal framework and proposals are construed mainly in light of the assessment of global examples. Following throughout evaluation of the question at hand, it is the opinion of the authors of the article that the product liability mechanism is not appropriate in the context of the vaccination program applied in Lithuania and instead „a no-fault compensation model“ shall be adopted that would be funded by a separate (non) State institute/fund in Lithuania.

Keywords: COVID-19 pandemic; vaccines; Constitution; vaccination; side effects; damage compensation, no-fault model.

COVID-19 VAKCINŲ IŠSKIRTINUMAS: KOMPENSACIJA UŽ GALIMAI PATIRTA ŽALĄ PAGAL LIETUVOS VALSTYBĖS TEISINĮ POBŪDĮ GLOBALIŲ PAVYZDŽIŲ KONTEKSTE

***Straipsnyje analizuojama** teisiniai žalos atlyginimo mechanizmai dėl COVID-19 vakcinų sukeltos žalos, pasireiškusių dėl šalutinio poveikio, Lietuvoje. Konkrečiai – analizuojami Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo pakeitimo pasiūlymai, įregistruoti Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m., bei teikiami argumentai dėl poreikio tobulinti šiuos pasiūlymus toliau. Siekiant išsamiai įvertinti šalutinius poveikius, kurie galėtų būti pagrindas reikalauti žalos atlyginimo, pristatoma Lietuvoje teisėtai naudojamų COVID-19 vakcinų šalutinių poveikių farmacinė analizė. Teisinių mechanizmų ir pasiūlymų vertinimas atliekamas labiausiai atsižvelgiant į pavyzdžius, naudojamus globaliai. Plačiai išanalizavus klausimą, šio straipsnio autoriai pirmiausiai laikosi pozicijos, kad produktų saugos teisinis mechanizmas šiuo atveju nėra tinkamas, atsižvelgiant į vakcinavimo programą, kuri taikoma Lietuvoje, vietoje to kad žalos, sukeltos COVID-19 vakcinų šalutinių poveikių, atlyginimas turėtų būti taikomas pagal žalos be kaltės modelį, finansuojamą iš atskiro Valstybės instituto/fondo.*

Raktiniai žodžiai: COVID-19 pandemija; vakcinos; Konstitucija; vakcinacija; šalutiniai poveikiai; žalos atlyginimas, „žalos be kaltės“ modelis.

Introduction

„The pandemic provides us with a window of opportunity, where the government could introduce a COVID-specific scheme, and potentially expand it to include other vaccinations“

Shevaun Drislane

Ordinarily, it takes scientists about 10 years to develop a vaccine. However, the pharmaceutical industry has worked toward emergency approval of COVID-19 vac-

cines just in a matter of months (Van Tassel et al., 2021). Indeed, it is to be mentioned that the latter procedure was not done from the scratch – the research was performed using data on similar coronaviruses called SARS and MERS (Cassata, 2021).

Nowadays vaccination is considered as one of the public health's greatest achievements. However, a major ethical dilemma still lies in the balance between personal autonomy and choice *versus* protection of the entire population at risk (El Amin et al., 2012).

In any case, the expedient procedure that was employed for the registration of COVID-19 vaccines triggered a certain level of doubts from people about the quality, side effects (adverse reaction) and effectiveness of COVID-19 vaccines. Consequently, policymakers and rules enforcers experienced challenges in regard to facilitating the global administration of COVID19 vaccines and preventing concerns about compensation for damages caused by side effects of the vaccine (Congressional Research Service, 2021).

And what is known about the side effects (adverse reactions) of COVID-19 vaccines that are often referred to by people hesitant or refusing to have a vaccine? Up to 1 March 2022, the European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC) estimated a total of 876,708,597 doses of COVID-19 vaccines administered in EU/EEA countries, it constitutes that at least one dose was received by 85.5% (316,963,728) of the adult population over 18 years and full vaccination is completed by 82.8%. According to the European Medicines Agency (EMA) reports, up to 30 January 2022, 1,018,250 (0.7% of all administered doses) suspected adverse reactions after COVID-19 vaccination were reported to EudraVigilance.

The number of reported cases does not seem to be very high. One may claim, that a vaccine is no different from any medicinal product, since every medicinal product may have adverse reactions, they are usually introduced to a patient using the medicinal product through a leaflet of such product, thus the patient is properly informed and could make a decision whether to administer the product or not. There is no special treatment of compensation of damages caused by side effects of a medicinal product, therefore no special mechanism is needed for evaluation of damages caused by side effects of the COVID-19 vaccine, one may add. However, it shall be noted that pandemic situation and requirements imposed on people to be vaccinated in order to be engaged in certain activities, social events or simply performing one's work duties are not the same as those for consuming other medicinal products.

Lithuanian Government adopted rules requiring to be vaccinated in order to be able to work certain professional activities (thus the refusal of the vaccine can incur significant consequences upon that person) and since the number of reported cases is not that high maybe in Lithuania, patients could benefit from a more simplified procedure for compensation of damages in case of side effects (adverse reactions)?

In general, under the legal system of Lithuania, as long as a specific legal mechanism of compensation for damages caused by vaccines has not been adopted, general rules on product liability apply. That means currently, people of Lithuania who suffered adverse reactions can claim compensation for damages by commencing a product liability case or litigation against the state, healthcare professionals and/or the manufacturer of the vaccine before a court of Lithuania. This implies that the patient is faced with extremely difficult, time-consuming and costly court proceedings which would require to prove all circumstances of general civil liability. Until no amendments are adopted to the existing laws, a person may not benefit from an existing special simplified procedure under the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health (1996) that applies for damages caused to a person's health in the event of provision of healthcare services. This special compensation mechanism is called a „no-fault“ procedure and under existing regulation, it explicitly excludes damages caused due to side effects (adverse reactions) of a medicinal product.

Consequently, in today's reality, all potential vaccine recipients, and especially people in high-risk communities, face a dilemma: should they risk becoming infected or risk having a vaccine side-effect without sufficient access to compensation? This dilemma is exacerbated when it comes to compulsory vaccination or the voluntary consent of people to be vaccinated in the name of public health.

The purpose of the article – to analyze and evaluate legal mechanisms of compensation for damages caused by side effects of COVID-19 vaccines in Lithuania. Accordingly, **the tasks** are as follows:

1. To evaluate the possible mandatory nature of vaccination in foreign and Lithuanian contexts;
2. To define the current no-fault compensation model, to evaluate the possibilities of compensation for damage caused by vaccines in Lithuania;
3. To provide analysis of the side effects that may be a substantiated cause for damages;
4. To assess draft amendments to the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health and present arguments for the need for further improvement.

The object of the research – legal documents that establish indemnification mechanisms in Lithuania and pharmaceutical information related to COVID-19 vaccines.

The **article is relevant** since the vaccination process is still ongoing in Lithuania. People still do not have access to adequate redress for the possible side effects of vaccines. Such regulation is still not possible under the laws of the Republic of Lithuania, although vaccination has been going on for more than two years. The draft amendment to the law registered by the Parliament only a couple of months ago is still in the process of being adopted and it is not clear when it will enter into force (if it enters into force).

The **following methods** were applied when conducting the research: **comparative analysis** helped to understand different positions on vaccines and vaccination process; **legal document analysis** was used to analyze the provisions of current law in the context of patient compensation for damages and to assess the national regulations of other countries; **systemic analysis** was applied when evaluating the case-law of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Court of Lithuania; **empirical analysis** of case-law was applied in order to better comprehend the concept of and the grounds of restricting the privacy under the case-law of the Lithuanian Constitutional Court and the ECHR; the **linguistic method** was applied in order to evaluate the relevant terms applicable to the research, to systematically interpret them.

1. Peculiarity of COVID-19 vaccines: (non)compulsory vaccination and compensation for damages

Contemporary forms of mandatory vaccination compel vaccination by direct or indirect threats of imposing restrictions in cases of non-compliance (Gravagna et al., 2020). Typically, mandatory vaccination policies permit a limited number of exceptions recognized by legitimate authorities (e.g., medical contraindications) (WHO, 2021). Despite its name, mandatory vaccination is not truly compulsory, i.e., force or threat of criminal sanction are not used in cases of non-compliance. Still, mandatory vaccination policies limit individual choice in non-trivial ways by making vaccination a condition of, for example, attending school or working in particular industries or settings, like health care.

On 2020 December 27 vaccination against COVID-19 has started in Lithuania, as in the entire European Union (Order of the Ministry of Health, 2020). It should be noted that the pivotal clinical trials of all COVID-19 vaccines have not been completed. For example, Pfizer/BioNTech: Comirnaty is due to submit a report on the Comirnaty pivotal clinical trial to the European Medicines Agency in December 2023. In the European Union, they are conditionally registered, i. e. in the absence of all the data normally required. As a result, their long-term effects, such as the risk of cancer, risk of autoimmune diseases, risk of birth defects, fertility, are unknown (European Medicines Agency, 2020).

Nonetheless, with almost a year and a half since vaccination began, different examples of practice in the context of compulsory vaccination appeared. Under these conditions, some countries have only tried to contain the virus and apply it for a short period of time, while others have only applied compulsory vaccination to workers in certain countries. Consequently, some of the countries already had existing or newly introduced mechanisms of compensation for damages caused by adverse effects of COVID-19 mandatory vaccination, others – not. These are analyzed further below.

1.1. Examples of other countries

In high-income countries, few existing compensation mechanisms incorporate side effects of the COVID-19 vaccines, based on the declared health emergency states and the incentives of a wide vaccination campaign. In other cases, the existing no-fault compensation programs for routine immunization do not incorporate COVID-19 vaccination adverse events (D'Errico S., et al., 2021):

- **Austria** – COVID-19 vaccination is (or have been) fully mandatory. Austrian law provides a system of public law on the basis of which compensation is paid under the Vaccine Damage Act (Bundesgesetz vom, 1973). The state pays compensation if certain vaccines have caused damage to a person's health. Compensation is granted on an application for social insurance to the state under the Vaccine Injury Act. The claim is being processed administratively. Vaccinations from COVID-19 have been included in the Recommended Vaccination Regulation.
- **Canada** – In August 2021, the Canadian government announced it would require COVID-19 vaccination for federal public service employees and members of the military. As of June 2021, the Canadian government started a national vaccine damage compensation. The program is essentially designed for people who experienced **severe** reactions to an approved COVID-19 vaccine (Public Health Agency, 2021). Thus, it provides financial support only to those who have experienced a serious and/or permanent injury after receiving a Health Canada-authorized COVID-19 vaccine in Canada on or after 8 December 2020. This support includes income replacement, payment for injuries, death benefits (including funeral expenses), and other eligible costs, such as uncovered medical expenses. The amount of financial support provided will be determined on a case-by-case basis, but compensation will be retroactive from the date of the injury or person's death.
- **France** – COVID-19 vaccination is not mandatory, but the French government has recommended COVID-19 vaccinations for certain categories of individuals. The existing compensation program includes compensation for injuries that are related only to compulsory vaccinations. There is officially no special procedure for compensation of damages resulting from recommended non-compulsory vaccinations. Therefore, any person who has suffered an injury and/or any damage as a result of the COVID-19 French vaccination program is eligible for compensation pursuant to the general principles of French civil law, since this vaccine is non-compulsory (République Française Decree, 2020).
- **Germany** – COVID-19 vaccination is not mandatory in Germany, and the compensations are covered under existing legislation. German no-fault compensation program applies to everyone: to compulsory vaccination and to non-compulsory vaccinations as long as the vaccination is publicly recommended by

the Government of Germany. Therefore, a nofault compensation program that also applies to COVID-19 vaccines as long as they are officially recommended by the Government as stated in Section 60 of the German Infection Protection Act (Infektionsschutzgesetz, 2020). The compensation size officially is a flatrate scheme influenced by various factors, depending primarily on the individual degree of injury/damage.

- **South Africa** – COVID-19 vaccination is based on free will in South Africa. On 24 February 2021, it was announced that the government would set up a legal base of a nofault compensation model (Mboweni, 2021). The actual legal framework surrounding this compensation fund has not yet been released officially. However, the Health Minister of South Africa stated in January 2021 that any person who voluntarily chooses to get the vaccine will be required to sign an indemnity waiver, indemnifying the individual from any liability stemming from any potential risk and harm caused by the COVID-19 vaccine. In addition, the WHO created the vaccine injury compensation program, which is a no-fault compensation system that are available to 92 low and middle-income countries, including South Africa (WHO, 2021).
- **South Korea** – Vaccination against COVID-19 is voluntarily in South Korea. The South Korean Disease Control and Prevention Agency stated that in the future they will expand compensation coverage for those suffering from **severe** side effects injury and or damage after getting a COVID-19 vaccine (Lee and Kim, 2021). The compensation will provide up to 10 million KRW for the medical expenses caused by vaccines.

1.2. Peculiarity of COVID-19 vaccination in Lithuania

Paragraph 1 of Article 21 of the Constitution of the Republic of Lithuania (hereinafter – **Constitution**) (1992) establishes that the human person is inviolable. The content of the inviolability of the person as a protected value consists of physical and mental inviolability (Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 4 June 2012). This right to the integrity of the person is not absolute, i.e., it may be limited. However, this may be done only on the grounds and in accordance with the procedure established by law (Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 8 May 2000).

Paragraph 1 of Article 2.25 of the Civil Code of the Republic of Lithuania (2000) repeats the above-mentioned constitutional provision, *inter alia*, establishing that a natural person is inviolable. The inviolability of a natural person is his or her right to decide on the intervention of his or her body and the right not to have any intervention against his or her body without his or her consent (Mikelėnas et. al., 2002, pp. 75).

The European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR), for its part, classifies the physical and psychological integrity of the individual as a concept of privacy within the meaning of Article 8 of Convention (ECHR, 2005). According to the ECHR (*Ibid*), even the slightest interference with a person's physical integrity against that person's will must be regarded as a restriction on the respect for private life guaranteed by Article 8 of the Convention.

The ECHR (2003, 2012) has also emphasized in its case law that the physical integrity of the individual covers the most intimate aspects of a person's private life. The slightest coercive medical intervention in the human body means the restriction/disregard of this right. The freedom to accept or refuse a particular medical procedure or to choose an alternative form of treatment is an indispensable part of the principles of free choice and personal autonomy (ECHR, 2010). The scope of free self-determination also includes the possibility of engaging in activities that may be perceived as physically or morally harmful or dangerous to that person (ECHR, 2012). Compulsory vaccination, as an involuntary medical procedure, is tantamount to restricting respect for private life, including the physical and psychological integrity of the person, guaranteed by 1st paragraph of Article 8 of the Convention (ECHR, 1999, 2002). But we also see the other side, on 8 April 2021 the ECHR has ruled that the Czech Republic's compulsory vaccination regime for children is without prejudice to the right to privacy enshrined in Article 8 of the Convention. It should be noted, that in each case it is necessary to assess individually and to answer the questions: was it „in accordance with the law“; pursued one or more of the legitimate aims set out therein; and was „necessary in a democratic society.“

The constitutional principle of equality of persons for the law means the innate right of a person to be treated equally with others. Paragraph 1 of Article 29 of the Constitution (1992) enshrines the formal equality of all persons, Paragraph 2 enshrines the principle of non-discrimination of persons and non-granting of privileges (Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 2 April 2001). The Constitutional Court has more than once stated in its rulings that this principle must be observed both when passing laws and applying them. That principle obliges the same facts to be treated in the same way in law and prohibits, in principle, the same facts from being treated differently arbitrarily. Thus, the Constitutional Court has more than once held that the constitutional principle of the law on equality of all persons would be violated if a certain group of persons to whom a legal norm is granted was treated differently from other addressees of the same norm, although there are no huge differences of magnitude that such unequal treatment is objectively justified.

In January 13, 2022 the Law on the Prevention and Control of Communicable Diseases of the People No. I-1553 Draft law amending Articles 11 and 18 was registered. That Draft law sought to introduce compulsory COVID-19 vaccination in Lithuania for workers in certain areas, e.g., 1) personal health care services and activ-

ities; 2) social services and activities. The registration and submission of such a draft law already show that vaccination has been considered by the responsible institutions and to be made compulsory in Lithuania for certain, distinct groups of persons.

Apart from the mandatory nature of vaccines (as there is currently no such imperative regulation in Lithuania), we are faced with a situation where such actions are carried out as a result of universal immunization, not only for personal benefit but also for the protection of society, we are talking about moral benefits (Largent and Miller, 2021). It is often the case that a person performs such actions for the „general good“, the state strongly encourages such actions and we are under some pressure.

Interesting to note that under the Law on the Rights of Patients and Compensation for the Damage to Their Health (1996) a newly adopted clause with regard to consent form and content with regard to vaccination against COVID-19 applies (Article 16¹). By this, it introduces specific requirements that apply for the consent of a patient to be vaccinated by, *inter alia* COVID-19 vaccines. Meaning that each time a person arrives for a COVID-19 vaccine it is presumed that the person expresses its consent if certain information about the vaccine is provided by the healthcare specialist or it is available in the premises of vaccination.

2. Mechanism of compensation for damages to person's health in Lithuania

The new wording of the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health (1996), which entered into force on 1 January 2020, introduced significant changes in the process of compensation for damage to patients' health. A no-fault compensation model was introduced by the latter amendments, where patients' health damage is compensated without the need to prove illegal actions and the fault (guilt) of the person who committed it (the healthcare professional).

The following conditions for compensation for damages to the patient's health were established (Article 24(6)): 1) the damage caused to the patient's health and; 2) it is not unavoidable damage. The notion of unavoidable damage¹ is a new concept in the legislation and it requires to assess whether harm to the patient's health could have been avoided by providing healthcare in accordance with the quality requirements imposed on it. Patient can commence proceedings for damage compensation by submitting a form to the Commission on the Determination of Injury to Patients

¹ Unavoidable harm - harm to the patient's health that is not related to the provision of personal health care services or is related to personal health care services, but has arisen due to circumstances which the personal health care professional and/or personal health care institution could not foresee, control and/or prevent their way. The criteria for imminent damage shall be established by the Government of the Republic of Lithuania. Law of the Republic of Lithuania on Patients' Rights and Compensation for Damage to Health No. I - 1562 Law amending Articles 2, 7, 8, 13, 20 and Chapter V, *supra* note 49, Article 2 (91).

(hereinafter – the **Commission**) Patient is no longer required to prove illegal actions or guilt and a causal link between the damage to health and the provision of personal health care. It is only required to submit general information about how the damages occurred and prove damages (pecuniary and non-pecuniary) suffered by the patients. The rest is assessed by the Commission, with the assistance of experts as necessary.

It is agreeable that such model benefits patients as the compensation model is efficient and does not require costly and lengthy legal proceedings, making it easier for them to access a quick loss payment (Caplan and Reiss, 2020). It also contributes to greater legal certainty and predictability of the process.

However, Resolution of the Government of the Republic of Lithuania No. 3 of 8 January 2020 „On Approval of the Description of the Procedure for Compensation for Property and Non-Property Damage Caused by Damage to the Patient’s Health“ explicitly states that damages suffered due to side effects of medicinal products falls under the notion of unavoidable damage, therefore, it is not compensated. Namely, the provision states that: unavoidable damage among other things exists when it is a disease or a health disorder caused by the pharmacological properties of medicinal products when used in accordance with the conditions specified in the summary of product characteristics, diagnostic and treatment descriptions, diagnostic and treatment methods and/or diagnostic and treatment protocols.

Therefore, in light of such legal provisions side effects of a COVID-19 vaccine that are included in the summary of product characteristics are not covered by this model of compensation.

Lastly, who would respond if a person had a contraindication (hypersensitivity to the active substance or other excipient) and could not be vaccinated with any COVID-19 vaccine? In that case, in the absence of appropriate assessments from a doctor, would they be liable under the general no-fault harm model? The Supreme Court of Lithuania in civil case No. 3K-3-236/2010 clarified that the fact that the patient selected the treatment was purchased and had access to the data on the medicine in the package leaflet does not release the doctor from the obligation to provide the patient with all the necessary information. A doctor who fails to comply with the obligation to provide information may be liable for the damage caused to him or her as a result of the patient’s failure to comply with that obligation and his or her lack of understanding of the effects of the treatment, even if the doctor acted diligently during the medical procedure. The patient may claim damages because, without full information, they may not be able to know and avoid the risks of treatment by giving up a particular treatment, as well as not being aware of the contraindications for that medicine.

3. How damages caused by COVID-19 vaccine can be reimbursed under current legislation?

The provisions of the law refer only to the provision of health care services. However, the damage caused by vaccines cannot only be the same as that caused by a person but is much more significant (Hickey and Ward, 2021).

Liability for poor quality vaccines, production, safety requirements may arise under Articles 6.292–6.300 of the Civil Code of the Republic of Lithuania under the terms of the manufacturer's civil liability (also known as product liability). The institute of damage caused by a product or service of poor quality is considered a special tort in the civil liability system – the principle of no-fault liability applies. Therefore, a consumer seeking adequate legal compensation would have to prove damages, poor quality of the product or service and the causal link between them (Ulonas and Novikovienė, 2002, pp. 602), and without proof of at least one such aspect, a person may not expect human redress of incurred damages/injuries.

From this, it implies that in case of circumstances of product liability (that is an absolutely different legal concept than the one of the compensation for damages caused by side effects (adverse reaction)), the manufacturer is responsible. It is acknowledged that there is no harm when the vaccine is used in accordance with the conditions set out in the Summary of Product Characteristics for this vaccine and the disease or disorder is due to their pharmacological properties. The person evaluates all possible side effects before deciding to be vaccinated, as well as before deciding to take any medication, and agrees to have the vaccine injected into the body during the invasive procedure. Thus, according to the general principles of healthcare provision, vaccines (which are not usually mandatory) are self-consent, and adverse reactions to vaccines can only be claimed if adverse reactions not listed in the summary of product characteristics have occurred.

In this light it is interesting to note certain provisions of the Advanced Purchase Agreements of certain vaccines, which define the conditions for the purchase of COVID-19 vaccines by the respective vaccine manufacturer and the European Commission (2021): „<...> the use of Vaccines <...> will happen under epidemic conditions requiring such use, and the administration of Vaccines will therefore be conducted under the sole responsibility of the Participating Member States“. The Advanced Purchase Agreement of AstraZeneca (Vaxzevria) contains a provision stating: „Each Participating Member State shall indemnify and hold harmless AstraZeneca, its Affiliates, subcontractors, licensors, and sub-licensees, and officers, directors, employees and other agents and representatives of each from and against any and all damages and liabilities <...>“.

Unfortunately, not all Advanced Purchase Agreement are publicly available, for example in case of Moderna vaccines, almost all clauses are marked as confidential

and there is no way to access it. Therefore, specific provisions with regard to product liability are unknown.

What does it mean, one may wonder? In general, it means that pharmaceutical companies remain responsible for product quality and safety requirements, they are subject to the manufacturer's civil liability, but they are not responsible for the (in) improper use of the vaccine and/or the side effects that could occur. Also, it is very likely that Governments, including Lithuania, will indemnify any product liability of the manufacturer following the provisions of Advanced Purchase Agreements.

Does that seem legally appropriate in the context of the peculiar vaccination regime that is applicable in Lithuania? The Government asks people to be vaccinated not only for their own safety but also for other members of society, therefore the no-fault model of compensation that can be called a „social contract“ might be necessary – it assures those who have been vaccinated that the state will take care of them if there are serious side effects (Kod, 2021). It is reasonable to say that, if regulation were introduced requiring a person (such as a person working in a particular profession) to be vaccinated by state law, the possibility of a voluntary decision to be vaccinated would be substantially limited, in which case the state would have to compensate for any damage to their health (Ro, Ro and Kim, 2021). Compensation for damage to a patient's health caused by pandemic vaccines could not and should not be a sign of civil liability (an adverse reaction to a pandemic vaccine that has caused serious consequences is not related to illegal actions or omissions of others that would damage the health of the person vaccinated with the pandemic vaccine). Sometimes it can cause much greater harm/injuries and longlasting consequences than the careless or poor quality actions of a healthcare professional.

However, what are the damages caused by side effects (adverse reactions) of COVID-19 vaccines? If the mechanism of compensation for damages caused by side effects is introduced should it cover all damages of any side effect? What is known so far about the pharmacological properties of the vaccines in questions that might be helpful in deciding the scope of compensation mechanism?

4. Effects of vaccines and the damage – the pharmaceutical analysis

In very general terms, compensation of damages with regard to the medical preparations is a remedy in the form of a monetary award to be paid to a claimant as compensation for loss or injury. In most cases, the award is not warranted, because the side (or adverse) effects are in the pharmacology overview and description. When an individual is buying medical products, together with the products one will get a written information pack, which contains all side and adverse effects. It is the user of the product that is essentially taking the full risk.

According to the COVID-19 vaccines (which are considered as medical preparations), the current situation and predicament are different. It is a well-known fact, that the scientific evaluation procedure has not been finished. In other words, by standards, the vaccines are still in the research phase. For example, safety updates for the Comirnaty vaccine are still provided and updated monthly (EMA, 2021). During this phase, the process of gathering data about effectiveness is still undergoing. The same applies to the research of the side effects that vaccines could provoke.

The notion of public health emergency required urgent efforts to develop and test the efficacy and safety of vaccines to combat the COVID-19 pandemic. The emergency use approval has been granted to COVID-19 vaccines before the completion of conventional phases of clinical trials. However, there is no comprehensive review of safety data reported from the vaccine trials, which is critical information to inform the policies in order to improve uptake of COVID-19 vaccines and mitigate the risk aversion perceived due to the COVID-vaccine side effects.

At present, it is very crucial to establish the safety of the COVID-19 vaccines when emergency approval is being granted to these vaccines without completion of all phases of clinical trials. Since vaccines are still being tested in clinical trials, so far there are no official results that reported the comprehensive profile of COVID-19 vaccines.

4.1. Fully approved vaccines

On December 21, 2020 European Medicines Agency (EMA) authorized the first COVID-19 vaccine – Comirnaty. After about two weeks, on June 06, 2021 the EMA granted full approval to the Spikevax (previously Vaccine Moderna) COVID-19 vaccine.

Currently, there are five approved COVID-19 vaccines in Europe – the latest, Nuvaxovid, was approved just a few months ago – December 20, 2022.

Specifically, vaccines Janssen, Vaxzevria and Nuvaxovid are not currently recommended for people below 18 years of age. Comirnaty vaccine is fully approved for the prevention of COVID-19 in people 5 years of age and older, and Moderna is fully approved for people 6 years of age and older.

The COVID-19 vaccines create a so-called „grey-zone“ because the side-effects are: 1. still unknown and unidentified because of short time span; 2. known, but not yet registered officially and the process side-effect approval hasn't been finished. For example, one of the Comirnaty vaccine's adverse effects is Myocarditis/Pericarditis. The European Medicines Agency assessed this complication in May-July 2021, half-way through the vaccination process. It was recommended to supplement the package leaflet with a warning about myocarditis/pericarditis occurring in young men 14 days after the second dose of the vaccine, indicating that its frequency is not yet known (Aušrotas, 2021).

4.2. Information on the possible side effects of the vaccines

The information provided to the general public on the functioning of the medicinal product (in this case the vaccine) is significantly simplified. Comparing the package leaflets of all COVID-19 vaccines legally used in Lithuania, we can see that only the main possible side effects are presented.

Vaccine manufacturers in package leaflets that are available to the general public warn against general side effects, but there is little focus on more serious side effects. Generic side effects such as: injection site pain, swelling, general fatigue, headache, muscle pain, joint pain, fever, feeling unwell.

However, in the information provided to the health professionals (a summary of the characteristics of the medicinal product), which is publicly available, a slightly different picture is presented. In addition to all general data on the medicinal product, the proportion of clinical data, possible routes of administration, and general side effects, potentially serious and extremely serious side effects are also identified.

Adverse reactions observed during clinical studies are listed below according to the following frequency categories: Very common ($\geq 1/10$), Common ($\geq 1/100$ to $< 1/10$), Uncommon ($\geq 1/1,000$ to $< 1/100$), Rare ($\geq 1/10,000$ to $< 1/1,000$), Very rare ($< 1/10,000$), Not known (cannot be estimated from the available data) (Summary of product characteristics).

Serious side effects include hypersensitivity and anaphylaxis, myocarditis and pericarditis, acute peripheral facial paralysis, paresthesia.

A number of anxiety-related reactions are described, including vasovagal reactions (syncope), hyperventilation or stress-related reactions (e.g., dizziness, heart-beat, increased heart rate, changes in blood pressure, paraesthesias, hyperaesthesia and sweating). Serious side effects – thrombocytopenia and clotting disorders – are reported.

Furthermore, in the general summary of characteristics of COVID-19 vaccines, clinical trials are taken into consideration. Conclusions are presented about collected data and results regarding the most common reactions in different groups of subjects and how these reactions are related to the number of doses.

Unfortunately, when studying it further, there are more unanswered questions like: why specific target audiences were selected for collecting data? There is a lack of focus groups within people with comorbidities, disabled people and elderly people. Also, it is missing information regarding the safety of vaccines for people with autoimmune or inflammatory disorders, and there is a question in theory if vaccine can affect their well-being as well as make their current diagnosis to get even worse. The document itself declares that there is a lack of information regarding these studies and that the risks and benefits should be considered.

Another big issue is when it comes to a question of whether it is safe to get the vaccine while having other vaccines or using specific (prescribed) long-term drugs, it is simply covered by the word „not recommended“. Despite that, groups of people, that have weaker health are vaccinated in the first place and are not offered a proper compensation mechanism.

4.3. Analysis of Lithuania's medical situation in the context of the COVID-19 vaccines

From the start of vaccination on December 27, 2020 to December 31, 2021, a total of 4,131,021 vaccinations were performed in Lithuania (*Table No. 1*). For the second year running, the Commission has been receiving complaints about COVID-19 since the start of vaccination, i.e. From 27 December 2020 to 31 December 2021, a total of 6,808 initial reports were received (serious reactions to person's health – 407) on suspected adverse reactions (SAR) associated with the use of COVID-19 vaccines in Lithuania (VVKT, 2022) (*Table No. 2*).

Table No. 1

Vaccine	Vaccine doses	Number of suspected adverse reactions (SAR)	Percentage of SAR reports from the number of vaccinations	Number of SAR reports per 1000 vaccinations
Comirnaty	3 005 787	3 396	0,11	1,1
Spikevax	304 930	611	0,2	2,0
Vaxzevria	537 483	2 292	0,43	4,3
Janssen	282 821	479	0,17	1,7
Total number of all vaccines	4 131 021	6 808	0,16	1,6

Table No. 2

Healthcare providers reports	Reports from patients	Reports submitted to EudraVigilance	Reports in total
816 (11,99 %)	5 574 (81,87 %)	418 (6,14 %)	6 808

Evaluating all the received reports of SAR in Lithuania in the period of 27/12/2020 – 31/12/2020, there was 0.16% of complaints from total number of vaccinations.

The majority of SAR complaints were regarding the Comirnaty vaccine. In this same period 47.3% of vaccinated people were male and 52.7% female. According to the official data, most of the SAR were received from vaccinated women – it is almost 72% of total SAR reports.

The severe side effects of each vaccine have similar symptoms, and the number is certainly not small, even considering the total number of people vaccinated (*Table No. 3*).

Table No. 3

Severe Symptoms	Events Reported
Syncope	82
Tachycardia	32
Stroke (cerebrovascular insult)	22
Myocarditis and pericarditis	18
Acute peripheral facial paralysis	17
Convulsion	14
Myocardial infarction/heart attack	9

Between 27 December 2020 and 31 December 2021, 29 deaths were reported (*Table No. 4*).

Table No. 4.

Vaccine	Number of deaths
Comirnaty	16
Vaxzevria	11
Spikevax	1
Covid-19 Vaccine Janssen	1
Total	29

In this case, it should be noted that in zero cases did the State Medicines Control Agency establish a direct causal link between vaccination with Covid-19 vaccines and the death of the patient.

Given that in Lithuania no mechanism of compensation for side effects caused by COVID-19 vaccines exist, such cases could not be reimbursed to the relatives of deceased people, as one of the essential features of the causal link could not been fulfilled.

Considering the non-exhaustive list of side effects that could be caused by the COVID-19 vaccine, it is reasonable to propose a certain nature of adverse reaction that shall be included in the compensation mechanism for patients. However, assessment of a particular side effect that could emerge newly shall be left open by the competent authority. Otherwise, patients could be deprived of effective remedies.

5. Damage compensation for COVID-19 vaccine – call for actions

During this period, when vaccination and revaccination of all individuals with booster doses are still being actively promoted, no changes in the legal framework have been adopted in Lithuania that would allow people to fully trust the COVID-19 vaccines and give the right to know that the side effects will be adequately compensated.

On January 13, 2022, draft amendments to the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health No. I-1562 on Articles 24 and 25 were registered. This was supplemented by the draft Article 24 (1), registered by the Seimas on January 20, 2022 (hereinafter – both pieces of the draft legislation are called „Draft Law“). The purpose of this Draft Law is to enable adequate compensation for the damages (pecuniary and non-pecuniary) caused by vaccines to the patient's health. The draft law provides that:

1. *A patient or other person entitled to compensation in order to be compensated for the damage caused by an adverse reaction caused by vaccination during a state emergency and/or quarantine throughout the territory of the Republic of Lithuania in a Government Resolution on State Emergency and (or) quarantine the vaccine specified in the entire territory of the Republic of Lithuania, not later than within 3 years from the date on which it became aware or should have become aware of the damage caused by the vaccines, apply to the Commission in writing.*
<...>
3. *Compensation shall be paid if the Commission finds that the damage to the patient's health is caused by vaccines and the provisions of Article 6.292 of the Civil Code do not apply to compensation for damage caused by vaccines.*
4. *Compensation in the amount specified in the decision of the Commission shall be paid by the Ministry of Health from the state budget funds allocated to it within 30 days after the date of the decision of the Commission”.*

Indeed, one can agree that it is a good start needed for all patients suffered because of the side effects of COVID-19 vaccines. Of course, it is not yet adopted therefore, it is not a legal act in force. However, one could also raise a doubt whether such Draft Law is appropriate and enough?

It is foreseeable that the damage caused could be compensated only if it were caused by an adverse reaction that caused **serious consequences**. What would that

cover in particular? Compensation for damage, considering the definition of a **serious adverse reaction** in paragraph 44 of Article 2 of the Law on Pharmacy of Lithuania (2006), would cover damage in cases where a person has suffered **death, life-threatening, hospitalization or prolongation of the duration of his hospitalization, long-term/essential disability, incapacity for work or birth defect** as a result of the reaction to the vaccine. Other reactions would be considered as minor adverse reactions and their damage would be uncompensated (e.g., mild fever, flushing at the site of the puncture).

Hospitalization, disability, and other signs should not be considered the only evidence of injury. Hospitalization is not appropriate to address some of the officially approved adverse reactions to pandemic vaccines. For example, inflammation of the heart wall (pericarditis) (VVKT, 2021) can take many forms, one of which is chronic pericarditis, which can affect people throughout their lives, but in a milder form and sometimes gets worse when they need medical help, but not necessarily in a hospital (Hoit D., 2000). Pericardial effusion may also have consequences for cardiac function, although it may go unnoticed at first. Vaxzevria can also cause Guillain-Barré syndrome, which can cause significant damage to the human nervous system but does not require hospitalization (European Medicines Agency). Pandemic vaccines can also, in extremely rare cases, cause long-term side effects that have not been identified in the medical literature (British Institute of International and Comparative Law (BIICL), 2022). For example, the feeling of „burning“ in the chest and digestive problems that interfere with sports or work does not necessarily mean going to the hospital or being called a disability, but it is still a significant injury that has a significant impact on a person's life (Van Tassel et. al., 2021).

In this light, it is reasonable to consider a separate commission, independent of the Ministry of Health, to be set up **to assess the damage caused by the possible side effects of vaccines.**

This should not be combined with the damages (i.e. loss of life or injury) caused by the existence of a „no-fault“ model and the actions taken by health professionals. In this case, it would be proposed to require the commission to examine claims for compensation and determine the extent of the harm suffered by a person who has suffered damage from a pandemic vaccine, without establishing *a priori* criteria (such as hospitalization) as proposed by the Government. The commission should be eligible to assess the claim for compensation on the basis of the individual's medical history and the applicant's arguments about the damage suffered, rather than following „ticking the box“ approach that is used in the current mechanism of the no-fault model, regardless of the specific cases and the consequences for the individual. It should be emphasized that such a commission should include particular experts such as: in vaccinology, immunology, neurology, pediatrics, public health ethics, health law, and public health policy (Keelan and Wilson, 2011).

Also, compensation from the funds of personal health care institutions, i.e. an account administered by an institution authorized by the Government, in which the contributions of personal health care institutions to compensation for damage are accumulated, would be unjustified and unfair. This fund is intended to compensate patients who have suffered adverse effects through the fault of healthcare professionals. The damage caused by vaccines is not the same as that done by healthcare professionals, so it would be wrong to use the funding for completely different purposes.

In the opinion of the authors, compensation for damages caused by pandemic vaccines should not be linked to a „no-fault“ compensation mechanism, but to a separate cluster of compensation for injuries financed by the state budget.

With regard to causal link, following the current approach of the State Medicine Control Agency that no damages were linked to the use of vaccines, one shall consider the mechanism of proving the damages and their link to the vaccine. It could be difficult to prove the damages and causal link if more time has passed since the vaccination and the reaction does not appear immediately and the symptoms or damage do not appear until later.

Proof of causation can be linked to a closed list of recognized adverse reactions the ones that are provided in the US and in the EMA. However, an alternative option leaves the test open, as in the recent Canadian COVID-19-specific NFCS, or the COVAX scheme, where the possibility of compensation for adverse events later proved not to be linked to the vaccine is preferred to the risk of excluding worthy claims. In the context of novel pandemic vaccines, the latter seems more appropriate as knowledge about these products evolves and consolidates (Rizzi et al., 2021). With this in mind, the authors would suggest creating a certain formula that would calculate the amount of harm done to a person. Such a formula should take into account the injury factor with an amplitude ranging (e.g. from 1 to 200) and should include the nature of the damage and the level of the disorder. In this context, the formula must be adapted individually in each case. A similar scoring system, which the authors consider to be quite appropriate for determining the damage caused by vaccines, is provided in the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania No. 3 of 8 January 2020 „On Approval of the Description of the Procedure for Compensation for Property and Non-Property Damage Caused by Damage to the Patient's Health“.

Conclusions

1. The current legal framework in Lithuania stipulates that in the event of any possible side effects from the COVID-19 vaccine, a person may not benefit from a special simplified procedure for obtaining damages (the so-called „no-fault“ procedure).

2. Pharmaceutical companies remain responsible for the product quality and safety requirements, they are subject to the manufacturer's civil liability, but they are not responsible for the (in) improper use of the vaccine and/or the side effects that could occur.
3. From 27 December 2020 to 31 December 2021, a total of official 6,808 initial reports were received on suspected adverse reactions (SAR) associated with the use of COVID-19 vaccines in Lithuania.
4. COVID-19 vaccination has been taking place on a very large scale in Lithuania for almost a year and a half, and we still do not have a legal mechanism for compensation for health damage. In this context, it is stated that compensation for the damage caused by the side effects of vaccines should be based on a no-fault damage model funded by a separate State Institute / Fund.
5. It is proposed to accelerate the adoption of the draft Law on the Rights of Patients and Compensation for Damage to Their Health and to address the following key aspects:
 - 5.1. To require the commission to examine claims for compensation and determine the extent of the harm suffered by a person who has suffered damage from a pandemic vaccine, without establishing a priori criteria (such as hospitalization) as proposed by the Government; an independent commission, independent of the Ministry of Health, should be set up to analyze and assess these situations.
 - 5.2. Compensation for damages caused by pandemic vaccines should not be linked to a „no-fault“ compensation mechanism under the current legal framework, but to a separate cluster of compensation for injections financed by the state budget.
 - 5.3. It is proposed to establish a clear formula/mechanism according to which the harm caused to a patient by the side effects of COVID-19 vaccines should be determined with great precision in each case.

List of sources

Legislative acts

1. European Convention on Human Rights, Rome, 4.XI.1950;
2. Constitution of the Republic of Lithuania (1992). *The Register of Legal Acts*, 33-1014;
3. Civil Code of the Republic of Lithuania (2000). *The Register of Legal Acts*, 74-2262;
4. République Française Decree 2020–1310 of 29 October 2020, Article 53–1. Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000042475143/>;
5. Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health (1996). *The Register of Legal Acts*, 102-2317;

6. Law on the Prevention and Control of Communicable Diseases in Humans (1996). *The Register of Legal Acts*, 104-2363;
7. Infektionsschutzgesetz. (Gesetz zur Verhütung und Bekämpfung von Infektionskrankheiten beim Menschen). Artikel 1 des Gesetzes vom 20 July 2000 (BGBl. I S. 1045); Zuletzt Geändert Durch Gesetz vom 27 July 2021 (BGBl. I S. 3274) m.W.v. 10 August 2021. Available online: <https://dejure.org/gesetze/IfSG>;
8. Law on Ethics of Biomedical Research (2014). *The Register of Legal Acts*, 44-1247;
9. Law on Pharmacy (2006). *The Register of Legal Acts*, 78-3056;
10. Resolution of the Government of the Republic of Lithuania No. 3 of 8 January 2020 „On Approval of the Description of the Procedure for Compensation for Property and Non-Property Damage Caused by Damage to the Patient’s Health“. *The Register of Legal Acts*, 2020-00272.
11. Draft law amending Articles 11 and 18 of the Law on the Prevention and Control of Communicable Diseases of Human Beings (2022), XIVP-1270(2);
12. Draft Law Amending Articles 24 and 25 of the Law on Patients’ Rights and Compensation for Health Damage and Supplementing the Law with Article 24(1) (2022), XIVP-773(2);
13. 25 December 2021 Order of the Ministry of Health of the Republic of Lithuania On Approval of the Description of the Procedure for Organizing Vaccination of the Population with COVID19 Disease (Coronavirus Infection) with Public Funds, V-2997. *The Register of Legal Acts*, 28474.

Case-law

14. *Matter v. Slovakia* [ECHR], No. 31534/96 [05.06.1999]. ECLI:CE:ECHR:1999:0705 JUD003153496;
15. *Pretty v. the United Kingdom* [ECHR], No. 2346/02 [29.04.2002]. ECLI:CE:ECHR:2002:0429JUD000234602;
16. *Salveti v. Italy* [ECHR], No. 42197/98 [09.07.2002]. ECLI:CE:ECHR:2002:0709DEC004219798;
17. *Y.F. v. Turkey* [ECHR], No. 24209/94 [22.07.2003]. ECLI:CE:ECHR:2003:0722JUD002420994;
18. *Storck v. Germany* [ECHR], No. 38033/02 [13.07.2006]. ECLI:CE:ECHR:2006:0713 JUD003803302;
19. *Solomakhin v. Ukraine* [ECHR], No. 24429/03 [15.03.2012]. ECLI:CE:ECHR:2012:0315 JUD002442903;
20. *Jehovah’s Witnesses of Moscow v. Russia* [ECHR], No. 302/02 [10.06.2010]. ECLI:CE:ECHR:2010:0610JUD000030202;
21. *Vavříčka and Others v. the Czech Republic* [ECHR], No. 47621/13 [08.04.2021]. ECLI:CE:ECHR:2021:0408JUD004762113;
22. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 8 May 2000. *The Register of Legal Acts*, 39-1105;
23. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 4 June 2012. *The Register of Legal Acts*, 64-3246;

24. Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 2 April 2001. *The Register of Legal Acts*, 29-938.

Academic literature

25. Gravagna K. *et al.* (2020). Global assessment of national mandatory vaccination policies and consequences of non-compliance. *Vaccine*. 2020;38:7865–73;
26. Mikelėnas V. *et al.* (2002). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2002, pp. 75;
27. Stirblienė J. (2019). Žalos pacientų sveikatai atlyginimo pokyčiai: greitesnis ir paprastesnis procesas. Iš: Mykolo Romerio universitetas. *Lietuvos teisė 2019. Esminiai pokyčiai.*, pp. 34-41.
28. Ulozas M. and Novikovienė L. (2012). Gamintojo civilinė atsakomybė už netinkamos kokybės produktais padarytą žalą: taikymo sąlygos bei atleidimo nuo jos kai kurie probleminiai aspektai. Available at: <https://repository.mruni.eu/handle/007/10931>

Electronic publications

29. Amin A.N.E., *et al.* (2012). Ethical Issues Concerning Vaccination Requirements. *Public Health Rev* 34, 14 (2012). Available at: <https://doi.org/10.1007/BF03391666>;
30. Aušrotas R. (2021). Verčiame vakcinuotis? Įsipareigokime atlyginti žalą. Sveikatos teisės institutas. Available at: <https://sti.lt/verciame-vakcinuotis-ispareigokime-atlyginti-zala/>;
31. Brian D. Hoit (2000). Diagnosis and Management of Pericardial Disease. *Journal of Intensive*
32. *Care Medicine*. Volume: 15 issue: 1, pp. 14-28. Available at: <https://doi.org/10.1177/088506660001500102>;
33. Caplan A. and Reiss D. (2020). Fair Compensation for Rare Vaccine Harms. The Hastings Center. Available at: <https://www.thehastingscenter.org/fair-compensation-for-rare-vaccineharms/>;
34. Congressional Research Service (2021). Compensation Programs for Potential COVID-19 Vaccine Injuries.
35. D’Errico S., *et al.* (2021), „First Do No Harm“. No-Fault Compensation Program for COVID19 Vaccines as Feasibility and Wisdom of a Policy Instrument to Mitigate Vaccine Hesitancy *Vaccines* 9, no. 10: 1116.
36. Keelan J. and Wilson K. (2011). Designing a No-Fault Vaccine-Injury Compensation Programme for Canada: Lessons Learned from an International Analysis of Programmes. Munk School Briefings. Available at: https://munkschool.utoronto.ca/wpcontent/uploads/2012/07/Keelan-Wilson_NoFaultVaccine_CPHS_2011.pdf;
37. Kod V. (2021). Kas atlygins žalą už galimai atsiradusius sunkius šalutinius poveikius nuo COVID-19 vakcinos? Available at: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslo-pozicija/692/1496910/viktorija-kod-kas-atlygins-zala-uz-galimai-atsiradusius-sunkiussalutinius-poveikius-nuo-covid-19-vakcinos>;

38. Largent EA, Miller FG. Problems With Paying People to Be Vaccinated Against COVID-19. *JAMA*. 2021;325(6):534–535. Available at: <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/2775005>;
39. Lee S., Kim T., (2021), *South Korea's Combating COVID-19 Under the Rule of Law, VerfBlog*. Available at: <https://verfassungsblog.de/south-koreas-combating-covid-19-under-the-rule-of-law/>;
40. Lee, S.; Kim, T.-H. South Korea's Combating COVID-19 under the Rule of Law. Available at: <https://verfassungsblog.de/south-koreas-combating-covid-19-under-the-rule-of-law/>;
41. McCallum K. (2021). COVID-19 Vaccines for Kids Ages 5 to 11: What Parents Need to Know. Available at: <https://www.houstonmethodist.org/blog/articles/2021/oct/covid-19-vaccines-for-kids-ages-5-to-11-what-parents-need-to-know/>;
42. Minister Tito Mboweni: 2021 Budget Speech. 24 February 2021. Available at: <https://www.gov.za/speeches/minister-titomboweni-2021-budget-speech-24-feb-2021-0000>;
43. Rizzi M. et. al. (2021). No-fault compensation for COVID-19 vaccine injuries in Australia. *Issue InSight+* 36, 27 September 2021. Available at: <https://insightplus.mja.com.au/2021/36/no-fault-compensation-for-covid-19-vaccine-injuries-in-australia/>;
44. Ro D., Ro D. and Kim S.Y., (2021), COVID-19 vaccine injury compensation programs, *Journal of Global Health Science*. Available at: <https://e-jghs.org/search.php?where=aview&id=10.35500/jghs.2021.3.e21&code=9986JGHS&vmode=PUBREADER>;
45. Ulozas M. and Novikovienė L. (2012). Gamintojo civilinė atsakomybė už netinkamos kokybės produktais padarytą žalą: taikymo sąlygos bei atleidimo nuo jos kai kurie probleminiai aspektai. Available at: <https://repository.mruni.eu/handle/007/10931>;
46. Van Tassel, K., Shachar. C., and Hoffman S. (2021). Covid-19 Vaccine Injuries – Preventing Inequities in Compensation. Available at: https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2034438#article_references;
47. World Health Organization (2022). No-fault compensation programme for COVID-19 vaccines is a world first. Available at: <https://www.who.int/news/item/22-02-2021-no-fault-compensation-programme-for-covid-19-vaccines-is-a-world-first>;
48. World Health Organization. (2021). COVID-19 and mandatory vaccination: ethical considerations and caveats: policy brief. Available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/340841>,

Other sources

49. Annex 1 – Summary of product characteristics – Comirnaty. Available at: https://ec.europa.eu/health/documents/communityregister/2022/20220124154736/anx_154736_en.pdf;
50. British Institute of International and Comparative Law (BIICL). Conference „Covid-19 Vaccine Injury Compensation Schemes: Comparative Perspectives“. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=e1kxgt1BP0>;

51. European Centre for Disease Prevention and Control. COVID-19 Vaccine Tracker. Available at: <https://vaccinetracker.ecdc.europa.eu/public/extensions/COVID-19/vaccinetracker.html#uptake-tab>;
52. European Commission (2020). Advance Purchase Agreement for the further development, production, purchasing options and supply of the successful COVID-19 Vaccine for EU Member States. Janssen Pharmaceutica NV. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/jj_apo_202005071550.pdf;
53. European Commission (2020). Advance Purchase Agreement for the production, purchase and supply of a COVID-19 vaccine in the European Union. AstraZeneca. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/apa_astrazeneca.pdf;
54. European Commission (2021). EU Digital COVID Certificate: Commission adopts binding acceptance period of nine months for vaccination certificates. Press release. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_6837;
55. European Commission (2021). Purchase Agreement for the further development, production, purchasing options and supply of the successful COVID-19 Vaccine for EU Member States. Pfizer Inc. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/re-dacted_purchase_agreement_biontechpfizer_0.pdf;
56. European Commission (2021). Purchase Agreement for the further development, production, purchasing options and supply of the successful COVID-19 Vaccine for EU Member States. Moderna. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/moderna_pa_for_publication.pdf;
57. European Medicines Agency (2021). COVID-19 vaccine safety update – VAXZEVRIA AstraZeneca AB. Available at: https://www.ema.europa.eu/en/documents/covid-19-vaccinesafety-update/covid-19-vaccine-safety-update-vaxzevria-previously-covid-19-vaccineastrazeneca-9-december-2021_en.pdf;
58. European Medicines Agency. Safety of COVID-19 vaccines. Available at: <https://www.ema.europa.eu/en/human-regulatory/overview/public-health-threats/coronavirusdisease-covid-19/treatments-vaccines/vaccines-covid-19/safety-covid-19-vaccines#latestsafety-information-section>;
59. European Medicines Agency. Comirnaty / COVID-19 mRNA Vaccine (nucleoside modified). Available at: <https://www.ema.europa.eu/en/medicines/human/EPAR/comirnaty>;
60. European Medicines Agency (2021). Conduct trials Vaxzevria. Available at: <https://www.ema.europa.eu/en/medicines/human/paediatric-investigation-plans/emea002862-pip01-20-m01>;
61. Public Health Agency of Canada. Government of Canada Announces Pan-Canadian Vaccine Injury Support Program. Available online: <https://www.canada.ca/en/public-health/news/2020/12/government-of-canada-announces-pan-canadian-vaccineinjury-supportprogram.html>;
62. Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos (VVKT). Dažniausiai užduodami klausimai apie vakcinas nuo COVID-19 ligos? Available at: <https://www.vvkt.lt/index.php?4178584772>;

63. Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos (VVKT) (2022). Pranešimų apie įtariamą nepageidaujamą reakciją į COVID -19 vakciną metinė ataskaita nr.9. Available at: <https://www.vvkt.lt/index.php?1200095013>.

THE DISTINCTIVE NATURE OF COVID-19 VACCINES: COMPENSATION FOR POTENTIAL DAMAGES UNDER THE LEGAL FRAMEWORK OF LITHUANIAN STATE IN THE CONTEXT OF GLOBAL EXAMPLES

Summary

This article evaluates the (non-)mandatory aspect of vaccination and the possibilities of compensation for possible damage in the context of COVID-19 vaccination in Lithuania, based on global examples and analyzes of other foreign countries. In order to fully assess the side effects of vaccines that could be a basis for claiming damages, a pharmaceutical analysis of the side effects of COVID-19 vaccines legally used in Lithuania and the European Union is presented. Given the nature of vaccines, the scale of vaccination, and the fact that vaccination has been taking place in Lithuania for about a year and a half, we still do not have a legal mechanism for compensation. According to that, the authors analyze the draft amendments to the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to their Health registered by the Parliament of the Republic of Lithuania in 2021 and indicate the options and essential suggestions on possible improvements.

COVID-19 VAKCINŲ IŠSKIRTINUMAS: KOMPENSACIJA UŽ GALIMAI PATIRTĄ ŽALĄ PAGAL LIETUVOS VALSTYBĖS TEISINĮ POBŪDĮ GLOBALIŲ PAVYZDŽIŲ KONTEKSTE

Santrauka

Šiame straipsnyje yra vertinamas vakcinavimo (ne)privalomumo aspektas bei kompensacijos galimybės už galimai patirtą žalą COVID-19 vakcinavimo kontekste Lietuvoje, remiantis globaliais pavydžiais bei kitų užsienio šalių analizėmis. Siekiant išsamiai įvertinti šalutinius poveikius, kurie galėtų būti pagrindas reikalauti žalos atlyginimo, pristatoma Lietuvoje ir Europos Sąjungoje teisėtai naudojamų COVID-19 vakcinų šalutinių poveikių farmacinė analizė. Atsižvelgiant į vakcinų pobūdį ir vakcinavimo mastą bei tai, jog vakcinacija Lietuvoje vyksta jau beveik pusantrų metų, o žalos kompensavimo teisinio mechanizmo vis dar neturime, analizuojami Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo pakeitimo pasiūlymai, įregistruoti Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. Teikiami praktiniai bei teoriniai argumentai dėl esminio poreikio tobulinti šiuos pasiūlymus toliau.

KRIPTO TURTO APMOKESTINIMAS LIETUVOJE IR UŽSIENYJE: VERTINIMAI, SIŪLYMAI TOBULINIMUI

Sandra Idkinaitė, Artūras Grumulaitis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

5 kurso, Civilinės ir verslo teisės šakos studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: sandra.idkinaite@tf.stud.vu.lt; arturas.grumulaitis@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Martynas Endrijaitis

El. paštas: martynas.endrijaitis@gmail.com

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius Vytautas-Povilas Jurgaitis

El. paštas: vjurgaitis@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje lyginamuoju aspektu analizuojami nacionaliniai ir užsienio šalių požiūriai į ICO, STO ir kriptovaliutų teisinį reguliavimą, nagrinėjami kripto turto apmokestinimo modeliai Lietuvoje ir Japonijoje, ypatingas dėmesys skiriamas teisiniam reguliavimui Vokietijoje, kaip ES šalyje. Daroma išvada, kad kriptovaliutų apmokestinimas ir teisinis reguliavimas Lietuvoje ir Vokietijoje yra panašus, nes abi šalys laikosi neutralumo principo – nedraudžia, bet ir įstatymiškai nereguliuoja. Straipsnyje taip pat pateikiamos rekomendacijos dėl kriptovaliutų pripažinimo teisėta mokėjimo priemone, įtraukiant kriptovaliutų reguliavimą į nacionalinius mokesčių įstatymus, apibrėžiant kriptovaliutų rūšis, vienodas sąvokas ir apmokestinimo principus. Pasak autorių, toks sprendimas suteiktų daugiau teisinio tikrumo fiziniams ir juridiniams asmenims ir padėtų valdyti su kriptovaliutomis susijusią riziką.

Pagrindiniai žodžiai: kriptovaliuta, kripto turtas, mokesčiai, blokų grandinė, ICO.

Summary. The article analyses national and foreign approaches to the legal regulation of ICO, STO and cryptocurrencies from a comparative perspective, examines the models of taxation of crypto assets in Lithuania and Japan, and pays special attention to the legal regulation in Germany as an EU country. It concludes that the tax and legal regulation of cryptocurrencies in Lithuania and Germany is similar, as both countries follow the principle of neutrality – they do not prohibit, but they do not regulate by law. The paper also makes recommendations for recognising cryptocurrencies as legal tender by including regulation of crypto assets in national tax laws, defining types of crypto assets, uniform concepts, and taxation principles. According to the authors, such a solution would provide more legal certainty for natural and legal persons and would help to manage the risks associated with crypto assets.

Keywords: cryptocurrency, crypto assets, taxes, blockchain, ICO.

Ivadas

2010 m. gegužės 22 d. programuotojas Laszlo Hanyecz iš JAV Floridos valstijos restorane „Papa John’s“ užsakė dvi picas su pristatymu į namus. Šis įvykis tapo istoriniu, kadangi, kurjeriui pristčius užsakymą, įvyko pirmasis sandoris, kurio metu buvo atsiskaityta kriptovaliuta. L. Hanyecz sumokėjo už picas 10 000 bitkoinų¹ (angl. *Bitcoin*), kurie tuo metu prilygo 40 JAV dolerių (Hankin, 2021). Atsižvelgiant į šiandieninę² jų vertę, kuri šiuo metu viršija 54 tūkst. dolerių už vienetą (Bitcoin Price and Exchange Rates, 2021), šias dvi picas galima laikyti brangiausiomis visų laikų picomis.

Investavus į bitkoinus, kai jie pirmą kartą buvo pradėti platinti, dabartinė finansinė grąža gali siekti milijonus ar milijardus. 2010 m. bitkoinas kainavo 10 centų, už 100 JAV dolerių buvo galima nusipirkti apie 1 000 bitkoinų, kurie šias metais yra verti daugiau nei 54 mln. dolerių, darant prielaidą, kad virtuali valiuta buvo išlaikyta visą laiką nuo įsigijimo (Reinicke, 2021). Didžiulės grąžos galima buvo sulaukti ir investuojant į kitas kripto valutas, pavyzdžiui už 100 JAV dolerių buvo galima įsigyti apie 150 antros pagal populiarumą Ethereum kripto valiutos 2015 metų rugsėjį, ją pardavus 2021 m. lapkritį jos vertė jau buvo daugiau nei 600 000 JAV dolerių (Ethereum Price Chart, 2022).

Žinoma, investicijos į kriptovaliutas taip pat yra ir labai rizikingos, dėl spekuliatyvos rinkos ir menko reguliavimo. Susigundę investuoti po 100 JAV dolerių į Bitcoin ar Ethereum. 2021 m. lapkritį, 2022 m. sausį turėtume tik maždaug 52 JAV dolerių vertės Bitkoinų (Bitcoin Price Chart, 2022) ir 60 JAV dolerių vertės Ethereum kripto valiutų. Todėl ne vienas mokslininkas kriptovaliutų populiarumą lygina su 17 a. Olandijoje kilusia tulpių manija ar 21 a. pradžioje vykusiu „Dot Com“ burbulu³, o kriptovaliutų fenomenui net prigijo bitkoinmanijos ir kriptomanijos pavadinimai.

Nepaisant to, jog kriptovaliutos gali generuoti didelę ekonominę naudą ir analogiškai sąlygoti didžiulę finansinę riziką, mokestiniai ir teisiniai aspektai daugelyje valstybių tik neseniai pradėti reglamentuoti, (Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos rekomendacijos, 2018, p. 2) nors kriptovaliutų naudojimas sparčiai tobulėja ir kinta. Pavyzdžiui, aukščiau cituotos AVNT Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos rekomendacijos skiria daug vietos ICO analizei ir reglamentavimui, o šis fenomenas jau užleido vietą naujesnėms kripto prekybos formoms, tokioms kaip NFT (Parallels between NFT..., 2021) ar DeFi (Lessons Lost: DeFi..., 2021).

¹ Bitkoinas yra decentralizuota valiuta, kuri „nėra padengta jokia kita valiuta, brangiaisiais metalais ar kitomis vertybėmis, o jos kursą nustato paklausa ir pasiūla. Žr. Verslo žinių žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://zodynas.vz.lt/bitkoinas>>.

² 2021 m. lapkričio 27 d. vienas bitkoinas yra lygus 54 800,18 JAV dolerio.

³ „Dot Com“ buvo ekonominis burbulas, susijęs su interneto plėtra 1997–2001 m., lydimas spartaus interneto verslo ir vartotojų augimu sumą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/352191943_Bitcoinmania_A_Ticking_Time_Bomb_Waiting_to_Explode>.

Be to teisės, finansų ir ekonomikos mokslai vis dar neturi universalių atsakymų į klausimus, koks yra teisinis kriptovaliutos statusas, kas yra kriptovaliuta finansinės apskaitos kontekste, kaip kriptovaliuta turėtų būti apskaitoma ir apmokestinama ir pan. Skirtingos valstybės labai įvairiai traktuoja kriptovaliutas ir įvairius iš jų išvestus finansinius ir nuosavybės užtikrinimo instrumentus (Cryptocurrency Regulations Around the World, 2022).

Vienos valstybės, didžiausia jų Kinija, dėl įvairių priežasčių uždraudžia kriptovaliutas (QuirozGutierrez, 2022), kitos – priešingai pripažįsta teisėta mokėjimo priemone.

Lietuvoje kriptovaliutos tampa vis patrauklesne mokėjimo priemone: bitkoinais galima atsiskaityti už apgyvendinimo viešbutyje, maitinimo restoranuose, odontologines, pervežimo taksi ir teisinės advokatų paslaugas, įsigyti buitinės ar kompiuterinės technikos ar net sumokėti už studijas universitete (Kur atsiskaityti bitcoin?, 2021), kitomis kriptovaliutomis (Ethereum, Litecoin, Cardano ir kt.) galima kaupti santaupas tikintis investicinės grąžos ateityje ar atsiskaityti internetu. Naudojantis šiuolaikinių FinTech bendrovių paslaugomis kriptovaliuta galima atsiskaityti bet kur, kur galima atsiskaityti banko kortele (Borrelli, 2022). Kriptovaliutų privalumus, lyginant su tradicinėmis mokėjimo priemonėmis, nurodo ir valdžios institucijos, pažymėdamos, kad skaitmeninė valiuta užtikrina sandorių skaidrumą, „nes įprastais atvejais kiekvienas gali pamatyti bet kurį kiekvieno vartotojo sandorį, kadangi jis yra registruojamas viešame decentralizuotame registre“ (Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos rekomendacijos, 2018, p. 1). Be to, kriptovaliutos pasižymi atsiskaitymų greitumu, pigesnėmis finansinėmis paslaugomis, papildomų investicijų galimybėmis (Subačius ir Subačienė, 2019), kas nulėmė tai, jog Lietuvoje daugėja įmonių, siūlančių įsigyti prekes ir paslaugas, atsiskaitant bitkoinais ar kitomis kriptovaliutomis.

Tačiau kriptovaliuta taip pat turi nemažai specifinių bruožų, dėl kurių kyla sunkumų jos apyvartos teisiniam ir mokesčiniam reguliavimui. Pati skaitmeninė valiuta nėra prižiūrima Lietuvos banko (Lietuvos bankas skelbia poziciją..., 2017), o visi skaitmeninės valiutos sandoriai yra anonimiški ir maskuojami decentralizuotame registre, nėra operatoriaus, kuris kontroliuotų jos apyvartą, nėra mechanizmo, kuris leistų sustabdyti atliekamas operacijas, atšaukti mokėjimus (Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos rekomendacijos, 2018, p. 1).

Šio tiriamojo darbo **aktualumą** pagrindžia tai, kad kriptovaliutų populiarumas auga (Subačius ir Subačienė, 2019) ir jų naudojimas yra aktyviai įtraukiamas į socialines ir profesines gyvenimo sritis, kas neabejotinai nulems būtinybę teisės aktų leidėjams atlikti atitinkamus skaitmeninių valiutų sandorių apskaitos ir mokesčių reglamentavimo pakeitimus, pritaikant įstatymus skaitmeninės ekonomikos rinkoms. Iki šiol laisva ir nereguliuojama sritis vis labiau atkreipia ir įtakingiausių pasaulyje bankų priežiūros institucijų dėmesį. Bazelio bankų priežiūros komitetas Šveicarijoje, vien-

jantis minėtas institucijas siūlo kripto turtu užsiimantiems bankams taikyti kapitalo reikalavimus, o Europos Komisija 2020 metų rugsėjį pateikė pasiūlymus dėl kripto turto reguliavimo⁴, sutrumpintai vadinamus MiCA (ang. Markets in Crypto-assets). Ir nors numatyta, jog toks reguliavimas oficialiai bus pradėtas tik nuo 2024 metų, jau dabar aktualu apsvastyti, kaip įvairios šalys sprendžia kripto turto teisinio statuso ir mokesčių reguliavimo klausimus savo nacionaliniuose mokesčių įstatymuose ir kokią teisinį reguliavimą reiktų taikyti Lietuvoje.

Mokslinio straipsnio **tikslas** yra įvertinti Lietuvoje taikomą kripto turto apmokestinimą ir pateikti siūlymus Lietuvos teisinio reguliavimo tobulinimui. Palyginimui pasirinktos valstybės yra Vokietija ir Japonija dėl kriptovaliutų pripažinimo ir suformuotų oficialių valstybės institucijų pozicijų bei priimtų įstatymų pakeitimų.

Straipsnio uždaviniai:

1. Nustatyti kripto turto apmokestinimo ypatumus Lietuvoje, Vokietijoje ir Japonijoje bei palyginti juos tarpusavyje.
2. Įvertinti kriptovaliutų apmokestinimo teisinį reguliavimą Lietuvoje ir pateikti siūlymus.

Darbo **objektas** – kripto turto apmokestinimo modelis Lietuvoje bei jo palyginimas su kitomis užsienio šalimis.

Aptariant šio straipsnio temos naujumą, pažymėtina, kad ši tema beveik nenagrinėta Lietuvoje. Kriptovaliutų apmokestinimo probleminiai aspektai buvo analizuojami 2019 m. Vilniaus universiteto Viešosios teisės studijų krypties studento Edvardo Jankausko magistro baigiamajame darbe, kuriame Lietuvos kriptovaliutų apmokestinimo reguliavimas lyginamas su JAV, Kanados, Šveicarijos ir Baltarusijos Respublikos modeliais. Siekiant darbo **originalumo** šiame straipsnyje lyginamajai analizei buvo pasirinktos Vokietija ir Japonija.

Blokų grandinės ir kriptovaliutos sąvokos ir pagrindinės charakteristikos

Analizuojant kripto turtą, svarbu apibrėžti, ką apima šis terminas. Visų pirma, šis terminas yra siejamas su kriptovaliutomis. Lietuvoje Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba savo paskelbtose „Kriptovaliutų ir žetonų apskaitos rekomendacijose“ nurodo, kad „kriptovaliuta dažniausiai apibrėžiama kaip virtuali valiuta, turinti ir kai kurių elektroninių pinigų (dar vadinamų skaitmeniniais pinigais, skaitmenine valiuta) savybių“ (Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos..., 2018). Virtualios valiutos sąvoka yra pateikiama Lietuvos banko pozicijoje „Dėl virtualiųjų

⁴ Proposal for a Regulation on the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937, COM (2020) 593 final [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>>.

valiutų ir pirminio virtualiųjų valiutų žetonų platinimo“, kurioje ji apibūdinama, kaip „nereglamentuoti ir nereguliuojami skaitmeniniai pinigai, kuriuos galima naudoti kaip atsiskaitymo priemonę, tačiau šiuos pinigus į apyvartą išleidžia ir garantuoja ne centrinis bankas“ (Lietuvos banko pozicija..., 2017). Iš esmės kriptovaliutos yra skaitmeninis turtas ir kartu mokėjimo sistema, kuri laikoma alternatyva valstybės išleidžiamiems FIAT pinigams.

Tačiau į kripto turto sudėtį patenka ne vien kriptovaliutos. N. Kurauskienė ir R. Subačienė straipsnyje „Kriptovaliutos apskaitos alternatyvų vertinimas“ pateikia jų sudarytą kriptografinio turto klasifikavimą, kuriame skirsto kripto turtą į kriptovaliutas ir kitą kriptografinį turtą, susidedantį iš įvairių žetonų (angl. *token*) bei hibridinio turto (Kurauskienė ir Subačienė, 2020).

Savo ruožtu žetonas taip pat yra blokų grandinėje fiksuojamas registro įrašas, kuris apibūdinamas, kaip „instrumentas, išleistas pirminio platinimo būdu (angl. *Initial coin offering, ICO*), naudojantis decentralizuota vieša finansinių operacijų saugojimo sistema (angl. *distributed ledger technology, blockchain*)“ (VMI, 2018). ICO žetonai nesuteikia teisių, kokias turi akcininkas (investuotojas) įsigydamas vertybinius popierius – jais galima atsiskaityti už produktus ar paslaugas, gauti tam tikrų nuolaidų. Kita žetonų rūšis – tai žetonai, turintys vertybinių popierių ar finansinių priemonių požymių (angl. *Security Token Offering, STO*), ir suteikiantys teisę į pelną ar valdymą, tik jų išleidimas vykdomas pasitelkiant blokų grandinių technologiją. Įmonė, norinti pritraukti lėšų, vietoje akcijų, obligacijų ar kitų finansinių priemonių išleidžia STO žetonus, kurie juos įsigijusiems asmenims suteikia panašių teisių kaip akcininkams ar obligacijų turėtojams.

ICO rengėjai dažniausiai pirminio viešo žetonų platinimo būdu pritraukia lėšas naujiems projektams vykdyti. Nors ICO vykdymas Lietuvoje nėra reglamentuotas konkrečiais teisės aktais, tačiau, kaip pažymi Lietuvos bankas, atsižvelgdamas į skirtingus ICO modelius ir skirtingas žetonų savybes, tam tikrais atvejais šiai veiklai gali būti taikomi Lietuvos Respublikos teisės aktų reikalavimai (Lietuvos banko pozicija..., 2017). STO rengėjų pagrindinis tikslas – pritraukti kapitalą ne iš bankų, o alternatyviu būdu. Dažniausiai tai aktualu smulkiajam ir vidutiniam verslui, dėl dažnai perteklinių ir ilgų bankų procedūrų finansavimui.

Siekiant daugiau reguliacinio aiškumo rinkos dalyviams ir didesnės investuotojų apsaugos, bendrovėms vykdančioms alternatyvų kapitalo pritraukimą, Lietuvos bankas 2019 metais išleido STO žetonų siūlymo gaires (Vertybinių popierių požymių turinčių žetonų..., 2019). Taigi, žetonas iš esmės yra ne kas kita, kaip apskaitos vienetas, kuris nėra kriptovaliuta ir yra skirtas tam tikro turto skaitmeniniam balansui atspindėti.

Kriptovaliutos pagrįstos decentralizuota vieša finansinių operacijų saugojimo sistema blokų grandine (angl. *blockchain*), kuri yra bendras, nekintamas registras, supaprastinantis sandorių registravimo ir turto apskaitos procesą verslo tinkle. Pasi-naudojus specialia kriptografija (informacijos užšifravimą ir atšifravimą), sukuriamas

skaitmeninė buhalterijos knyga, kurioje esančius mokėjimus gali matyti visi prisijungę, o tam kad pinigų pervedimas būtų sėkmingas, visi į tokį tinklą sujungti kompiuteriai turi jį patvirtinti (Kas yra blockchain?, 2019).

Blockchain technologija perduodamas turtas gali būti materialus (namas, automobilis, pinigai, žemė) arba nematerialus (intelektinė nuosavybė, patentai, autorių teisės, prekės ženklas). Naudojant blokų grandinę galima sekti ir parduoti beveik bet kokią vertę turinčius daiktus. Ši technologija sumažina visų dalyvaujančių šalių riziką ir išlaidas. Blokų grandinė suteikia įgaliojusiems tinklo nariams tiesioginę, bendrą ir visiškai skaidrią prieigą prie informacijos nekintančiame registre. Galiausiai, blokų grandinės technologija taip pat leidžia automatizuoti tam tikrų sutarčių vykdymą.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek kriptovaliutos, tiek žetonai yra kripto turtas, tačiau juos reikia skirti. Kriptovaliuta – tai kriptografinis skaitmeninis kodas, sukurtas remiantis matematiniais skaičiavimais. Siekiant išsaugoti duomenis, sandoriai susiejami į blokų grupes, kurios vėliau sudaro vientisą grandinę. Kriptovaliutos atsiranda kasimo būdu (angl. *mining*). Kriptovaliuta yra skaitmeninis turtas, jos vertė niekuo neparemta, o vertę pagrindžia tik finansų rinkos dalyvių lūkesčiai.

ICO ir STO yra investavimo formos, susijusios su kriptovaliutų atsiradimu. Prekiaujant žetonais yra siekiama pritraukti kuo daugiau investicijų. Žetonų kaina nustatoma tada, kai projektas patenka į rinką; kuo projektas perspektyvesnis ir sėkmingesnis, tuo žetonai vertingesni. Taigi, žetoną galima laikyti konkrečią vertės vienetu, kurį išleidžia privatus subjektas, naudodamasis blokų grandinės sistema, ir kuris fiziškai egzistuoja kaip įrašas blokų grandinėje platinamame registre.

NFT (angl. *Non Fungible Token*, liet. *Nepakeičiamieji žetonai*) veikia kaip sertifikatas, patvirtinantis, kad vienas ar kitas skaitmeninis daiktas priklauso žetono turėtojui ir niekam kitam. Kitaip tariant, tai išmanioji sutartis, kuri skirta tam tikros intelektinės nuosavybės apsaugai. Suformuota ši sutartis užšifruojama ir paverčiama žetonu. Dažniausiai pasitaikantys NFT – tai .jpg ar .gif dokumentai, video arba, bet tai gali būti ir tekstai ar kita intelektinė nuosavybė. NFT galima paversti praktiškai bet kokią skaitmeninį dokumentą – straipsnius, bilietus ir pan. (Kas yra NFT ir..., 2022). Toks skaitmeninis objektas laikomas jį nupirkusiojo nuosavybe. Su juo žmogus gali daryti ką tik nori – parduoti, platinti, licencijuoti ir t. t. NFT vertė nustatoma panašiai kaip ir fizinių daiktų. Pavyzdžiui, gerai žinomo grafikos dizainerio darbas brangsta panašiu principu, kaip ir tikras paveikslas. Tačiau, kaip ir kitas kriptoturtas NFT pagrįstos nuosavybės teisėtumas nėra saugomas valstybės ir retai kada reglamentuojamas įstatymais.

DeFi (angl. *Decentralized Finance*) yra decentralizuotų finansų trumpinys. Tai viena pažangių blokų grandinių funkcijų leidžiančių užprogramuoti automatinį sutarčių vykdymą. Paprastas pavyzdys nepakeičiamojo žetono perdavimas gavus tam tikrą sumą į nurodytą sąskaitą. Tačiau DeFi gali būti naudojama ir tarkim palūkanų mokėjimui už paskolas, ar suteiktą kriptovaliutų kiekį likvidumui, ateities sandoriams ir

pan. finansiniams instrumentams. DeFi funkcionalumas pirma atsirado Ethereum blokų grandinėje, kas turbūt ir lėmė fantastišką šios kriptovaliutos sėkmę, nes sandorių už sandorių vykdymą Ethereum kasėjams būtina atsiskaityti kriptovaliuta (Kas yra DeFi? Trumpas vadovas..., 2022). Tačiau, pastaraisiais metais į Ethereum dominavimą šioje sferoje kėsina visi daugiau žaidėjų, kurie gali pasiūlyti greitesnes, pigesnes ar mažiau energijos išieškojančias alternatyvas.

Virtualiųjų valiutų teisinis reguliavimas Lietuvoje, Vokietijoje ir Japonijoje

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio valstybių, kriptovaliutos nėra draudžiamos. Tuo pat metu kriptovaliutos Lietuvoje neturi aiškaus teisinio statuso. Lietuvos bankas, reguliuojantis bankų veiklą Lietuvoje, 2017 metais išdėstė poziciją, ragindamas šalyje veikiančias ir Lietuvos banko prižiūrimas finansų įstaigas atriboti savo veiklą nuo virtualių valiutų ir neteikti su jomis susijusių paslaugų: „finansų rinkos dalyviai neturėtų užsiimti virtualiųjų valiutų pardavimu, neturėtų sudaryti sąlygų klientams atsiskaityti virtualiosiomis valiutomis jų išduotomis mokėjimo priemonėmis (pvz., debeto ar kredito kortelėmis ir pan.), nevykdyti jokių operacijų virtualiosiomis valiutomis, taip pat neužsiimti jų keitimo ar kita panašia veikla“ (Lietuvos banko pozicija..., 2017). Tokia pozicija buvo grindžiama tuo, kad virtualios valiutos ir žetonai yra ypač rizikinga priemonė, rinkla neprižiūrima ir nereguluojama, o investavimas ir krypto turto kaupimas gali lemti reikšmingus pinigų praradimus.

Reaguodami į Lietuvos banko paskelbtą poziciją, daugelis Lietuvoje veikiančių bankų ėmė drausti operacijas su kriptovaliutomis, blokuodami pervedimus į arba iš kriptovaliutų keityklos, sandorius ar net kliento sąskaitas. 2018 metais interneto svetainė Bankai.lt atliko tyrimą, kurio metu aiškinosi Lietuvoje veikiančių bankų požiūrį į virtualias valiutas ir sudarė kriptovaliutoms draugiškų bankų reitingą. Šio tyrimo išvadose buvo pažymėta, kad bankų požiūris į kriptovaliutas 2018 metais buvo neigiamas ir asmenims, ketinantiems pirkti ar parduoti virtualias valiutas bei žetonus, buvo rekomenduojama šių finansinių operacijų neatlikti daugumoje bankų (Bankai.lt, 2018).

Nepaisant itin neigiamų virtualių valiutų vertinimų Lietuvos bankų sektoriuje, Lietuva buvo viena pirmųjų pasaulio valstybių pasaulyje, kuri sureagavo į kriptovaliutų įtaką finansų rinkoms, naujus verslo vystymo modelius bei naujus lėšų pritraukimo būdus ir parengė oficialių operacijų, susijusių su kriptovaliutų apyvarta, apmokestinimo paaiškinimą. 2018 metais Lietuvos Valstybinė mokesčių inspekcija (toliau – VMI) paskelbė paaiškinimą dėl virtualių valiutų apmokestinimo, susijusio su Lietuvos Respublikos Pelnų mokesčio įstatymo (toliau – PMĮ) ir Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (toliau – GPMĮ) nuostatų taikymu (toliau – Paaiškinimas). Paaiškinime išsamiai aptariama, kokios pajamos yra laikomos apmokestinamosiomis,

kokiais dokumentais pagrindžiamos pajamos ir išlaidos, susijusios su atsiskaitymais už prekes ar paslaugas kriptovaliuta, taip pat aptartas pirminių žetonų išleidimo veiklos apmokestinimas ir pridėtinės vertės mokesčio taikymo ypatumai (Paaiškinimas dėl virtualiosios valiutos..., 2018).

Visų pirma, pažymėtina, kad pačios virtualios valiutos pagaminimas, kuris vyksta kasimo būdu (angl. *mining*), nėra apmokestinamas pelno ar gyventojų pajamų mokesčiais. Taip pat įvairių žetonų išleidimas pirminio platinimo būdu nėra PVM objektas. Mokesčio bazė atsiranda tik tais atvejais, kai sukauptas kripto turtas yra realizuojamas (*ibid*).

Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos apmokestinimo modelis atitinka ir 2015 m. spalio mėn. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimą byloje C-264/14, kuriuo pagal ES PVM direktyvos nuostatas pridėtinės vertės mokesčiu apmokestinamas FIAT pinigų keitimas į kriptovaliutą pagal analogiją su valiutų, banknotų ir monetų, naudojamų kaip teisėta mokėjimo priemonė, keitimu (CJEU, 2015). Taip pat ir Lietuvoje virtualiosios valiutos keitimas į tradicinę valiutą yra laikomas PVM objektu (Paaiškinimas dėl virtualiosios valiutos..., 2018, p. 10).

Paaiškiniame išskiriami du virtualios valiutos pardavimo atvejai: kai parduodant kriptovaliutas ar žetonus gaunamos atsitiktinės pajamos arba kai virtualių valiutų pirkimaspardavimas yra vykdomas kaip individuali veikla ir atitinka veiklos tęstinumo, savarankiškumo ir ekonominės naudos siekimo požymius. Tęstinumas yra sietinas su tokio pobūdžio veiklos vykdymu tęstinį laikotarpį, kuris nėra ribojamas mokestiniu laikotarpiu (Čerkesas, 2020).

Pirmuoju atveju, kai kripto turtas realizuojamas atsitiktiniu būdu, jis apmokestinamas, kaip kito turto pardavimo ar kitokio perleidimo nuosavybės pajamos. Antroju – apskaičiuojant individualios veiklos apmokestinamąsias pajamas, iš pajamų gali būti atimami GPMĮ 18 straipsnyje nurodyti leidžiami atskaitymai (Paaiškinimas dėl virtualiosios valiutos..., 2018, p. 3).

Probleminis apmokestinimo aspektas yra tas, kad kriptovaliutų bei euro keitimo kursas nuolat kinta, kadangi virtualių valiutų vertę reguliuoja paklausos-pasiūlos dėsnis (Bankai.lt, 2020). Dėl šios priežasties VMI nurodo ūkio subjektui, vykdančiam individualią veiklą, savo apskaitoje nustatyti tiek virtualios valiutos kurso šaltinį, tiek laiko momentus, kurie reikalingi naudojamo kurso fiksavimui, apskaitos vedimui bei mokestinių prievolių vykdymui.

VMI pateiktame paaiškiniame aptariamos ICO metu išleidžiamų žetonų rūšys, kurios gali būti vertybinių popierių pobūdžio (angl. *security tokens*), prekių ir paslaugų (angl. *utility tokens*). Šis skirstymas yra svarbus tuo aspektu, kad virtualiųjų žetonų, turinčių vertybinių popierių požymių, bei prekių ir paslaugų žetonų išleidimo atvejais taikomas skirtingas apmokestinimas (Paaiškinimas dėl virtualiosios valiutos..., 2018, p. 6).

VMI paaiškinimas iš esmės teigia, kad kripto sandoriai yra apmokestinami tik tokiais atvejais, kai kriptovaliutos ar turtas yra keičiami į Eurus arba keičiamas į prekes

ar paslaugas, kurias, savo ruožtu, galima apmokestinti, atimant išlaidas patirtas kriptovaliutai įgyti. Tokiu būdu pats kriptovaliutų įgijimas nėra apmokestinamas, taigi nei pats kasimas, nei palūkanos gaunamos už kripto investicijas nėra apmokestinami. Taipogi, nėra tokių pačių išimčių kaip nekilnojamajam turtui ar akcijoms, kuriuos po 5 metų galima parduoti nemokant mokesčių.

Apibendrinant galima pažymėti, kad, nors Lietuvoje kripto turtas neturi oficialaus teisinio statuso, visgi, daugumai finansinių operacijų su kriptovaliutomis yra taikomas apmokestinimas. Vis dėlto virtuali valiuta egzistuoja pasaulinėje rinkoje ir naudojama skaitmeninėje erdvėje tarpusavio atsiskaitymams, todėl tampa svarbu atsižvelgti į tai, kaip įvairios kriptovaliutą legalizavusios šalys nustato jos apyvartos ir mokesčių reguliavimo taisykles.

Vokietijos federalinė finansų priežiūros institucija (vok. *Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht – BaFin*), į kurios įstatymines pareigas įeina finansų sistemos vientisumo ir stabilumo užtikrinimas (Act Establishing the Federal Financial..., 2002), dar 2011 m. techniniu ir teisiniu požiūriu kriptovaliutas priskyrė prie finansinių priemonių pagal 2011 m. Vokietijos bankininkystės įstatymo (vok. *Kreditwesengesetz*) 1 straipsnio 11 dalį (Hinweise zu dem Gesetz..., 2011) į vadinamųjų „apskaitos vienetų“ (vok. *Rechnungseinheiten*) subkategoriją. Tai yra speciali finansinių priemonių kategorija, nereguliuojama ES teisės.

2013 m. BaFin, atsižvelgdama į augančią bitkoinų svarbą, paskelbė kriptovaliutų gaires. Jos taikomas bendrai kriptovaliutų klasifikacijai. Esminis minėtų gairių aspektas yra tas, kad atitinkami žetonai yra teisėtos mokėjimo priemonės pakaitalai, nes jie priimami atsiskaityti privatinės teisės sutarčių pagrindu (Jünemann ir Wirtz, 2018), t. y. priešingai nei oficialios valiutos, kurių pagrindas yra viešosios teisės reglamentavimas.

BaFin savo gairėse taip pat nurodo, kad kriptovaliuta nelaikoma reguliuojamais elektroniniais pinigais, nes nėra centrinio emitento. Pagal Vokietijos mokėjimo paslaugų priežiūros įstatymą (vok. *Zahlungsdiensteaufsichtsgesetz*) elektroniniai pinigai apibrėžiami kaip bet kokia piniginė vertė, saugoma elektroniniu būdu, įskaitant magnetines laikmenas, ir turinti reikalavimo emitentui formą. Jie išduodami mainais į grynuosius pinigus mokėjimo operacijoms atlikti. Tačiau žetonai, kurie atlieka ne tik mokėjimo pakaitalo funkcijas, t. y. visų pirma vertybiniai popieriai, turi būti klasifikuojami kiekvienu konkrečiu atveju atskirai. Jie gali būti klasifikuojami kaip vertybiniai popieriai arba net investicinių fondų vienetai ar akcijos (BaFin, 2017).

Vokietijos Federacinės Respublikos finansų ministerija (vok. *Bundesfinanzministerium*) taip pat išleido atitinkamas gaires. Pasak jų, „Bitcoin“ tapo apskaitos vienetu, skirtu naudoti prekybos sandoriams tarp privačių asmenų (German Federal Ministry of Finance, 2021). Iš esmės, Vokietijoje kriptovaliutos niekada neįgijo užsienio valiutos statuso. Jos net negali būti oficialiai vadinamos elektroniniais pinigais, nes pasižymi tik privačių pinigų statusu. Šis statusas reiškia privatų „kripto“ sandorių pobūdį be tarpvalstybinio reguliavimo.

2017 m. Vokietijoje buvo atnaujinta nacionalinė teisinė bazė. Įstatymų peržiūrėjimo pasekmė – federalinė vyriausybė kriptovaliutą pripažino finansine priemone. Priešingos pozicijos laikosi Vokietijos teismai. Visai neseniai Berlyno apeliacinis teismas (2018 metų rugsėjo 25 d. sprendimas Nr. 161 Ss 28/18) apkaltino BaFin baudžiamojoje byloje viršijus įgaliojimus, dėl BaFin bitkoinų priskyrimo finansinėms priemonėms (apskaitos vienetams).

Nors teismas nusprendė, kad kriptovaliutoms (tuo metu) netaikoma Vokietijos teisė, BaFin nepakeitė savo nuomonės ir toliau kriptovaliutas laiko finansinėmis priemonėmis (Gillenkirch et al., 2018). Atsižvelgiant į dabartinius teisės aktų pakeitimus, tikėtina, kad BaFin požiūris bus įtvirtintas įstatyme.

Niurnbergo mokesčių teismas (2020 m. balandžio 8 d. sprendimas Nr. 3 V 1239/19) byloje, kurioje buvo keliamas klausimas, ar monetos ir (arba) žetonai yra „kitas finansinis turtas“, turėjo rimtų abejonų dėl mokesčių inspekcijos apmokestinimo. Ieškovas ginčijo žetonų priskyrimą turtui, teigdamas, kad jie yra labai nepastovūs. Teismas, be kita ko, pažymėjo, kad mokesčių inspekcija nesuprato techninių procesų ir dėl to nenustatė atitinkamų faktų, nors buvo atsakinga už jų nustatymą, jei norėjo padidinti mokesčių mokėtojo mokesstinę naštą (atsižvelgiant į mokesčių mokėtojo pareigą bendradarbiauti). Vis dėlto mokesčių teismas konstatavo, kad galiojančių mokesčių teisės aktų pakanka verslo sandorių su kriptovaliuta apmokestinimui įvertinti (Friedberg, LL.M. and Arendt, 2021).

2018 m. vasario mėn., Vokietijoje oficialiai pripažinus prekybą virtualiomis valiutomis tarp fizinių asmenų, pasikeitė mokesčių įstatymai. Kalbant apie kripto turtą buvo nustatyta, kad, jei tarp kriptovaliutos pirkimo ir pardavimo praėjo mažiau nei vieneri metai, pardavimo sandoriui taikomas pajamų mokestis. Žinoma, taikomas metinis neapmokestinamasis 600 eurų minimumas ir FIFO finansinė taisyklė (angl. *First In, First Out*)⁵ (Latham & Watkins, 2018).

2021 m. birželio mėnesį Vokietijos finansų ministerija pateikė detalesnius išaiškinimus (Entwurf eines BMF-Schreibens..., 2021) dėl kriptovaliutų apmokestinimo pajamų ir pelno mokesčiais, atsižvelgiant į tai, ar operacijas kripto turtu vykdo fiziniai ar juridiniai asmenys ir kokios operacijos kripto turtu yra atliekamos. Fizinių asmenų apmokestinamosioms pajamoms iš kripto turto pardavimo ir keitimo operacijų taikytina Pajamų mokesčio įstatymo (vok. *Einkommensteuergesetz – EstG*) 23 straipsnio 2, 3 dalys, t.y. neišlaikius kripto turto ilgiau kaip metus, skirtumas tarp jo pardavimo ir pirkimo kainos (įskaitant komisinius ir kitas įsigijimo išlaidas) ir viršijus minėtą 600 eurų neapmokestinamą sumą, yra apmokestinamas.

Vokietijoje taikomas individualus pajamų mokesčio tarifas, kuris paaiškėja deklaravus metines pajamas (nuo 15% gaunant žemiausias pajamas iki 42% gaunant virš

⁵ Mokesčių tikslais taikant FIFO daroma prielaida, kad turtas, kurio sąnaudos yra seniausios, įtraukiamas į pelno (nuostolių) ataskaitos parduotų prekių savikainą (COGS). Likęs atsargų turtas priskiriamas vėliausiai įsigytam arba pagamintam turtui.

100.000 Eurų pajamų per metus). Skaičiuojant apmokestinamąsias pajamas asmuo gali pasirinkti ne tik anksčiau minėtą FIFO, bet ir LIFO (angl. *Last In, First Out*) finansinę taisyklę, kuri leidžia į sąnaudas įtraukti ne anksčiausiai, bet vėliausiai įgytą kriptovaliutą. Asmuo yra įpareigotas vesti detalią kriptovaliutų judėjimo apskaitą, siekiant pagrįsti teisingą apmokestinamųjų pajamų apskaičiavimą. Praktikoje rekomenduojama atskirti ilguoju periodu (virš metų) laikomas kriptovaliutas ir trumpuoju periodu (iki metų) laikomas kriptovaliutas į atskiras skaitmenines kriptovaliutų laikmenas – „virtualias pinigines“ (angl. *wallet*) tam, kad kriptovaliutų judėjimo apskaita mokesčių tikslais būtų paprastesnė. Žinoma, vykdant prekybą per didžiąsias virtualios valiutos keityklas, reikiama dokumentacija mokesčių tikslais turėtų būti gaunama be didesnių problemų. Grėsmė gali kilti, jei metų eigoje mažesnė virtualios valiutos keitykla tiesiog nutraukia savo veiklą.

Kalbant apie operacijas kriptovaliutomis, kitas labai svarbus klausimas yra, ar patirtas nuostolis (neigiamas skirtumas tarp kriptovaliutos pardavimo ir pirkimo kainos) gali būti dengiamas su uždirbtu pelnu (teigiamu skirtumu tarp kriptovaliutos pardavimo ir pirkimo kainos) skaičiuojant apmokestinamąsias pajamas. Tokie atvejai gali pasitaikyti kai krentant virtualios valiutos vertei, ji yra parduodama už žemesnę nei įsigijimo kainą. Remiantis Vokietijos Pajamų mokesčio įstatymo 23 straipsnio 3(1) dalimi, tokius nuostolius galima dengti su ankstesniais ar vėlesniais mokesstiniais metais gautomis apmokestinamosiomis pajamomis, tačiau jos turi būti uždirbtos būtent iš kriptovaliutų operacijų. Kitos rūšies operacijoms – pavyzdžiui, kriptovaliutų skolinimui už atlygį (angl. *lending*), arba laikymui už palūkanas (angl. *staking*) taikomas 10 metų išlaikymo reikalavimas siekiant tokį turtą neapmokestinti jį realizuojant (Pajamų mokesčio įstatymo 23 straipsnio 1 dalis), o vienerių metų laikotarpis taikomas iš tokio skolinimo gautam papildomam kripto turtui apmokestinti.

Kriptovaliutų kasimas sau Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, jei tuo užsiima fiziniai asmenys asmeniniais, neapmokestinamas pridėtinės vertės mokesčiu ir pajamų mokesčiu. Šie mokesčiai taikomi tokioms priemonėms kaip akcijos, obligacijos ir kiti vertybiniai popieriai, kurie įsigijami siekiant ateityje juos perparduoti ir gauti iš to materialinių pajamų. Tačiau bitkoinų kasimas laikoma valiutos vertės kūrimo procesu. Juridinių asmenų atveju Vokietijoje kriptovaliutų kasimas yra apmokestinamas pelno mokesčiu, jei tokia veikla ilguoju periodu yra skirta pelnui uždirbti. Įmonių balanse kripto turtas pagal finansinės apskaitos principus yra priskiriamas kitam finansiniam turtui. Kai toks turtas yra realizuojamas ar viena kriptovaliuta keičiama kita, tokios operacijos generuoja pardavimo pajamas. Atsakaišius tokio kripto turto įsigijimo sąnaudas, gautas pelnas yra apmokestinamas pelno mokesčiu. Skolinant kriptovaliutas (angl. *lending*) arba laikant kriptovaliutas už palūkanas (angl. *staking*) ir gaunant už tai papildomus kriptovaliutos vienetų bei juos realizuojant gaunamas pelnas (nuostolis), todėl toks teigiamas rezultatas (pelnas) taip pat apmokestinamas pelno mokesčiu.

2018 m. Vokietijos finansų ministerija (vok. *Bundesfinanzministerium*) išleido gaires dėl tam tikrų kriptovaliutų⁶ sandorių apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu:

1. Kriptovaliutos keitimui į oficialius pinigus (FIAT) ir atvirkščiai netaikomas PVM apmokestinimas.
2. Pats kriptovaliutos kaip mokėjimo priemonės naudojimas nėra PVM apmokestinamas sandoris (t. y. pardavimo sandorio „grynųjų pinigų dalis“).
3. Kasimo darbams pridėtinės vertės mokestis netaikomas, tuo tarpu jei tokie veiksmai atliekami kitam asmeniui už atlygį ir šios paslaugos suteiktos Vokietijoje, tokios paslaugos yra PVM objektas.
4. „Virtualios piniginės“ paslaugos teikimas už mokesť yra PVM apmokestinama veikla pagal Vokietijos mokesčių įstatymus, jei tokia paslauga teikiama Vokietijoje.
5. Priklausomai nuo konkrečių aplinkybių, kriptovaliutų mainų platformos veikla gali būti apmokestinamas PVM. Apibendrinant gaires, galima teigti, kad pridėtinės vertės mokestis taikomas tais atvejais, kai iš operacijų su kripto turtu yra gaunamos tam tikros pajamos.

Pažymėtina, kad valstybių požiūris į kripto turtą nėra vienodas. Kai kurios šalys, pavyzdžiui, Japonija, jį laiko mokėjimo priemone. Iki 2014 m. kovo Japonijos bankas neketino reguliuoti bitkoinų. Tačiau žlugus skaitmeninių valiutų keityklai „MT Gox“, Japonijos valdžios institucijos paskelbė, kad reikia reguliuoti rinką. Nuo 2016 m. kovo mėn. „bitkoinai“ Japonijoje yra teisėta mokėjimo priemonė (Ishikawa, 2017).

Kripto turto apmokestinimo klausimai buvo sureguliuoti gairėse, kuriuose pažymima, kad pajamos iš kriptovaliutos priskiriamos skaitmeniniam finansiniam turtui, todėl sandoriams turėtų būti taikomas pajamų mokestis arba pelno mokestis, o pardavimui taikomas Japonijos atitinkamo pridėtinės vertės mokesčiu. Japonijos valdžios institucijos pareikalavo, kad kriptovaliutų prekiautojai deklaruotų savo pajamas, o mokesčių institucija patvirtino kriptovaliutų investuotojams taikomą 15–55 % dydžio pelno mokesť. Taip pat gairėse buvo nustatyta, kad kriptovaliuta nėra nei elektroniniai pinigai, nei mainų priemonė. Pripažinta, kad kriptovaliuta turi vertę, kuri gali būti naudojama kaip mokėjimo priemonė ir gali būti perkama kaip prekė, į mokesčio bazę neįtraukiant analogiško pridėtinės vertės mokesčio (Hern, 2014).

Šalyje buvo pradėti registruoti operatoriai, keičiantys kriptovaliutas į FIAT pinigus. Kriptovaliutų keityklų paslaugų teikėjai buvo įpareigoti tikrinti sandorius (įskaitant klientų duomenis) ir pranešti apie tuos, kurie kelia įtarimų, bei saugoti patikrinimo įrašus. Nepateikus informacijos be pateisinamos priežasties, kriptovaliutas keičiančioms įmonėms gali būti skiriamos sankcijos. Toks reguliavimas buvo pasirinktas, siekiant užkirsti kelią kriptovaliutų naudojimui „nešvariems pinigams

⁶ Gairės parengtos atsižvelgiant į 2015 m. spalio 22 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimą. (C-264/14 - Hedqvist) - Prieiga per internetą (<https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>)

plauti“. Antra, Japonija įstatymais apsaugojo kriptovaliutų pirkėjų ir pardavėjų teises. Ji atskyrė piniginio turto ir kripto turto valdymą ir šiuo tikslu įgaliojo valstybinę mokesčių kontrolės instituciją atlikti auditą (ComplyAdvantage, 2018).

Japonija šiuo metu turi pažangiausią pasaulinę reguliavimo aplinką kriptovaliutoms ir pripažįsta Bitkoiną bei kitas skaitmenines valiutas teisėtu turtu pagal Mokėjimo paslaugų aktą (PSA). 2017 m. gruodžio mėn. nacionalinė mokesčių agentūra nusprendė, kad pelnas iš kriptovaliutų turėtų būti klasifikuojamas kaip „įvairios pajamos“, o investuotojai atitinkamai apmokestinami (Roth, 2021).

Naujausi reglamentai apima PSA ir Finansinių priemonių ir biržos akto (FIEA) pakeitimus, kurie įsigaliojo 2020 m. gegužės mėn. Pakeitimais buvo įvestas terminas „kriptoturtas“ (vietoje termino „virtuali valiuta“), nustatyti didesni vartotojų virtualių pinigų valdymo apribojimai ir supaprastintas reguliavimas dėl prekybos kriptovaliutomis finansinėmis priemonėmis. Pagal naujas taisykles kriptovaliutos saugojimo paslaugų teikėjams (kurie neparduoda ar neperka kriptovaliutų) taikoma PSA, o kriptovaliutos išvestinių finansinių priemonių įmonėms – FIEA (Cryptocurrency Regulations Around the World, 2022).

Japonija išlieka palanki aplinka kriptovaliutoms, tačiau didėjantis susirūpinimas dėl kovos su pinigų plovimu atkreipia FSA dėmesį į tolesnį reguliavimą. 2021 m. gruodžio mėn. FSA nurodė, kad 2022 m. siūlys teisės aktą, kuriuo būtų reglamentuojami stablecoins emitentai, kad būtų pašalinta rizika klientams ir apribotos galimybės pinigų plovimui naudoti stablecoin žetonus (Roth, 2021). Tikėtina, kad teisės aktai apims naujus saugumo protokolus ir naujus įpareigojimus kriptografijos paslaugų teikėjams pranešti apie įtartiną veiklą.

Vertinimai ir pasiūlymai reglamentavimui Lietuvoje

Kaip skelbiama Bitcoin.org kriptovaliutų apyvarta yra tarpusavio reguliavimo sistema. Didžiausias privalumas yra tas, kad „Peer-to-peer“ sistema yra daug saugesnė, nors absoliutaus saugumo nėra. Saugumą didina anonimiškumo principas, kuris užkerta kelią neteisėtam kišimuisi į asmenų ir organizacijų privatumą (Bitcoin – Open source P2P money..., 2009). Be to kriptovaliutos neturi centrinės priežiūros ir reguliavimo institucijos, o jų kainą nustato rinka.

Kriptovaliutai būdingos kelios savybės, kurios lemia aukštą rizikos lygį. Pirmoji rizikos grupė, kurią galima išskirti, yra susijusi su sandorių teisėtumu. Daugelis svetainių siūlo virtualių valiutų pinigines be jokių specialių formalumų ir sandorių vykdytojų sąžiningumo patikrinimų, o vienintelė sąlyga yra parsisiųsti ir naudoti specializuotą programinę įrangą. Arba sąskaitą galima atidaryti paskambinus paslaugų teikėjui, kuris gali būti nepakankamai atidus kontroliuodamas sandorių dalyvių tapatybę ir sąžiningumą. Kadangi daugelyje šalių virtualiosios valiutos nėra teisėta mokėjimo priemonė, joms nėra pritaikyto vartotojų apsaugos mechanizmo.

Dar 2014 metais Europos bankininkystės institucija (EBI), kuri prižiūri bankų reguliavimą Europos Sąjungoje, paskelbė nuomonę dėl virtualių valiutų (angl. *EBA Warning and Opinion on Virtual Currencies*), kurioje nerekomendavo bankams prekiauti kriptovaliutomis, ypač bitkoinais, jų laikyti ar kitaip disponuoti. Rekomendacija taikoma tol, kol bus nustatytos reguliavimo taisyklės.

Iki šiol tiek ES lygmeniu, tiek atskirose valstybėse kriptovaliutos nėra sureguliuotos įstatymais. Kai kuriose šalyse (Islandija, Bolivija, Ekvadoras, Bangladešas, Kirgizija ir Vietnamas) virtualios valiutos yra apskritai uždraustos, arba vyksta ginčai dėl to, kas yra kriptovaliuta. Ar tai pinigai, alternatyvi valiuta, finansinis turtas, prekė, ar visiškai nauja turto rūšis? Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso, kaip jos yra apskaitomos ir kaip organizuojama kriptovaliutų apyvartos kontrolė. Kriptovaliutų privalumas yra jų anonimiškumas, tačiau kyla klausimas, kaip vykdyti mokesčių apskaitą, jei sandoris yra anoniminis, o sandorio šalys nežinoma, ir kaip nustatyti įmonės mokesťines prievoles.

Pažymėtina, kad šiuo metu kiekviena ES valstybė narė pati sprendžia, kas yra “bitkoinas”: piniginis turtas, kripto turtas ar prekė. Į kriptovaliutą galima žiūrėti kaip į tam tikrą tarptautinį atsiskaitymo vienetą, nes kriptovaliutą išleidžia virtuali bendruomenė. Todėl reguliavimas turi būti įgyvendinamas visais lygmenimis – nacionaliniu ir tarptautiniu.

Taigi, apibendrinant, galima daryti tokias išvadas:

1) Nepaisant to, kad Lietuvos ir Vokietijos kripto turto apmokestinimo reglamentavimas įtvirtintas ne atskiru įstatymu, o šalių Finansų Ministerijų paaiškinimais, jis yra pakankamai panašus: pajamų (pelno) mokesčio įstatymų atžvilgiu kripto turtas pagal vykdomų sandorių turinį ir ekonominę prasmę yra pripažįstamas trumpalaikiu finansiniu turtu, kuris gali būti panaudojamas kaip atsiskaitymo priemonė už prekes ar paslaugas arba laikomas parduoti, o PVM apmokestinimo tikslais kripto turtas laikomas tokia pat valiuta, kaip eurai ar doleriai.

Tačiau yra ir skirtumų. Vokietijoje detaliau apibrėžtas fizinių asmenų sandorių su kripto turtu apmokestinimas, tuo tarpu juridinių asmenų apmokestinimui iš esmės taikomas bendras verslo vykdymo principas: jei veikia, susijusi su kripto turtu yra nuolatinė ir ja siekiama generuoti pardavimo pajamas bei ilgalaikėje perspektyvoje uždirbti pelno, tokia ekonominė veikla (jos rezultatas) yra apmokestinama PVM bei pelno mokesčiais. Svarbu pabrėžti, kad Vokietija apmokestina kripto turtą tik tuo atveju, jei jis buvo parduota tais pačiais metais, kai buvo įgytas. Tuo tarpu Lietuvoje VMI detaliau išaiškina tiek fizinių asmenų, tiek juridinių asmenų apmokestinimo niuansus. Taip pat skiriasi ir metinis neapmokestinamųjų pajamų dydis: Lietuvoje, remiantis GPMĮ 17 straipsnio 27 punktu, jis yra net 2500 eurų, Vokietijoje – 60 eurų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog Lietuvoje šis neapmokestinamųjų pajamų dydis netaikomas tada, kai fizinio asmens veikla iš kriptovaliutų pirkimo – pardavimo atitinka individualiai veiklai nustatytų kriterijų (tęstinumas, savarankiškumas ir ekonominės naudos siekimas) vi-

sumą. Tęstinumas yra sietinas su tokio pobūdžio veiklos vykdymu tęstinį laikotarpį, kuris nėra ribojamas mokestiniu laikotarpiu. Tokios veiklos vykdymo aplinkybės kaip nevienkartinis, nuolatinis sandorių sudarymas, jų skaičius, tęstinis jų sudarymo laikotarpis (pasikartojimas) sietinas su tokios veiklos tęstinumo požymiu“ (VMI Paaškinimas dėl virtualių..., 2018). Vokietijoje fiziniams asmenims taip pat numatyta galimybė skolinamam už atlygį krypto turtui (angl. *lending*) arba laikant jį už palūkanas (angl. *staking*), jį išlaikius ilgiau kaip dešimt metų ilgalaikėms finansinėms investicijoms ir po to realizuojant nemokėti pajamų mokesčio. Tokia galimybė galėtų būti numatyta ir Lietuvoje, atitinkamai papildant GPMĮ 17 straipsnio 1 dalies 27 punktą.

2) Japonijoje, kitaip nei Vokietijoje ar Lietuvoje, krypto valiutos buvo pripažintos teisėta mokėjimo priemone, o jų apmokestinimo klausimai buvo sureguliuoti nacionaliniais įstatymais. Anksčiau kriptovaliutų turto mainų paslaugas teikiančios įmonės galėjo atsakyti pateikti sandorių informaciją dėl asmens duomenų apsaugos. Nuo 2018 m. kriptovaliutų keitimo operatoriai pagal įstatymą privalo teikti sandorių duomenis. Numatyta nuostata, pagal kurią informacijos nepateikusioms įmonėms gali būti taikoma sankcija už atsisakymą pateikti duomenis be pateisinamos priežasties. Dėl didėjančio kriptovaliutų turto populiarumo, didelio kriptovaliutų nestabilumo ir didelio sandorių skaičiaus daugelio šalių mokesčių reguliavimo institucijos stengiasi išvesti kriptovaliutas iš pilkosios zonos ir įtraukti jas į teisinę sistemą. Tačiau valdžios institucijų pozicija skirtingose šalyse ne visada yra vienoda.

3) Atsižvelgiant į Japonijos pavyzdį, galima būtų teigti, jog krypto turto apmokestinimas Lietuvoje galėtų būti sureguliuotas papildant GPMĮ bei PMĮ naujomis nuostatomis. Visų pirma, GPMĮ 2 straipsnio 28 dalyje nurodyta sąvoka „Turtas“ – kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, finansinės priemonės, kitas nematerialus turtas“ galėtų būti praplėsta formuluojant „[...] finansinės priemonės, *kripto turtas*, kitas nematerialus turtas“, o pačią krypto turto sąvoką bei rūšis detalizuoti nauja 2 straipsnio 28(1) dalimi. Tokiu būdu krypto turtui nedviprasmiškai galiotų GPMĮ 17 straipsnio 27 punkte įtvirtintas 2500 eurų neapmokestinamasis pajamų ir išlaidų skirtumas. Ir nors VMI Paaškinime tokio dydžio taikymas paminėtas, tačiau neatmestina tikimybė, jog krypto turtas ateityje gali būti priskirtas finansinėms priemonėms ir tokiu būdu jam galiotų GPMĮ 17 straipsnio 30 punkte įtvirtintas žymiai mažesnis – 500 eurų neapmokestinamasis pajamų ir išlaidų skirtumas. Atitinkamai ir PMĮ 2 straipsnyje reiktų naujos 10(3) dalies, įtvirtinančios krypto turto sąvoką, sinchronizuojant ją su naujomis GPMĮ nuostatomis.

Šie pakeitimai suteiktų fiziniams ir juridiniams asmenims daugiau teisinio tikrumo dėl krypto turto apmokestinimo ir prisidėtų valdant su krypto turtu susijusias rizikas. Ir nors artimiausiu metu krypto turtas greičiausiai nebus prilygintas tradicinėms šalių valiutoms, augant jo populiarumui atsiskaitant už prekes ir paslaugas ar investuojant su tikslu uždirbti, aiškus mokestinis reglamentavimas leistų užtikrinti Lietuvai konkurencinį pranašumą šioje srityje ir skatintų inovacijas finansų sektoriuje.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Gyventojų pajamų mokesčių įstatymas (aktuali versija). *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3085.
2. Lietuvos Respublikos Pelno mokesčio įstatymas (aktuali versija). *Valstybės žinios*, 2001-12-29, Nr. 110-3992.
3. *Einkommensteuergesetz (EStG) aktuali versija*. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/> [žiūrėta 2022 m. vasario 11 d.].

Specialioji literatūra

4. Čerkesas, E. (2020). *Pajamų iš kriptovaliutos apmokestinimas - ESAS CONSULTING* [interaktyvus] Verslo teisės ir mokesčių konsultacijos | ESAS CONSULTING. Prieiga per internetą: <https://esasconsulting.eu/izvalgos/pajamu-is-kriptovaliutosapmokestinimas/> [žiūrėta 2022 m. sausio 31 d.].
5. Friedberg, C.G.-D.M., LL.M. and Arendt, D.H. (2021). *German income tax law and “non-fungible tokens.”* [interaktyvus] Lexology. Prieiga per internetą: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=03dd4eee-efc3-4423-9174aec9381c547c> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
6. Gillenkirch, D., Wöckener, K., Freudenberger, C. and Lösing, C. (2018). *Berlin Court of Appeal rules: Bitcoin are not financial instruments within the meaning of the German Banking Act (KWG) | White & Case LLP*. [interaktyvus] www.whitecase.com. Prieiga per internetą: <https://www.whitecase.com/publications/alert/berlin-court-appeal-rules-bitcoin-are-not-financial-instruments-within-meaning> [žiūrėta 2022 m. sausio 26 d.].
7. Jünemann, M. and Wirtz, J. (2018). *ICO: Regulation of Types of Token in Germany*. [interaktyvus] Bird & Bird. Prieiga per internetą: <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2018/germany/ico-arten-und-regulierungvon-tokens> [žiūrėta 2022 m. sausio 25 d.].
8. Latham & Watkins (2018). *BaFin Publishes Statement on ICO and Token Regulation*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.lw.com/thoughtLeadership/bafinpublishes-statement-on-ico-and-token-regulation> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
9. Subačius, A. and Subačienė, R. (2019). Kriptovaliuta: privalumai ir trūkumai. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, [interaktyvus] 1(19). Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/BATP/article/view/12762> [žiūrėta 2021 m. rugsėjo 13 d.].

Kiti šaltiniai

10. *Act Establishing the Federal Financial Supervisory Authority*. Section 4 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Aufsichtsrecht/Gesetz/fin_dag_aktuell_en.html [žiūrėta 2022 m. sausio 25 d.].
11. AVNT (2018). *Kriptovaliutos ir žetonų apskaitos rekomendacijos*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Euras-irkripto-valiuta/Kriptovaliutos-ir-eton-apskaitos-rekomendacijosskelbimui06-12.pdf> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].

12. BaFin (2018). *Blockchain Technology – Thoughts on Regulation*. [interaktyvus] BaFin. Prieiga per internetą: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/BaFinPerspektiven/2018/bp_18-1_Beitrags_Fusswinkel_en.html [žiūrėta 2022 m. sausio 25 d.].
13. BaFin (2014). *Banking Supervision*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.bafin.de/EN/DieBaFin/AufgabenGeschichte/Bankenaufsicht/bankenaufsicht_node_en.html [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
14. BaFin (2017). *Crypto tokens*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.bafin.de/EN/PublikationenDaten/Jahresbericht/Jahresbericht2017/Kapitel_2/Kapitel2_7/Kapitel2_7_3/kapitel2_7_3_node_en.html [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
15. Bankai.lt (2018). *Kurie bankai Lietuvoje draudžia, o kurie leidžia pirkti kriptovaliutas?* [interaktyvus] Bankai.lt. Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/kriptovaliutos/informacija/kurie-bankai-lietuvoje-draudzia-okurie-leidzia-1284.html> [žiūrėta 2022 m. sausio 29 d.].
16. Bankai.lt (2020). *Bitcoin valiuta, kursas*. [interaktyvus] Bankai.lt. Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/kriptovaliutos/bitcoin> [žiūrėta 2022 m. sausio 31 d.].
17. Bitcoin (2009). *Bitcoin - Open source P2P money*. [interaktyvus] Bitcoin.org. Prieiga per internetą: <https://bitcoin.org/en/>. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
18. Bitcoin centras (2021). *Kur atsiskaityti Bitcoin? - Žemėlapis - BitcoinCentras*. [interaktyvus] www.bitcoincentras.lt. Prieiga per internetą: <http://www.bitcoincentras.lt/kur-at-siskaityti-bitcoin> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
19. Borrelli, L. (2022). *Best crypto credit card 2021: Cryptocurrency rewards*. [interaktyvus] ZDNet. Prieiga per internetą: <https://www.zdnet.com/article/bestcrypto-credit-card/> [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.].
20. Centralbank.ie. (2014). *EBA Warning and Opinion on Virtual Currencies | Central Bank of Ireland*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.centralbank.ie/consumer-hub/consumer-notice/eba-opinion-on-virtualcurrencies> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].
21. Coinbase. (2022a). *Bitcoin Price Chart (BTC) | Coinbase*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.coinbase.com/price/bitcoin> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].
22. Coinbase. (2022). *Ethereum Price Chart (ETH) | Coinbase*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.coinbase.com/price/ethereum> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].
23. ComplyAdvantage. (2018). *Crypto Regulations in Japan*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://complyadvantage.com/insights/crypto-regulations/cryptocurrency-regulations-japan/> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].
24. ComplyAdvantage. (2022). *Cryptocurrency Regulations Around the World*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].
25. *Dėl virtualiųjų valiutų ir pirminio virtualiųjų valiutų žetonų platinimo*. Nr. 01-32 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/uploads/documents/files/171010pozicija%20del%20virtualiu%20valiutu%20ir%20VV%20zetonu%20platinimo.pdf> [žiūrėta 2022 m. sausio 22 d.].

26. *Entwurf eines BMF-Schreibens: Einzelfragen zur ertragsteuerrechtlichen Behandlung von virtuellen Währungen und von Token.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/BMF_Schreiben/Steuerarten/Einkommensteuer/2021-06-17-est-kryptowaehrungen.html [žiūrėta 2022 m. vasario 12 d.].
27. German Federal Ministry of Finance (2021). *German Federal Ministry of Finance issues draft decree on income tax treatment of virtual currencies and tokens.* [interaktyvus] www.cms-lawnow.com. Prieiga per internetą: <https://www.cmslawnow.com/ealerts/2021/07/bmf-issues-draft-decree-on-income-tax-treatment-of-virtual-currencies-and-tokens> [žiūrėta 2022 m. sausio 26 d.].
28. Hankin, A. (2019). *Bitcoin Pizza Day: Celebrating the \$80 Million Pizza Order.* [interaktyvus] Investopedia. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/news/bitcoin-pizza-day-celebrating-20-million-pizzaorder/> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
29. *Hinweise zu dem Gesetz über die Beaufsichtigung von Zahlungsdiensten.* [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Aufsicht-srecht/dl_zag_en.html [žiūrėta 2022 m. sausio 25 d.].
30. Kriptomat.io. (2022). *Kas yra DeFi? Trumpas vadovas apie decentralizuotus finansus (DeFi).* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://kriptomat.io/lt/kriptovaliutos/kasy-ra-defi-kripto/> [žiūrėta 2022 m. sausio 23 d.].
31. *Lessons Lost: DeFi Compared to the 2017 ICO Bubble.* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://tokenist.com/defi-compared-to-the-2017-ico-bubble/> [žiūrėta 2022 m. vasario 21 d.].
32. Library of Congress, Washington, D.C. 20540 USA. (2018). *Germany: Federal Ministry of Finance Publishes Guidance on VAT Treatment of Virtual Currencies.* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.loc.gov/item/global-legalmonitor/2018-03-13/germany-federal-ministry-of-finance-publishes-guidance-on-vattreatment-of-virtual-currencies/> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
33. Lietuvos bankas (2017). *Lietuvos bankas skelbia poziciją dėl virtualiųjų valiutų.* [interaktyvus] www.lb.lt. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/naujienos/lietuvosbankas-skelbia-pozicija-del-virtualiuju-valiutu> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
34. Mueller, H. (2021). *The Law Reviews - The Virtual Currency Regulation Review.* [interaktyvus] thelawreviews.co.uk. Prieiga per internetą: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-virtual-currency-regulation-review/germany> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
35. *Paaiškinimas dėl virtualiosios valiutos ir pirminio žetonų platinimo (ICO) apmokestinimo.* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.vmi.lt/evmi/documents/20142/391185/Paaiškinimas+dėl+virtualių++RM-21969.pdf/30a8e9a1-132d-5f91-314c-64ff290f8d8b?t=1545390441331> [žiūrėta 2022 m. sausio 23 d.].
36. *Parallels between NFTs and the 2017 ICO mania.* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://medium.com/coinmonks/parallels-between-nfts-and-the-2017-ico-mania-ce605828253> [žiūrėta 2022 m. vasario 21 d.].
37. Quiroz-Gutierrez, M. (2022). *Crypto is fully banned in China and 8 other countries.* [interaktyvus] Fortune. Prieiga per internetą: <https://fortune.com/2022/01/04/crypto-banned-china-other-countries/> [žiūrėta 2022 m. vasario 21 d.].

38. Reinicke, C. (2021). *Bitcoin hits another record. Here's how much you'd have if you invested \$100 in 2009*. [interaktyvus] CNBC. Prieiga per internetą: <https://www.cnbc.com/2021/02/12/how-much-you-d-have-today-if-you-invested-100in-bitcoin-in-2009.html> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
39. Roth, E. (2021). Japan puts new restrictions on stablecoins. [interaktyvus] The Verge. Prieiga per internetą: <https://www.theverge.com/2021/12/6/22821188/japan-puts-new-restrictions-on-stablecoins> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
40. Skatteverket v Hedqvist (C-264/14) EU:C:2015:718 (22 October 2015).
41. SpectroCoin (2021). *Bitcoin Price and Exchange Rates*. [interaktyvus] SpectroCoin. Prieiga per internetą: <https://spectrocoin.com/en/bitcoin-price-rates.html> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 27 d.].
42. *Vertybinių popierių požymių turinčių žetonų siūlymo gairės*. Lietuvos bankas, 2019.10.17. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e1018840f18111e99681cd81dcdca52c> [žiūrėta 2022 m. vasario 12 d.].
43. Vilnius coding school. (2019). *Kas yra blockchain? Trumpai ir aiškiai*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.vilniuscoding.lt/kas-yra-blockchain-trumpai-ir-aiskiai/> [žiūrėta 2022 m. sausio 23 d.].
44. www.finansaipaprastai.lt. (2022). *Kas yra NFT ir ar verta į tai investuoti?* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.finansaipaprastai.lt/post/kas-yra-nft-ir-ar-verta-i-taiinvestuoti> [žiūrėta 2022 m. vasario 12 d.].

NUOTOLINIS VISUOTINIS AKCININKŲ SUSIRINKIMAS: AR GERBIAMOS AKCININKŲ TEISĖS?

Milda Aušrinė Janušauskaitė, Gabija Jucytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

3 kurso, 3 akademinės grupės teisės studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: ausrine.janusauskaite@tf.stud.vu.lt; gabija.jucyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius Lina Mikalonienė

El. paštas: lina.mikaloniene@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius Agnė Saliamonė

El. paštas: agne.saliamone@cobalt.legal

Santrauka. 2020 metų kovą Lietuvos Respublikos Vyriausybė paskelbė karantiną dėl Covid-19 viruso, kuris apribojo galimybę rinktis į susibūrimus. Šis įvykis smarkiai paveikė akcinių ir uždarytųjų akcinių bendrovių organo – visuotinio akcinių susirinkimo – veiklą, t. y. bendrovių vadovams teko ieškoti alternatyvių būdų organizuoti visuotinius akcinių susirinkimus, kurie nekeltų rizikos akcinių sveikatai dėl pandeminės situacijos. Patogiausias, tačiau įstatymuose ir praktikoje mažai ištirtas būdas visuotiniam akcinių susirinkimui – susirinkimo organizavimas elektroninių ryšių priemonėmis.

Šiame straipsnyje aptariama, kokios vis dėlto iškyla problemos visuotinių akcinių susirinkimą perkeltiant į elektroninę erdvę, ar yra gerbiamos akcinių teisės ir kaip bendrovės organizavo visuotinių akcinių susirinkimą 2021 ir 2020 metais, atsižvelgiant į Vyriausybės nutarimais priimtas rekomendacijas.

Pagrindiniai žodžiai: nuotolinis visuotinis akcinių susirinkimas, akcininkas, akcininko teisės, elektroninių ryšių priemonės, išankstinis balsavimas.

Summary. A lockdown due to Covid-19 virus, which restricted the right to gather, was announced by the Government of the Republic of Lithuania in March 2020. The lockdown severely affected the activity of public and private limited liability companies' body – the general meeting of shareholders, i. e. the manager's had to find alternative ways to organize the general meeting of shareholders that would not pose a risk to the shareholders' health due to the pandemic situation.

In this article we will discuss the problems that arise from moving the general meeting of shareholders to electronic space, whether the rights of the shareholders are re-

spected in such situation and how the general meeting of shareholders was organized in 2020 and 2021 when taking into account the recommendations adopted by Government resolutions.

Keywords: *remote general meeting of shareholders, shareholder, shareholder's rights, electronic means of communication, voting in advance.*

Ivadas

Mokslinio straipsnio **tikslas** yra ištirti, ar bendrovių akcininkams užtikrinamos jų turimos teisės nuotolinio akcininkų susirinkimo metu.

Atliekamo tyrimo **objektas** – nuotolinis visuotinis akcininkų susirinkimas.

Darbo **aktualumą** lemia tai, jog dabartiniu metu matomi iššūkiai su kuriais susiduria bendrovės organizuodamos akcininkų susirinkimus esant pandeminei Covid – 19 situacijai.

Darbe taikomi tyrimo **metodai**: 1) istorinis – jį taikant atskleidžiami pokyčiai, kurie turėjo įtakos nuotolinio visuotinio akcininkų susirinkimo taikymui; 2) sisteminis – šiuo metodu atskleidžiamas teisės aktų turinys, straipsnių prasmė; 3) lingvistinis – padeda ištirti moksliniam straipsniui aktualius šaltinius ir juos tikslingai pritaikyti; 4) lyginamasis – taikomas vertinant visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimo pokyčius; 5) empirinis metodas – su šio meto pagalba siekiama ištirti, kiek pandemijos laikotarpiu organizuota visuotinių akcininkų susirinkimų nuotoliniu būdu.

Darbo **originalumą** lemia tai, jog ši tema turi itin didelę reikšmę bendrovėms, kurios susiduria su iššūkiais tinkamai organizuojant nuotolinius akcininkų susirinkimus bei šios temos svarba išliks ateityje šioms bendrovėms pakeičiant atitinkamų susirinkimų rengimo įpročius jau prisitaikius prie šių dienų aktualijų.

Darbui išskirtinai reikšmingi **šaltiniai**: Vienas iš pagrindinių straipsnyje minimų šaltinių – Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas, kuriame reglamentuojama visuotinio akcininkų susirinkimo šaukimo procedūra, jam taikomi reikalavimai, akcininkų turimos teisės, kurios turi būti užtikrinamos organizuojant šį susirinkimą. Taip pat šiam moksliniam darbui reikšmingas Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. liepos 23 d. reglamentas (ES) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo už tikrinimo paslaugų vidaus rinkoje, kuriuo panaikinama Direktyva 1999/93/EB. Jame reglamentuojamas kvalifikuotas elektroninis parašas, kuris svarbus organizuojant visuotinį akcininkų susirinkimą nuotoliniu būdu, jog būtų užtikrinamas pasirašomų dokumentų tikrumas. Galiausiai, šiam darbui reikšminga teismų praktika, analizuota nuo karantino Lietuvoje paskelbimo pradžios, siekiant įvertinti bendrovių situaciją dėl susirinkimų organizavimo.

1. Pagrindinių akcininkų teisių įgyvendinimas visuotinio akcininkų susirinkimo kontekste

Akcijos yra neatsiejama uždarnosios akcinės bendrovės bei akcinės bendrovės dalis, kurią nuosavybės teise valdo šių bendrovių akcininkai. ABĮ 3 straipsnyje nustatyta, kad akcininkai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie turi įsigiję bendrovės akcijų, ir kiekvienas akcininkas bendrovėje turi tokias teises, kokias suteikia jam nuosavybės teise priklausančios bendrovės akcijos (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad akcininku yra laikomas tas asmuo, kuris yra įgijęs bendrovės akcijas ir šis įgijimas yra įformintas nustatyta tvarka. <...> Akcininko sutuoktinis neturi akcininko teisių, o gali turėti tik teisę į akcijas, kaip į turtą, jeigu jos įgytos santuokos metu (CK 1.97, 1.101 straipsniai). Tokiu atveju sutuoktiniui yra garantuojama teisė į įmonę kaip į turtą bei iš jos gaunamas pajamas, tačiau neperkeliamos tikrojo ribotos atsakomybės juridinio asmens dalyvio (akcininko) pareigos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2011).

Bendrovių teisės doktrinoje pripažįstama, kad akcija suteikia jos savininkui teisių triadą, t. y. teisę dalyvauti valdant bendrovę, jeigu įstatymai nenustato ko kita, teisę gauti pelno dalį dividendo forma ir teisę į likviduojamos bendrovės grynojo turto dalį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl akcininko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo būdų apžvalga (2019), Teismų praktika 50). Pirmoji teisių triados teisė – akcininko teisė dalyvauti bendrovės valdyme – yra tiesiogiai susijusi su visuotiniu akcininkų susirinkimu, pasak bendrovių teisės prezumpcijos įgyvendinama per visuotinį akcininkų susirinkimą (Mikalonienė, 2015, p. 136) ir siaurąją prasmę gali būti aiškinama kaip teisė apimanti visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimo iniciatyvos, susirinkimo darbotvarkės papildymo siūlymo, sprendimų projektų pateikimo, dalyvavimo bei balsavimo teises (Mikalonienė, 2015, p. 137), t. y. teises išreiškiamas per akcininkų susirinkimą kaip institutą *per se*. Tačiau svarbu pažymėti, kad ne visos išvardytos teisės yra aktualios, kalbant apie pačio akcininkų susirinkimo vykimą, t. y. jeigu balsuojama yra išankstiniu balsavimu, akcininko balsavimo teisė nėra pažeidžiama net jei pats susirinkimas neįvyksta įprastine tvarka (gyvai arba nuotoliniu būdu), o tik yra surašomi akcininkų išankstinio balsavimo biuleteniais rezultatai. Kadangi šiame straipsnyje toliau nagrinėsime kokios teisės yra gerbiamos arba pažeidžiamos nuotolinio akcininkų susirinkimo metu, svarbu yra išskirti teises, susijusias su visuotinio akcininkų susirinkimo vykimu turiniu: teisę dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime, balsuoti visuotinio akcininkų susirinkimo metu, teises, susijusias su susirinkimo darbotvarke.

1.1. Teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime

Viena pagrindinių neturtinių akcininkų teisių, kurią svarbu apžvelgti šiame darbe yra akcininkų teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime, reglamentuojama LR akcinių bendrovių įstatymo 16 straipsnyje (toliau – **ABĮ**) (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad aiškinant įstatyme vartojamą žodį „dalyvauja“ lingvistinė prasme, reikėtų suprasti, kad dalyvauti reiškia „veikti drauge su kitais“. ABĮ prasme žodis „dalyvauti“ akcininkų susirinkime reiškia balsuoti, priimti sprendimus drauge su kitais akcininkais. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-96/2006). Atitinkami sprendimai priimami svarbiausiais juridinio asmens statuso ir veiklos klausimais, pavyzdžiui, dėl bendrovės įstatų ar buveinės keitimo, metinių finansinių ataskaitų tvirtinimo bei kitų klausimų, nurodytų ABĮ 20 straipsnyje (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Svarbu paminėti, kad, remiantis ABĮ 21 straipsniu, visuotiniame akcininkų susirinkime turi teisę dalyvauti ir balsuoti asmenys, visuotinio akcininkų susirinkimo dieną esantys (akcinėje bendrovėje – susirinkimo apskaitos dienos pabaigoje buvę) bendrovės akcininkais, asmeniškai, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, arba jų įgalioti asmenys, arba asmenys, su kuriais sudaryta balsavimo teisės perdavimo sutartis (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914).

Visgi svarbu nepamiršti ir pareigos informuoti apie vykstantį visuotinį akcininkų susirinkimą, kuri neatsiejama nuo teisės jame dalyvauti bei balsuoti. ABĮ reglamentuojama, jog atitinkamas pranešimas apie visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimą turi būti viešai paskelbtas įstatuose nurodytame šaltinyje arba įteiktas kiekvienam akcininkui pasirašytinai ar išsiųstas registruotu laišku ne vėliau kaip likus 21 dienai iki visuotinio akcininkų susirinkimo dienos (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Svarbu paminėti, kad valdymo organui neinformavus kiekvieno akcininko apie vykstantį susirinkimą ir taip pažeidus teisę dalyvauti gali lemti visuotinio akcininkų susirinkimo pripažinimą negaliojančiu. Visgi sprendžiant dėl visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimo galiojimo atsižvelgiama ne tik į konkretaus akcininko, bet ir į bendrovės interesą, tik esminiai procedūriniai pažeidimai yra pagrindas pripažinti visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimus negaliojančiais, jei nedalyvavusio visuotiniame akcininkų susirinkime akcininko balsai negali daryti lemiamos įtakos balsavimo rezultatams. Tokiems esminiams procedūriniais pažeidimams priskirtini akcininkų dalyvavimo susirinkime kvorumo ir sprendimų priėmimo nustatyta balsų dauguma bei atitinkamos klasės akcijomis reikalavimų pažeidimai (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1173-567/2021)

1.2. Teisė balsuoti visuotinio akcininkų susirinkimo metu

Teisė balsuoti visuotiniame akcininkų susirinkime – pagrindinė sudedamoji akcininko teisės dalyvauti valdant bendrovę dalis, suteikianti galimybę akcininkui tiesiogiai dalyvauti bendrovės valdyme (Mikalonienė, 2015, p. 136). Balsavimo teisę visuotiniuose akcininkų susirinkimuose suteikia tik visiškai apmokėtos akcijos (ABĮ 17 straipsnio 1 dalis). Galimi du jos įgyvendinimo būdai: a) akcininkas balsuoja visuotiniame akcininkų susirinkime gyvai, b) akcininkas balsuoja iš anksto raštu, užpildydamas bendrąjį balsavimo biuletenį.

Pirmuoju atveju, akcininkas visuotinio akcininkų susirinkimo metu už darbotvarkėje siūlomus projektus gali balsuoti pats arba per įgaliotą atstovą, realizuojant Civilinio kodekso 2.89 straipsnyje numatytą galimybę akcininkui perleisti savo balsavimo teisę, sudarant balsavimo perleidimo sutartį (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valskybės žinios*, 74-2262). Balsavimo perleidimo sutartis įsigalioja tik tuomet, kai bendrovei yra atskleidžiami pagrindiniai su perleidimu susiję duomenys: balsų skaičius, perleidimo terminas, kuris negali būti ilgesnis nei 10 metų, balsavimo teisės turėjimo pagrindas, informacija apie patį juridinio asmens dalyvį, perleidžiantį balsavimo teisę, ir asmenį, įgaunantį balsavimo teisę. Balsavimo perleidimo sutartimi gali būti perleidžiamos ir kitos neturtinės akcininko teisės.

Antruoju atveju, akcininkas gali balsuoti, nedalyvaudamas visuotiniame akcininkų susirinkime, o užpildydamas balsavimo biuletenį. Balsavimo biuletenis yra sudaromas iš darbotvarkės projektų, prie kurių akcininkas turi pasirinkti, ar balsuoja „už“ ar „prieš“. Balsavimo biuletenis turi būti užpildomas ir išsiunčiamas bendrovei pranešime apie visuotinį akcininkų susirinkimą numatytu adresu arba, jei adresas nenurodytas – bendrovės buveinės adresu, 10 dienų iki visuotinio akcininkų susirinkimo.

Teisė balsuoti visuotiniuose akcininkų susirinkimuose gali būti uždrausta ar apribota ABĮ ir kitų įstatymų nustatytais atvejais, taip pat kai ginčijama nuosavybės teisė į akciją (ABĮ 16 straipsnio 3 dalis). Pavyzdžiui, ABĮ 17 straipsnio 4 dalis nustato, kad akcininkas, išskyrus atvejį, kai jis yra įsigijęs visas bendrovės akcijas, neturi teisės balsuoti priimant sprendimą dėl pirmumo teisės įsigyti bendrovės išleidžiamų akcijų ar konvertuojamųjų obligacijų atšaukimo, jei teisė įsigyti bendrovės išleidžiamų akcijų ar konvertuojamųjų obligacijų suteikiama jam, jo artimajam giminaičiui, akcininko sutuoktiniui ar sugyventiniui, sutuoktinio artimajam giminaičiui, taip pat akcininką patronuojančiai bendrovei ar akcininko dukterinei bendrovei, kai akcininkas – juridinis asmuo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl akcininko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo būdų apžvalga (2019), Teismų praktika 50).

1.3. Teisės, susijusios su visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarke

Visų pirma, apžvelgsime teisę, susijusią su visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkės pildymu. ABĮ 16 straipsnyje esantis neturtinių akcininkų teisių sąrašas neapima teisės siūlyti papildyti visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkę. Ši teisė yra reglamentuojama ABĮ 25 straipsnyje, kuriame numatoma, jog ji gali būti įgyvendinama tik akcininkų, kuriems priklauso ne mažiau kaip 1/20 visų balsų bendrovės visuotiniame akcininkų susirinkime (nebent bendrovės įstatuose nusimatomas mažesnis skaičius) (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Akcininkas naujus pasiūlymus dėl darbotvarkės (naujų darbotvarkės klausimų įtraukimą) gali teikti bendrovei likus ne mažiau nei 14 dienų iki visuotinio akcininkų susirinkimo arba susirinkimo metu. Ši teisė svarbi tuo, kad akcininkai gali tiesiogiai dalyvauti bendrovės valdyme ne tik balsavimu, t. y. pritarimu / nepritarimu kitų akcininkų pasiūlymams, bet ir siūlyti savo idėjas dėl bendrovės veiklos pagerinimo. Tokiu būdu akcininkas gali daryti įtaką finansinei naudai, kurią atneša nuosavybės teise priklausančios akcijos.

Taip pat akcininkams yra suteikiama teisė siūlyti naujus sprendimų projektus į darbotvarkę įtrauktais klausimais. Pavyzdžiui, į visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkę yra įtrauktas sprendimas dėl valdybos narių skaičiaus didinimo iki 4 narių, o akcininkas gali siūlyti pakeisti šį skaičių iki 5 narių. Tokiu būdu yra keičiamas ne visas darbotvarkės klausimas iš esmės, bet tik jo dalis. Taip pat tokia pačia tvarka gali būti siūlomi papildomi kandidatai į bendrovės organų narius, auditoriai ar audito įmonės. Tokia teisė bendrovės akcininkai gali įgyvendinti bet kuriuo metu iki visuotinio akcininkų susirinkimo ir pačio susirinkimo metu.

Be to, svarbu išskirti dar vieną akcininko teisę, reglamentuojamą ABĮ 16¹ straipsnyje, t.y. akcininko teisę iš anksto pateikti bendrovei klausimų, susijusių su visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkės klausimais. Bendrovė turi atsakyti arba raštu nurodyti atsisakymo pateikti atsakymą priežastis iki visuotinio akcininkų susirinkimo, jeigu klausimai bendrovėje buvo gauti ne vėliau kaip likus 3 darbo dienoms iki visuotinio akcininkų susirinkimo (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Ši teisė suteikia galimybę, net ir tiesiogiai nedalyvaujant susirinkime, susipažinti su svarbiais klausimais, kurie bus sprendžiami susirinkimo metu. Visgi svarbu paminėti, kad bendrovė gali atsisakyti pateikti atsakymus į akcininko klausimus, jeigu jie susiję su bendrovės komercine (gamybine) paslaptimi, konfidencialia informacija, ir turi apie tai informuoti akcininką, arba jeigu negalima nustatyti klausimą pateikusių akcininko tapatybės (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914).

1.4. Visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimo pareigos neįvykdymo teisiniai padariniai

Aptarus pagrindines šiam straipsniui reikšmingas kiekvieno akcininko teises, svarbu atskleisti, kokie kyla teisiniai padariniai neįgyvendinus akcijų turėtojo teisės dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime.

ABĮ nustato kokiais atvejais bei kokiais terminais turi būti šaukiami visuotiniai akcininkų susirinkimai. Remiantis minėtu įstatymu, visuotiniai akcininkų susirinkimai gali būti eiliniai, neeiliniai. Eilinis visuotinis akcininkų susirinkimas turi įvykti ne vėliau kaip per keturis mėnesius nuo finansinių metų pabaigos, o neeilinis visuotinis akcininkų susirinkimas turi būti sušauktas ABĮ reglamentuojamais atvejais. Įstatyme numatomas nebaigtinis sąrašas, taigi bendrovių įstatuose leidžiama įtvirtinti ir kitus atvejus, kuomet gali būti šaukiami tokie „neplanuoti“ susirinkimai.

ABĮ 21 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad susirinkimo iniciatyvos teisę turi šie bendrovės organai: stebėtojų taryba, valdyba arba bendrovės vadovas bei akcininkai, kuriems priklausančios akcijos suteikia ne mažiau kaip 1/10 visų balsų, jeigu įstatai nenumato mažesnio balsų skaičiaus. Visgi 2020 metų kovo 14 dieną Vyriausybei nutarimu paskelbus karantiną šalyje (Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 5466) dalis susirinkimų nebuvo sušaukti, kadangi Vyriausybė karantino metu uždraudė atvirose ir uždarose erdvėse organizuojamus renginius bei susibūrimus. Nepaisant to, remiantis teismų išaiškinimu, įmonės vadovo pareiga sušaukti eilinių visuotinių akcininkų susirinkimą yra besąlyginė (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. spalio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N62-2470/2010) bei valdymo organas neatleidžiamas nuo šios pareigos net esant precedento neturinčiai situacijai (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AN2-407-908/2020). Svarbu paminėti, kad šios pareigos nevykdymas gali užtraukti vadovui administracinę atsakomybę (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216). Ši atsakomybė dažniausiai kyla, kai akcininkas, kuris mano, jog aukščiau šiame straipsnyje analizuotos neturtinės teisės yra pažeistos, inicijuoja ginčą teisme pasinaudodamas teise į gynybą, prašydamas atlyginti bendrovei žalą, kuri susidarė dėl bendrovės vadovo ir valdybos narių pareigų, nustatytų ABĮ kituose įstatymuose, taip pat bendrovės įstatuose, nevykdymo ar netinkamo vykdymo (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216). Nors ir ABĮ 23 straipsnyje yra reglamentuojama, jog akcininkai, kuriems priklausančios akcijos suteikia ne mažiau kaip 1/10 visų balsų (jeigu įstatai nenumato mažesnio balsų skaičiaus), turi visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimo iniciatyvos teisę, visgi akcininkui nepasinaudojus visuotinio akcininkų susirinkimo iniciatyvos teise, tai nelemia vadovo administracinės atsakomybės pagal ANK 119 straipsnio 1 dalį pašalinimo (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. gegužės 13 d.

nutartis administracinėje byloje Nr. AN2-202-932/2021). Taigi šiuo pagrindu galime įžvelgti dar vieną teisinį padarinį, kylantį iš analizuojamos pareigos nevykdymo.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad visuotinis akcininkų susirinkimas yra itin reikšmingas bendrovės valdymui ir kiekvienas akcininkas turi galimybę ginti savo teises, jeigu nėra užtikrinamas tinkamas jų įgyvendinimas.

2. Nuotolinio akcininkų susirinkimo rengimo ypatumai

2.1. Organizaciniai veiksmai iki visuotinio akcininkų susirinkimo

Aptarus pagrindines kiekvieno bendrovės akcininko teises, kurios turi būti užtikrinamos visuotinio akcininkų susirinkimo metu, svarbu apžvelgti, kaip visgi nuotolinis susirinkimas galėtų būti organizuojamas, tad, pirmiausia, žemiau bus aptariami veiksmai atliekami iki visuotinio akcininkų susirinkimo pradžios.

Visų pirma, įstatyme apibrėžiama bendrovės vadovo pareiga kiekvienam akcininkui pateikti informacinį pranešimą, kuriame būtų informuojama apie ketinimą šaukti susirinkimą. Šiame dokumente reikalinga nurodyti kaip bus organizuojamas susirinkimas nuotoliniu būdu, t. y. informuoti jog akcininkų susirinkimas vyks nuotoliu, jog akcininkai turi pateikti bendrovei elektroninį paštą, kuriuo būtų galima operatyviai keistis informacija bei kuriuo būtų galima identifikuoti akcininką, jog akcininkai turi pasirengti įrangą, kurios pagalba būtų galima dalyvauti akcininkų susirinkime nuotoliniu būdu, pavyzdžiui, kvalifikuoto elektroninio parašo sertifikatą, kompiuterinę įrangą ar telefoną, interneto ryšio prieigą ar iš anksto įspėti bendrovę apie tokios įrangos poreikį (Miliauskas, 2020) Taip pat atitinkamame pranešime turi būti nurodyta kita įprastai pateikiama informacija pvz., darbotvarkė, susirinkimo iniciatoriai bei kiti dokumentai, įtvirtinti ABĮ 26 straipsnyje (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914).

Antra, bendrovė iki organizuojamo susirinkimo pradžios turi parengti vaizdo pokalbių virtualų kambarį, naudodama tokį funkcionalumą suteikiančią taikomąją programą, pavyzdžiui, Microsoft Teams, Whereby, Jitsi Meet, Google Hangouts, ar Skype. Šiuo atveju teisininkai rekomenduoja pasirinkti programą, leidžiančią akcininkams prisijungti prie pokalbio apsiribojus nuorodos į internetinį puslapį paspausdimu tam, kad susirinkimo dalyviai galėtų prisijungti be jokių papildomų veiksmų. Be to, kiekvienam akcininkui turėtų būti suteikiama galimybė prieš virtualų susirinkimą turėti papildomo laiko patikrinti internetinės svetainės suderinamumą, t. y. operacinę sistemą, žiniatinklio naršyklę ar interneto ryšio stiprumą, kad tokiu būdu būtų galima išvengti ryšio problemų (Douglas *et al.*, 2021) Taip pat šiuo atveju siūloma pasirinkti programą, leidžiančią atlikti vaizdo ir garso įrašus bei dalintis ekrano vaizdu (Miliauskas, 2020). Pasirinkus vadovautis šiomis rekomendacijomis, virtualus susirinkimo metu tinkamai nustatoma akcininkų tapatybė, balsavimas galimas

naudojantis susirinkimo metu naudojamos programos funkcijomis, t. y. nuotolinis akcininkų susirinkimas tokiu atveju vyksta kur kas sklandžiau.

2.2. Nuotolinio visuotinio akcininkų susirinkimo eiga

ABĮ 21 straipsnyje numatyta, kad bendrovė gali sudaryti galimybę akcininkams visuotiniame akcininkų susirinkime dalyvauti ir balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis (Lietuvos Respublikos acinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Prisijungus prie virtualaus visuotinio akcininkų susirinkimo, jo eiga yra tokia pati kaip ir susirinkimo vykstančio akcininkams susirinkus gyvai, t. y. susirinkimo metu išrenkamas pirmininkas bei sekretorius, balsuojama dėl darbotvarkės klausimų. Skirtumas tas, kad rengiant susirinkimą su elektroninių ryšių priemonių pagalba, turi būti užtikrinama, jog kiekvienas iš susirinkime dalyvaujančių akcininkų turėtų tam tikrą reikiamą įrangą bei internetu valdomą programą, kurios pagalba galėtų tinkamai dalyvauti ir balsuoti. Dėl šios priežasties reikia apžvelgti patį virtualų procesą.

Analizuojant balsavimo proceso ypatumus, atitinkamas balsų išreiškimas gali vykti įprastu būdu, t. y. pirmininkui ir sekretoriui užpildant balsų pasiskirstymą visuotinio akcininkų susirinkimo protokole, kai akcininkai atiduoda savo balsus žodžiu vaizdo konferencijos metu. Taip pat tapatybė gali būti nustatoma pasitelkiant kitus el. ryšių priemonių būdus. Pavyzdžiui, bendrovės, nustatydamos tapatybę, gali siųsti akcininkų nurodytu elektroniniu paštu unikalią nuorodą, kurią paspaudęs akcininkas galėtų atiduoti savo balsą, o bendrovė aiškiai matytų balsą atidavusio asmens tapatybę, kuri būtų susieta su siųsta nuoroda. Naudojantis specialiomis vaizdo pokalbių kambarių programomis, gali būti naudojamas balsavimo būdas „pakeliant ranką“, t. y. pirmininkas nuotolinio susirinkimo metu vaizdo pokalbių kambaryje balsu perskaito darbotvarkės klausimo projektą ir tuomet yra balsuojama „už“ paspaudžiant ant programos funkcijos „pakelti ranką“ ir po to atitinkamai „prieš“. Nors įstatyme tokia galimybė tiesiogiai neregamentuota, praktika rodo, kad akcininkai taip pat gali pasirinkti trečią balsavimo opciją „susilaikyti“. Susilaikiusių akcininkų balsų skaičius į atitinkamo klausimo kvorumą neįtraukiamas. Balsuojant tokiu būdu svarbu, kad kiekvieno akcininko tapatybė būtų nustatyta akcininkams jungiantis iš savų paskyrų ir programoje matytųsi balsą atiduodančio asmens vardas ir pavardė. Be to, bendrovės vadovas turi galimybę pasirinkti elektronišią balsavimo formą, jeigu tai leidžia daryti įstatai. Elektroniniam balsavimui turėtų būti pasirinkta platforma, kuri leistų tinkamai nustatyti asmens tapatybę (Užkuras 2020). Visgi jeigu įmonės įstatuose nėra numatyta galimybė organizuoti visuotinį akcininkų susirinkimą elektroninių ryšių priemonėmis, ar bendrovė neturi galimybės sudaryti atitinkamų sąlygų tinkamai organizuoti susirinkimą nuotoliniu būdu, tuomet tam, susirinkimas būtų organizuojamas nesukeliant prieštaravimo bendrovės steigimo dokumentui, vienin-

telė alternatyva šioje situacijoje yra išankstinis balsavimas raštu užpildant bendrąjį balsavimo biuletenį. Remiantis ABĮ 21 straipsniu, užpildytas bendrasis balsavimo biuletenis bendrovei gali būti perduotas elektroninių ryšių priemonėmis, jeigu užtikrinamas perduodamos informacijos saugumas ir galima nustatyti akcininko tapatybę (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914), tad esant karantino ribojimams būtų užtikrinama tiek sveikata, tiek šiame straipsnyje analizuojamos akcininko teisės.

3. Nuotolinio visuotinio akcininkų susirinkimo problematika akcininkų teisių užtikrinimo aspektu

Šiame straipsnyje svarbu aptarti, kokia vis dėlto praktika vyravo organizuojant visuotinius akcininkų susirinkimus 2020 ir 2021 metais Vyriausybei paskelbus karantiną ir ribojant asmenų susibūrimus dėl pandeminės situacijos. Bendrovės vadovas, organizuodamas visuotinį akcininkų susirinkimą, turėjo rinktis tarp nuotolinio akcininkų susirinkimo organizavimo ir susirinkimo organizavimo, balsuojant iš anksto raštu balsavimo biuleteniais.

Atlikus empirinį tyrimą ir išnagrinėjus, kokiais būdais buvo organizuojami visuotiniai akcininkų susirinkimai galėtume iškirti šiuos: a) susirinkimas neorganizuojamas nei gyvai, nei el. ryšių priemonėmis, bet vykdomas balsuojant iš anksto raštu balsavimo biuleteniais, b) visuotinis akcininkų susirinkimas organizuojamas el. ryšių priemonėmis, c) visuotinis akcininkų susirinkimas organizuojamas gyvai, t. y. nesilaikant Vyriausybės priimtų rekomendacijų nesiburti. Analizuojant VĮ Registrų centro informacinius leidinius, rezultatai parodė, kad 2020 metais susirinkimus gyvai organizavo 72% visų tirtų akcinių ir uždarytų akcinių bendrovių, 23% organizavo susirinkimus, tik balsuojant iš anksto raštu balsavimo biuleteniais ir 5% nuotoliniu būdu. 2021 metais galime matyti pasikeitimą, kadangi gyvai organizuojama buvo tik 65% visų šiais metais vykusių susirinkimų, susirinkimą, tik balsuojant balsavimo biuleteniais, pasirinko 29% bendrovių, o nuotoliniu būdu susirinkimą organizavo 6% bendrovių. Visgi svarbu paminėti, kad šie duomenys yra išimtinai pagrįsti tik VĮ Registrų centro gaunama informacija ir svarbu atkreipti dėmesį, kad ne visos bendrovės teikia informaciją apie organizuojamus akcininkų susirinkimus (kai kurios bendrovės turi vienintelį akcininką, taip pat gali būti nusimatuose įstatuose, jog pranešimas apie visuotinį akcininkų susirinkimą skelbiamas kitokiame informaciniame šaltinyje). Nasdaq duomenimis, 2020 – 2021 laikotarpyje 29 Lietuvoje registruotos akcinės bendrovės pateikė 183 pranešimus apie šaukiamus visuotinius akcininkų susirinkimus. Nei viena akcinė bendrovė nesudarė galimybės dalyvauti bei balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis.

Lyginant 2020 m. ir 2021 m. atlikto tyrimo statistiką galime matyti tendenciją, jog 2020 metais Bendrovių vadovai dažniausiai rinkosi visuotinio akcininkų susirinkimo

organizavimą balsuojant iš anksto balsavimo biuleteniais ir nerengiant pačio susirinkimo, t. y. nesirenkant į susirinkimą gyvai ar el. ryšių priemonėmis. Tik nedaugelis bendrovių organizavo visuotinius akcininkų susirinkimus nuotoliniu būdu, nepaisant to, jog analizuojant tarptautiniu mastu, pavyzdžiui 2021 m. el. ryšių priemonėmis buvo suorganizuota žymiai daugiau visuotinių akcininkų susirinkimų nei 2020 metais. Taip pat galime matyti, jog patys pranešimai dėl akcininkų susirinkimų, rengiamų el. ryšių priemonėmis buvo išsamesni nei 2020 metais. Pavyzdžiui, atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad Europoje ir Centrinėje Azijoje buvo organizuota 83.3% virtualių susirinkimų (Varun *et. al.* 2021). 2020 m. kovo 26 d. pranešime apie nuotolinį visuotinį akcininkų susirinkimą informuojama taip: „Atsižvelgiant į dėl Covid viruso plitimo užkardymo skelbiamą karantiną, susirinkimas vyks nuotoliniu būdu – akcininkai gali dalyvauti ir balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis, kuriomis galima identifikuoti dalyvaujantį asmenį“ (VĮ Registrų centras. Informacinis leidinys 2020-092). Pats pranešimas yra neišsamus ir neaiškus, neinformuojama kokia tvarka vyks susirinkimas, kaip bus nustatoma akcininko tapatybė. 2021 m. pranešimuose suteikiama platesnė informacija apie susirinkimus. Daugumoje pranešimų numatoma, kokiomis el. platformos bus organizuojamas susirinkimas (pvz.: „Zoom“, „MTeams“ ir kt.), kokiu būdu nustatoma akcininkų tapatybė bei nurodoma kaip prisijungti prie vykstančio susirinkimo. Pavyzdžiui, 2021 m. balandžio 1 d. pranešime apie nuotolinį visuotinį akcininkų susirinkimą informuojama taip: „Akcininkams sudaroma galimybė dalyvauti ir balsuoti visuotiniame akcininkų susirinkime elektroninių ryšių priemonėmis naudojant „Zoom“ programą. Dalyvavimui susirinkime ir balsavimui reikalingas interneto ryšys, vaizdo kamera, mikrofonas. Susirinkime dalyvaujančių asmenų tapatybė bus identifikuojama prieš susirinkimą el. paštu bei „Zoom“ programoje“ (VĮ Registrų centras. Informacinis leidinys 2021-091). Taigi galime teigti, kad nuotolinis akcininkų susirinkimo organizavimo būdas per 2020 ir 2021 metus patobulėjo ir galimai bus toliau naudojamas ir ateityje. Tai rodo 2021 m. gruodžio 17 dieną priimtas Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 301, 32, 34, 37, 37², 40, 42, 45, 47, 47¹, 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46¹ straipsniu įstatymo projektas. Jame numatyta, kad bendrovė privalo sudaryti galimybę akcininkams dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime ir balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis, kai to pareikalauja akcininkai, kuriems priklausančios akcijos suteikia ne mažiau kaip 1/10 visų balsų, jeigu įstatai nenumato mažesnio balsų skaičiaus. Jeigu visi akcininkai, kuriems priklausančios akcijos suteikia balsavimo teisę, sutinka, bendrovės įstatuose gali būti numatyta, kad visuotiniame akcininkų susirinkime akcininkai dalyvauja ir balsuoja išimtinai tik elektroninių ryšių priemonėmis. Tai rodo įstatymų leidėjo siekį atsižvelgti į dabartinę situaciją, socialinę aplinką, kuri diktuoja siekį įtvirtinti tam tikrus pokyčius teisiniame reguliavime.

Svarbu pastebėti, jog akcininkams, turintiems 1/10 (arba akcininkų grupei, turinčiam tokį balsų kiekį) visų balsų akcininkų visuotiniame susirinkime, pasinau-

dojus įstatymo pakeitimo projekte numatyta galimybė reikalauti visuotinį akcininkų susirinkimą organizuoti elektroninių ryšių priemonėmis, susirinkimas turėtų būti organizuojamas šiuo būdu. Tačiau tuomet iškyla klausimas dėl akcininkų teisės dalyvauti susirinkime gyvai. Ši įstatymo projekte numatyta teisė turėtų būti aiškinama lingvistiškai – visuotinis akcininkų susirinkimas organizuojamas hibridiniu būdu, t. y. akcininkams, kurie susirinkime nori dalyvauti el. ryšių priemonėmis, ši galimybė sudaroma, visi kiti akcininkai gali susirinkime dalyvauti gyvai. Jeigu visi akcininkai sutinka dalyvauti susirinkime el. ryšių priemonėmis, susirinkimas organizuojamas nuotoliniu būdu.

Aptarus aukščiau minėtą praktiką, toliau straipsnyje svarbu aptarti, ar organizuojant nuotolinį akcininkų susirinkimą yra gerbiamos akcininkų teisės, realizuojamos visuotiniu akcininkų susirinkimu.

3.1. Problema dėl biuletenių (nedalyvauja asmenys susirinkime)

Atsižvelgiant į pandemijos situaciją bei Vyriausybės nutarimus ribojančius galimybę organizuoti visuotinį akcininkų susirinkimą gyvai, dauguma bendrovių (ypač 2020 metais) šiomis aplinkybėmis rinkosi tinkamą alternatyvą, jau minėta šiame straipsnyje analizuojant nuotolinio susirinkimo procesą – išankstinį balsavimą užpildant bendruosius balsavimo biuletenius. Visgi šiuo atveju galima įžvelgti tam tikrą tokio balsavimo problematiką.

Akcininkas, pasirinkęs šią balso išraiškos alternatyvą, neturi galimybės įgyvendinti teisės tiesiogiai dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime, t. y. susirinkimo metu kalbėti bei klausti visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkės klausimais, nors ši teisė, remiantis ABĮ 21 straipsniu, suteikiama kiekvienam bendrovės akcininkui susirinkimo metu. Akcininkas atitinkamame susirinkime tiesiogiai nedalyvauja, nepaisant to, jog akcininkai laikomi dalyvaujančiais visuotiniame akcininkų susirinkime ir jų balsai įskaitomi į susirinkimo kvorumą bei balsavimo rezultatus (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Jeigu akcininkas pasinaudoja savo teise balsuoti raštu, jis, susipažinęs su visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarkė bei sprendimų projektais, užpildo ir pateikia bendrovei bendrąjį balsavimo biuletenį, t. y. jame jis praneša visuotiniam akcininkų susirinkimui savo valią „už“ ar „prieš“ atskirai dėl kiekvieno sprendimo (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Šiuo atveju kyla problema, kad bendrovės akcininkas neturi galimybės stebėti, aktyviai dalyvauti susirinkimo metu bei galiausiai priimti sprendimą ar balsuoti „už“, „prieš“ svarstant tam tikrą susirinkimo darbotvarkėje numatytą klausimą. Pasirinkdamas aukščiau minėtą alternatyvą, jis gali tik išreikšti balsą raštu. Taip pat svarbu paminėti, jog balsuojant iš anksto raštu balsavimo biuleteniais, akcininkai neturi galimybės norimu klausimu „susilaikyti“, kadangi įstatyme yra numatyta, jog akcininkai biuleteniuose atitinkamai

pažymi „už“ arba „prieš“ (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914). Tokia problema galėtų būti sprendžiama akcininkams nepasirenkant nei „už“, nei „prieš“, tokiu atveju galima būtų traktuoti, jog akcininkas „susilaiko“ nepažymėtu klausimu.

Nepaisant to, jog užpildžius bendrąjį balsavimo biuletenį, siekiant iš anksto prieš visuotinį akcininkų susirinkimą išreikšti balsą, ir visgi tokiu būdu netenkančią galimybę aktyviai dalyvauti susirinkimo metu, akcininkas turi ABĮ 16 straipsnyje reglamentuojamą teisę iš anksto pateikti bendrovei klausimų, susijusių su visuotinių akcininkų susirinkimų darbotvarkės klausimais. Šiuo atveju akcininkas, nors ir tiesiogiai nedalyvauja susirinkime, tačiau nepraranda galimybės sužinoti atsakymus į dominančius klausimus dėl svarstytinų projektų.

Be to, remiantis teismų išaiškinimu, balsavimas raštu, užpildant bendruosius balsavimo biuletenius, nėra visuotinio akcininkų susirinkimo forma, o tik balsavimo susirinkime susibūrimo formos alternatyva, kuri priklauso nuo akcininko pasirinkimo (ABĮ 21 straipsnio 3 dalis ir 30 straipsnio 1 dalis), tačiau atsižvelgiant į tai, kad tam tikrų bendrovių eilinis visuotinis akcininkų susirinkimas turėjo įvykti iki tam tikros nustatytos datos galiojant karantino režimui, draudžiančiam bet kokius susibūrimus, nesant realios galimybės organizuoti susirinkimą nuotoliniu būdu elektroninių ryšių priemonėmis, vienintelė likusi ABĮ nustatyta galimybė organizuoti susirinkimą nustatytais terminais buvo akcininkams balsuojant raštu (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-829-232/2021). Iš atlikto empirinio tyrimo analizuojant 2020 m. ir 2021 m. situaciją dėl visuotinio akcininkų susirinkimo rengimo formų, galime matyti, jog dauguma bendrovių rinkosi būtent šią balsavimo alternatyvą. Visgi galima išžvelgti problematiką, kai akcininkas neužpildė atitinkamo biuletenio, o pats susirinkimas tiesiogiai nėra organizuojamas. Kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, šiuo atveju svarbiausia tinkamas akcininko informavimas apie susirinkimą. Vertinant, ar nebuvo pažeista visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimo tvarka, privalo atsižvelgti į bendrovės įstatuose nustatytos pranešimo apie šaukiamą visuotinį akcininkų susirinkimą tvarkos įgyvendinimo racionalumą, į susiklosčiusią bendrovėje tokio pranešimo praktiką, akcininko, kuriam nebuvo pranešta apie susirinkimą, turimų akcijų skaičių ir tokio akcininko galimą įtaką balsavimo rezultatams, jeigu jis būtų dalyvavęs susirinkime, į bendrovės valdybos, atsakingos už tinkamą visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimą, veiksmus bei kitas bylai reikšmingas aplinkybes. Jeigu akcininkas nesutiko balsuoti iš anksto raštu, tačiau jo balsas sprendimo priėmimui įtakos neturėtų bei kvorumo reikalavimas yra išpildytas, tuo atveju pažeidimo teismai neįžvelgia (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-273-898/2020).

Apibendrinant, balsavimas iš anksto raštu užpildant balsavimo biuletenius kaip teisinis institutas nepažeidžia akcininkų teisių. Tačiau bendrovėms pasirinkus neor-

ganizuoti visuotinio akcininkų susirinkimo nei gyvai, nei elektroninių ryšių priemonėmis, akcininkų teisės, kurios turi būti įgyvendinamos visuotinio akcininkų susirinkimo metu nėra visapusiškai gerbiamos.

3.2. Akcininko tapatybės nustatymo problematika

Įprastai visuotinio akcininkų susirinkimas iki pandemijos pradžios buvo organizuojamas gyvai, akcininkams susirinkus iš anksto jiems praneštoje vietoje bei nustatytu laiku. Visgi, kaip minėta anksčiau, teko perkelti tokius susirinkimus į nuotolinę erdvę siekiant, jog jie visgi būtų suorganizuoti bei akcininkų teisės nebūtų pažeistos neorganizuojant atitinkamo susirinkimo. Tačiau šiuo atveju kyla problema, kaip nustatyti, kad atitinkamas bendrovės akcininkas tikrai dalyvauja susirinkime, t. y. tinkamai atpažinti asmenį.

Šiuo atveju kyla diskusijų, kaip vyksta akcininkų tapatybės nustatymas susirinkimo metu. Svarbu paminėti, kad ABĮ nereglamentuojama kaip šis procesas turėtų vykti. Įstatymas tik numato išimtį, kad reikalavimas pateikti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą akcininkams nėra taikomas (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 641914). Dėl šios priežasties galima teigti, jog pats įstatymas praplečia priemonių sąrašą, kuriomis valdymo organas gali pasinaudoti organizuodamas susirinkimą elektroninių ryšių priemonėmis. Pavyzdžiui, bendrovės, nustatydamos tapatybę, gali siųsti akcininkų nurodytu elektroniniu paštu unikalią nuorodą, kurią paspaudęs akcininkas galėtų atiduoti savo balsą, o bendrovė aiškiai matytų balsą atidavusio asmens tapatybę, kuri būtų susieta su siūsta nuoroda. Vaizdo konferencijos atveju, akcininkų jungimasis iš savo paskyrų, kurios bendrovėje jau būtų žinomos, pavyzdžiui, „Skype“ ar „Microsoft Teams“ paskyra, galėtų būti laikomas kaip tinkamas patvirtinimas tapatybei nustatyti (Užkuras 2020). Be to, esant valdymo organo abejonėms dėl akcininko ar jo įgaliooto asmens tapatybės, bendrovės vadovas gali naudoti papildomas priemones šių asmenų tapatybei nustatyti, pavyzdžiui, galėtų nurodyti visuotinio susirinkimo dokumentus, t.y. susirinkimo protokolą ar dalyvių registravimo sąrašą pasirašyti kvalifikuotu elektroniniu parašu (Miliauskas, 2020). Tokiu parašu laikomas pažangusis elektroninis parašas, sukurtas naudojant kvalifikuotą elektroninio parašo kūrimo įtaisą ir patvirtintas kvalifikuotu elektroninio parašo sertifikatu (Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. liepos 23 d. reglamentas (ES) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo už tikrinimo paslaugų vidaus rinkoje, kuriuo panaikinama Direktyva 1999/93/EB). Visgi svarbu paminėti šiame straipsnyje aukščiau aptartą ABĮ įstatymo projektą, kuriame numatoma, kad valdyba (jei valdyba nesudaroma – bendrovės vadovas) tvirtina dalyvavimo visuotiniame akcininkų susirinkime ir balsavimo jame elektroninių ryšių priemonėmis tvarką, įskaitant akcininkų tapatybės nustatymo tvarką bei reikalavimus perduodamos informacijos saugumui užtikrinti. Be to,

jeigu akcinė bendrovė savo akcininkams sudaro galimybę visuotiniame akcininkų susirinkime dalyvauti ir balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis, tai visuotiniame akcininkų susirinkime dalyvaujančio ir balsuojančio asmens tapatybė turi būti nustatyta prieš kiekvieną svarstomą klausimą. Reikalavimas nustatyti asmens tapatybę prieš kiekvieną klausimą netaikomas, jei akcininkų tapatybė nustatoma prieš visuotinę akcininkų susirinkimą ir akcininkai visuotiniame akcininkų susirinkime dalyvauja ir balsuoja elektroninių ryšių priemonėmis, leidžiančiomis tiesioginį vaizdo perdavimą, taip pat kai balsuojama raštu, už pildant bendrąjį balsavimo biuletenį ir balsavimo nurodymai pateikiami per sąskaitų tvarkytojus ir Centrinę vertybinių popierių depozitoriumą, vadovaujantis Finansinių priemonių rinkų įstatymu.“ (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 301, 32, 34, 37, 37², 40, 42, 45, 47, 47¹, 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46¹ straipsniu įstatymo projektas, (2021)). Priėmus šiuos pakeitimus būtų sureguliuoti tapatybės nustatymo klausimai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad šiuo atveju akcininko teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime bei išreikšti savo balsą jo metu nebūtų pažeista, kadangi jo tapatybę galima nustatyti aukščiau šiame straipsnyje minėtais būdais.

3.3. Problematika susijusi su visuotinio akcininkų susirinkimo darbotvarke

Galiausiai galima įžvelgti dar vieną problemą, kuri kyla bendrovei visgi neorganizuojant susirinkimo gyvai arba nuotoliniu būdu, t. y. akcininkams balsuojant iš anksto balsavimo biuleteniais. Šiuo atveju reikia atskleisti problematiką, susijusią su susirinkimo darbotvarkės pildymu bei akcininko teisės išreiškimu jos kontekste.

ABĮ 25 straipsnio 3 ir 4 dalis reglamentuoja akcininko teisę siūlyti naujus sprendimų projektus į susirinkimo darbotvarkę įtrauktais klausimais, papildomus kandidatus į bendrovės organų narius, auditorių ar audito įmonę bei siūlyti naujus sprendimų projektus į darbotvarkę neįtrauktais klausimais. Skirtumas tarp 3 ir 4 minėto straipsnio dalių – šių skirtingos prigimtės pasiūlymų pateikimo terminas: a) siūlyti naujus sprendimų projektus į darbotvarkę neįtrauktais klausimais akcininkas gali 14 dienų iki visuotinio akcininkų susirinkimo, t. y. gali siūlyti sprendimus iki ABĮ 30 straipsnyje bendrovės balsavimo biuletenių parengimo ir išsiuntimo nustatyto termino – ne vėliau kaip likus 10 dienų iki visuotinio akcininkų susirinkimo, to pareikalavusiems akcininkams registruotu laišku ar įteikti juos asmeniškai pasirašytinai, b) siūlyti naujus sprendimų projektus į susirinkimo darbotvarkę įtrauktais klausimais, papildomus kandidatus į bendrovės organų narius, auditorių ar audito įmonę – bet kuriuo metu iki susirinkimo arba pačio susirinkimo metu. Pagal ABĮ 27 straipsnio 9 dalį, visuotinis akcininkų susirinkimas neturi teisės priimti sprendimų darbotvarkėje nepaskelbtais klausimais, išskyrus atvejus, kai jame dalyvauja visi akcininkai, kuriems priklausančios akcijos su-

teikia balsavimo teisę, ir nė vienas akcininkas nebalsavo raštu. Taigi naujų sprendimų projektų į darbotvarkę neįtrauktais klausimais siūlymo teisė nėra pažeidžiama. Tačiau problematika iškyla dėl naujų sprendimų siūlymo į darbotvarkę įtrauktais klausimais, kuriuos pagal ABĮ 25 str. 4 dalį akcininkai gali teikti iki pat susirinkimo ir susirinkimo metu. Kuomet pats visuotinis akcininkų susirinkimas nevyksta ir akcininkai balsuoja raštu, ši teisė negali būti įgyvendinama. Taigi bendrovei pasirinkus balsavimą iš anksto raštu balsavimo biuleteniais, karantino laikotarpiu ypač dažnai naudojamą susirinkimo formą – išankstinį balsavimą – ši akcininko teisė pažeidžiama.

Su ABĮ 25 str. 4 dalyje įvardytos teisės apribojimu galima susidurti ne tik rengiant visuotinį akcininkų susirinkimą gyvai arba nuotoliniu būdu, bet ir suteikiant akcininkams teisę balsuoti iš anksto raštu, užpildant balsavimo biuletenius. Tokiu atveju, akcininkai dalyvaujantys visuotiniame akcininkų susirinkime gyvai arba nuotoliniu būdu, neturi teisės teikti pasiūlymų dėl į darbotvarkę įtrauktų klausimų, jei yra asmenų, kurie balsuoja iš anksto raštu. Nors toks draudimas nėra tiesiogiai įtvirtintas įstatyme, jį galima aiškinti sistemiškai remiantis ABĮ 27 str. 5 dalimi, kuri numato, kad raštu iš anksto balsavę akcininkai laikomi dalyvaujančiais visuotiniame akcininkų susirinkime ir jų balsai įskaitomi į susirinkimo kvorumą bei balsavimo rezultatus, ir ABĮ 27 str. 9 dalimi, kalbančia apie tai, jog į darbotvarkę negali būti įtraukiami nauji klausimai visuotinio akcininkų susirinkimo metu, jeigu yra asmenų, balsuojančių iš anksto raštu balsavimo biuleteniais. Taip pat galima remtis sąžiningumo ir teisingumo principais, kadangi už sprendimus būtų balsuojama pažeidžiant kitų akcininkų teisę balsuoti.

Išvados

1. Visuotinio akcininkų susirinkimo metu turi būti užtikrinamos šios pagrindinės kiekvieno bendrovės akcininko teisės: teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime, teisė balsuoti, teisės, susijusios su susirinkimo darbotvarkę. Šios teisės turi būti užtikrinamos nepaisant to ar susirinkimas organizuojamas gyvai, ar nuotoliniu būdu, naudojant įvairias technologines priemones. Taip pat svarbu pastebėti, jog galimas ir hibridinis visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimo modelis, kurio metu dalis akcininkų dalyvauja susirinkime gyvai, kita dalis nuotoliniu būdu. Tokiu atveju akcininkai turi galimybę pilnai įgyvendinti savo teises, net jei negali dalyvauti susirinkime gyvai.
2. Akcininko teisių nepaisymas nuotolinio akcininkų susirinkimo kontekste pasireiškia tuo, jog bendrovei pasirinkus išankstinį balsavimą raštu užpildant bendruosius balsavimo biuletenius, akcininkas neturi galimybės tiesiogiai susirinkime užduoti klausimus bei aktyviai dalyvauti jo metu. Taip pat kyla problematika, jog bendrovei pasirinkus šią visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimo formą, akcininkas neišreiškia savo balso, tačiau, remiantis analizuota 2020–2021 metų teismų praktika bei Akcinių bendrovių įstatyme įtvirtintu teisiniu regla-

mentavimu, visgi šiuo atveju neįžvelgiamas akcininko teisių pažeidimas, jeigu yra balsų kvorumas bei nėra pažeidžiamos kitos akcininkų teisės.

3. Jeigu visuotinis akcininkų susirinkimas organizuojamas iš anksto balsuojant raštu balsavimo biuleteniais ir akcininkas neturi galimybės pasirinkti, ar dalyvauti gyvai, ar balsuoti iš anksto – pažeidžiama akcininko teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime.
4. Jeigu visuotinis akcininkų susirinkimas organizuojamas nuotoliniu būdu arba gyvai, daliai ar visiems akcininkams balsuojant iš anksto raštu, akcininkai nebetingai galimybės raštu įgyvendinti teisės siūlyti naujų klausimų į darbotvarkę arba sprendimų į darbotvarkę įtrauktais klausimais, kuomet balsavimo biuleteniai akcininkams jau yra išsiųsti.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914.
2. Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 5466.
3. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. liepos 23 d. reglamentas (ES) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo už tikrinimo paslaugų vidaus rinkoje, kuriuo panaikinama Direktyva 1999/93/EB.
5. Lietuvos Respublikos elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų įstatymas (2018). TAR, 7474
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, išgaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 30¹, 32, 34, 37, 37², 40, 42, 45, 47, 47¹, 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46¹ straipsniu įstatymo projektas (2021).

Specialioji literatūra:

1. Mikalonienė, L. (2015) Uždarnosios akcinės bendrovės akcininko teisės ir jų gynimo būdai: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras.
2. Mikalonienė, L. (2012) Akcininko locus standi dėl visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimų pripažinimo negaliojančiais. *Teisės problemos*, 1392-1592.
3. Gecevičienė, A. (2010) Ar akcininko teisių apimtis už darbojoje akcinėje bendrovėje ir akcinėje bendrovė yra vienoda? Magistro baigiamasis darbas, socialiniai mokslai, teisė, Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.
4. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo NR. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 30¹, 32, 34, 37, 37², 40, 42, 45, 47, 47¹, 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46¹ straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

Elektroniniai leidiniai:

1. Teisė pro. P. Miliauskas. *Visuotinių akcininkų susirinkimų organizavimas karantino laikotarpiu* (2020) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/p-miliauskas-visuotiniu-akcininku-susirinkimuhttps://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/p-miliauskas-visuotiniu-akcininku-susirinkimu-organizavimas-karantino-laikotarpiu/organizavimas-karantino-laikotarpiu/> [žiūrėta 2021 m. sausio 3 d.].
2. Tautvydas Užkuras. *Kaip surengti visuotinį akcininkų susirinkimą nuotoliniu būdu* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.glimstedt.lt/naujienos/kaip-surengtihttps://www.glimstedt.lt/naujienos/kaip-surengti-visuotini-akcininku-susirinkima-nuotoliniu-budu/visuotini-akcininku-susirinkima-nuotoliniu-budu/> [žiūrėta 2021 m. sausio 2 d.].
3. VĮ Registrų centras. Informacinis leidinys 2020-092 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/jar/infleid/publications.do?activePage=26&page-Size=25&per sist=yes> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 19 d.].
4. VĮ Registrų centras. Informacinis leidinys 2021-091 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/jar/infleid/publications.do?activePage=12&page-Size=25&per sist=yes> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 20 d.].
5. Bendrovių visuotiniai akcininkų susirinkimai ir kolegialių organų posėdžiai turėtų vykti nuotoliniu būdu [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/bendroviu-visuotiniai-akcininku-susirinkimai-ir-kolegialiuhttps://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/bendroviu-visuotiniai-akcininku-susirinkimai-ir-kolegialiu-organu-posedziai-turetu-vykti-nuotoliniu-buduorganu-posedziai-turetu-vykti-nuotoliniu-budu> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 22 d.].
6. Douglas K. Chia and Ann S. Lee (2021). Report on Practices for Virtual Shareholder Meetings [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://corpgov.law.harvard.edu/2021/01/11/report-on-practices-for-virtual-shareholderhttps://corpgov.law.harvard.edu/2021/01/11/report-on-practices-for-virtual-shareholder-meetings/meetings/> [žiūrėta 2021 m. sausio 17 d.].
7. Varun Eknath Tiziana Londero, Syuzanna Simonyan (2021). Are virtual meetings for companies' shareholders and board members the new normal? Prieiga per internetą: <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/are-virtual-meetings-companies-shareholdershttps://blogs.worldbank.org/developmenttalk/are-virtual-meetings-companies-shareholders-and-board-members-new-normaland-board-members-new-normal> [žiūrėta 2021 m. sausio 17 d.].
8. Oficialios statistikos portalas. Verslas Lietuvoje (2020 leidimas). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2020/veikiancios-imones> [žiūrėta 2021 m. sausio 15 d.].
9. Nasdaq. Prieiga per internetą: <https://nasdaqbaltic.com/lt/> [žiūrėta 2021 m. sausio 15 d.].

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-376/2011.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl akcininko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo būdų apžvalga (2019), Teismų praktika 50.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-396/2006.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. spalio 15 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. N62-2470/2010.
5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-407-908/2020.
6. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. gegužės 13 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-202-932/2021.
7. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-407-908/2020.
8. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 26 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-143-497/2021.
9. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-829232/2021.
10. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-833340/2021.
11. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. AN2-273-898/2020.
12. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1173567/2021.
13. Klaipėdos apylinkės teismo 2020 m. liepos 23 d. nutarimas administracinio nusižengimo byloje Nr. A6.-646-890/2020.

NUOTOLINIS VISUOTINIS AKCININKŲ SUSIRINKIMAS: AR GERBIAMOS AKCININKŲ TEISĖS?

SANTRAUKA

Straipsnyje „Nuotolinis visuotinis akcininkų susirinkimas: ar gerbiamos akcininkų teisės?“ yra analizuojamos pagrindinės šiam darbui išskiriamos akcininkų teisės, kurios turi būti užtikrinamos visuotinio akcininkų susirinkimo metu Lietuvos teisinėje sistemoje: teisė dalyvauti visuotiniame akcininkų susirinkime, teisė balsuoti, teisės, susijusios su susirinkimo darbotvarkės klausimais. Lietuvoje paskelbus karantiną, bendrovėms teko susidurti su susirinkimo organizavimo iššūkiais ir rezultate keisti jo organizavimo ypatumus – perkelti į virtualią erdvę akcininkams dalyvaujant elektroninių ryšių priemonių pagalba arba pasirinkti išankstinį balsavimą raštu tiesiogiai susirinkimo neorganizuojant.

Darbe taip pat atskleidžiamas visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimas akcininko teisių užtikrinimo kontekste. Straipsnyje analizuojama, ar gerbiamos akcininko turimos teisės bei ar jos yra užtikrinamos atsižvelgiant į susirinkimo formas

pakeitimus, aprašant kiekvieną iš jų, kurias bendrovės taikė 2020–2021 metų laikotarpyje.

REMOTE GENERAL MEETING OF SHAREHOLDERS: ARE THE SHAREHOLDERS' RIGHTS RESPECTED?

SUMMARY

In the article “Remote general meeting of shareholders: are the shareholders’ rights respected?” the main rights of shareholders’ that are relevant to this article are analysed that should be respected at the general meeting of shareholders in accordance with the Lithuanian laws: the right to be present at the general meeting of the shareholders, the right to vote, rights related to the agenda of the meeting. When the lockdown in Lithuania was announced, the companies had to face organizational challenges of the meeting and change the format of the meeting by taking it to electronic space while the shareholders had to participate in the meeting by using electronic means or vote in advance when not organizing the meeting.

The article also reveals the organizational matters of the general meeting of shareholders in the context of ensuring shareholders’ rights. In the article, it is analysed whether the shareholders’ rights are respected in accordance with the change of the format of general meeting of shareholders by describing every form that was applied in 2020 and 2021.

EMPIRINIS TYRIMAS

2020 m. ir 2021 m. – karantino dėl Covid-19 pandemijos laikotarpiu organizuotų visuotinių akcininkų susirinkimų rengimo formos

Nuo 2020 m. sausio 1 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d. (imtinai)

Nr.	Forma	Kiekis
1.	Susirinkimas organizuojamas gyvai	469
2.	Susirinkimas organizuojamas tik balsuojant iš anksto raštu užpildant balsavimo biuletenius	143
3.	Susirinkimas organizuojamas el. ryšių priemonėmis	31
Viso:		643

72% visų šiuo laikotarpiu vykusių susirinkimų buvo organizuojami gyvai.

23% bendrovių rinkosi visuotinį akcininkų susirinkimą organizuoti balsuojant iš anksto raštu ir nesirenkant nei į gyvą, nei į nuotolinį susirinkimą.

5% bendrovių rinkosi organizuoti visuotinį akcininkų susirinkimą el. ryšių priemonėmis.

Nuo 2021 m. sausio 1 d. iki 2021 m. gruodžio 31 d. (imtinai)

Nr.	Forma	Kiekis
1.	Susirinkimas organizuojamas gyvai	486
2.	Susirinkimas organizuojamas tik balsuojant iš anksto raštu užpildant balsavimo biuletenius	217
3.	Susirinkimas organizuojamas el. ryšių priemonėmis	44
Viso:		747

65% visų šiuo laikotarpiu vykusių susirinkimų buvo organizuojami gyvai.

29% bendrovių rinkosi visuotinį akcininkų susirinkimą organizuoti balsuojant iš anksto raštu ir nesirenkant nei į gyvą, nei į nuotolinį susirinkimą.

6% bendrovių rinkosi organizuoti visuotinį akcininkų susirinkimą el. ryšių priemonėmis.

Nasdaq duomenys

2020–2021 laikotarpyje 29 Lietuvoje registruotos akcinės bendrovės pateikė 183 pranešimus apie šaukiamus visuotinius akcininkų susirinkimus. Nei viena akcinė bendrovė nesudarė galimybės dalyvauti bei balsuoti elektroninių ryšių priemonėmis.

Uždaryj akcinių bendrovių ir akcinių bendrovių skaičius Lietuvos Respublikoje

2020 metais Lietuvoje iš viso registruotos **69 107** veikiančios uždarnosios akcinės bendrovės ir **222** veikiančios akcinės bendrovės (<https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2020/veikiancios><https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2020/veikiancios-imo-nesimones>)

2021 metais Lietuvoje iš viso registruotos **66 965** veikiančios uždarnosios akcinės bendrovės ir **205** veikiančios akcinės bendrovės (<https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2021/veikiancios><https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2021/veikiancios-imo-nesimones>)

BIONINIS ŽMOGUS – NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUBJEKTAS?

Kristina Lapienytė, Greta Latakaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 2-o kurso teisės fakulteto studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: kristinalapienytee@gmail.com; gretalatak@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. Darius Prapiestis

El. paštas darius.prapiestis@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius prof. dr. Julius Griškevičius

El. paštas julius.griskevicius@vilniustech.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius partnerystės doc. Arūnas Meška

El. paštas arunas.meska@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius prof. dr. Osvaldas Rukšėnas

El. paštas osvaldas.ruksenas@gf.vu.lt

Straipsnyje siekama išanalizuoti, kas yra bioninis žmogus, ir ar bioninis žmogus gali būti nusikalstamos veikos subjektas pagal dabartinį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.

Pagrindiniai žodžiai: bioninis žmogus, bionika, baudžiamoji atsakomybė, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.

The article aims to analyse who a bionic man is and whether a bionic person can be a subject of a criminal deed according to Criminal Code of the Republic of Lithuania.

Keywords: bionic man, bionics, criminal liability, Criminal Code of the Republic of Lithuania.

Įvadas

Pastaraisiais metais bionikos mokslas sparčiai vystosi ir dėka socialinių, inžinerinių ir medicinos pasiekimų, yra sukurti funkcionalūs bioniniai protezai, organai, kurie leidžia pagerinti žmogaus gyvenimo kokybę, kai šie serga įvairiomis ligomis ar netenka galūnių. Tačiau biomechanikos mokslo ir naujausių technologijų pažanga lemia, jog bioniniai implantai nebėra vien medicinos prietaisai, skirti įprastoms

žmogaus funkcijoms atkurti, o yra ir įtaisai, kurie gali žmogui suteikti neįprastų galimybių. Taip pat dėka atsiradusių smegenų bevielių implantų turėtų įvykti didžiausias revoliucinis proveržis medicinoje, kuomet atsiras galimybė išgydyti žmones, sergančius psichinėmis ligomis, taip pat, kai daugelis žmonių turės galimybę mintimis valdyti išmaniuosius įrenginius. Mokslininkų teigimu, dėka šių mokslo pasiekimų bus galima išspręsti daugelį problemų, bet, deja, taip pat bus neišvengiamai susiduriama su problema, jog bioninio žmogaus veiksmai galės būti nulemti kito asmens, todėl bus sunku įvertinti asmens gebėjimą valdyti savo veiksmus.

Baudžiamasis įstatymas numato baudžiamąsias teises pasekmes tik už nusikalstamas veikas, kurias veikimu ar neveikimu padarė žmogus, tad iškyla klausimas, kokią kūno dalį bioniniai protezai gali užimti, kad žmogus vis dar būtų laikomas žmogumi, taip pat kaip turi būti vertinamas pagal amžiaus ir pakaltinamumo kriterijus, tad mūsų **darbo tikslas** – atskleisti bioninio žmogaus, kaip baudžiamosios teisės subjekto, reglamentavimo baudžiamojoje teisėje svarbą.

Mokslinio darbo tyrimo **objektas** – bioninio žmogaus kaip nusikalstamos veikos subjekto teisinis reguliavimas.

Straipsnio originalumas pasireiškia tuo, jog iki šiol Lietuvos bei užsienio teisės doktrinoje baudžiamosios atsakomybės taikymo bioniniam žmogui klausimas nėra išsamiai išnagrinėtas, nėra pateiktas konkretus vertinimas.

Darbe taikyti kalbinis, abstrakcijos, analizės, analogijos, dedukcinis aiškinimo **metodai**. Kalbinis metodas yra skirtas paaiškinti bioninio žmogaus sampratą, išanalizuojant žodžių reikšmę. Abstrakcijos metodas skirtas susikoncentruoti ties pagrindiniais, aktualiais aspektais, atsiejant nuo neesminių dalykų. Analizės metodas pasitelkiamas atskleisti bioninio žmogaus kaip tokio problematiką, išnagrinėjant tam tikrus aspektus iš esmės, išskiriant požymius, savybes. Analogijos metodas padeda remiantis dviejų objektų panašumu, daryti išvadas apie tų objektų panašumą kitais požymiais. Dedukciniu metodu siekiama iš bendros taisyklės, bendrų nuostatų, išvesti pagrįstus teiginius bei išvadas.

Temos aktualumą lemia tai, jog bionikos mokslas neįtikėtina sparčiai vystosi ir šiuo metu jau egzistuoja bioniniai protezai, organai, bei smegenų implantai, tačiau bioninis žmogus, kaip nusikalstamos veikos subjektas, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra įtvirtintas, todėl ateityje atsiras teisės spraga, su kuria žmonija neišvengiamai susidurs, tad labai svarbu, jog teisė vystytųsi kartu su tobulėjančiu pasauliu ir būtų atsižvelgiama į technologijas, kad būtų apsaugoti individo, visuomenės ir valstybės interesai.

Pagrindiniai straipsnio **uždaviniai**: 1) Suformuluoti bioninio žmogaus sampratą; 2) Aprašyti bioninio žmogaus veikimą; 3) Nurodyti bioninio žmogaus, kaip nusikalstamos veikos subjekto, probleminius aspektus; 4) Pateikti siūlymus, kaip spręsti baudžiamosios atsakomybės klausimą bioniniam žmogui. Kiekvienas uždavinys yra vienodai svarbus, todėl kiekvienam uždaviniui yra skirta atskira straipsnio dalis.

1. Bioninio žmogaus samprata

Pirmasis klausimas, į kurį reikia atsakyti, – kas yra bioninis žmogus. Pasitaiko atvejų, kuomet bioninis žmogus yra gretinamas su humanoidu ar robotu, tačiau tokia nuomonė yra neteisinga, nes robotas dirbtinio intelekto talpykla¹, mašina, naudojama darbams atlikti automatiškai², humanoidas – mašina ar kūrinys, turintis žmogaus išvaizdą ir savybes³. Taigi tiek robotas, tiek humanoidas yra dirbtiniai dariniai, sukurti žmogaus, o bioninis žmogus yra gyvas organizmas su mechaniniais patobulinimais, nes sąvokos „bionika“ priešdėlis „bio“ reiškia gyvenimą, o „onika“ reiškia elektroniką. Šią sąvoką pirmą kartą sugalvojo ir pavartojo Džekas E. Stilas 1958 m.⁴ ir ją išpopuliarino praėjusio amžiaus dešimtmečio JAV televizijos serialai „Šešių milijonų dolerių vyras“ ir „Bioninė moteris.“ Taip pat bendrinės lietuvių kalbos žodynas sąvoką „bioninis“ aiškina kaip „susijęs su bionika, gaminamas remiantis bionikos principais“⁵, o sąvoką „žmogus“ kaip „geriausiai išsivysčiusi, mąstanti ir kalbanti mūsų planetos būtybė“⁶. Anglų kalbos internetinis žodynas pateikia tokį sąvokos „bioninis“ apibūdinimą – bioninis reiškia elektroninių prietaisų ir mechaninių dalių, kurios padeda žmonėms atlikti sudėtingas, pavojingas ar painias užduotis papildant ar dubliuojant kūno dalis, naudojimą⁷.

Organizmai su bioniniais implantais priskiriami ir prie kiborgų, tad neretai literatūroje kaip bioninio žmogaus sinonimas vartojama sąvoka „kiborgas.“ Bendrinės lietuvių kalbos žodyne aiškinama, kad tai yra „kibernetinis organizmas, kurio natūralios biologinės sistemos papildoma techninės kibernetikos galimybės“⁸, t.y. kiborgas turi tiek organines, tiek mechanines kūno dalis. Tai yra platesnė sąvoka nei bioninio

¹ URBAN, T. Neuralink and the Brain's Magical Future [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-15]. Prieiga per internetą: <<https://waitbutwhy.com/2017/04/neuralink.html>>.

² Cambridge dictionary [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-13]. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/robot>>.

³ Cambridge dictionary [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-13]. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/humanoid>>.

⁴ BERNSTEIN, C. What is bionics? [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14]. Prieiga per internetą: <<https://whatis.techtarget.com/definition/bionics>>.

⁵ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-11]. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-žodynas/bioninis?paieska=bioninis&i=3c946993-4c15-40a8b-de9-1d668718a566>>.

⁶ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-11]. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-žodynas/%C5%BEmogus?paieska=%C5%BEmogus&i=4bc35119-9d37-46ca-9d59-7d0140116172>>.

⁷ Cambridge dictionary [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-13]. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bionic>>.

⁸ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-11]. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-žodynas/kiborgas?paieska=kiborgas&i=9c4ec1f9-f9bd-4d7da22c-b54d88e-ef219>>.

žmogaus, nes kai kurie mokslininkai kiborgams priskiria žmogų su išmaniuoju telefonu⁹, kuris taip pat gali padidinti žmogaus gebėjimus, pavyzdžiui, balso komanda gali būti pasiekiami dauguma pasaulio šaltinių¹⁰, galimybė bendrauti su artimaisiais iš kitapus žemyno ir pan. Tačiau visvien kiborgo sąvoka siaurąja prasme yra panaši į bioninio žmogaus.

Prie bioninio žmogaus gali būti priskiriami ir žmonės, turintys smegenyse implantuojamą čipą, kuris suteikia galimybę valdyti bionines galūnes, išmaniuosius įrenginius, kaip kompiuterį, tik minčių pagalba. Kadangi technologijos sparčiai vystosi ir, remiantis mokslininkų prognozėmis, bus galima tikėtis, kad XXI a. vid. bioninis žmogus bus ir toks, kuris turės smegenyse implantuojamą čipą, kuris suteiks galimybę išgydyti įvairius psichikos sutrikimus, bei tikėtina, jog žmogus turės ne tik mums visiems įprastą intelektą, tačiau taip pat ir papildomą dirbtinį intelektą.

Taigi susisteminus informaciją bioninį žmogų galima suvokti kaip žmogų, turintį dirbtinį kūno dalies protezą, egzoskeletą ar organus, kurie imituoja įprastas žmogaus galūnių ar organų funkcijas, bet tuo pačiu gali ir jas viršyti. Taip pat bioninis žmogus yra ir tas, kuris turi smegenyse implantuojamą čipą, kuris ateityje dar tobulės.

2. Bioninio žmogaus funkcionavimas

Labai svarbu išsiaiškinti, kokie egzistuoja bioniniai protezai, implantai, egzoskeletai, kuo jie svarbūs ir kaip jie funkcionuoja, nes nuo to priklauso, ar bioninis žmogus gali būti pripažįstamas baudžiamosios teisės subjektu.

Visų pirma, žmogui praradus galūnę dėl traumų autoavarijose, kariniuose konfliktuose, įvairiausių ligų, kaip kraujagyslių sutrikimo, neoplazijos ir pan., jo galimybės yra stipriai apribojamos. Tokiu atveju didelę reikšmę turi bionikos inžinieriai, kurie sėkmingai naudoja naujausias medžiagas, pažangius robotų mechanizmus, kad sugrąžintų asmenų mobilumą. Jie kuria bioninius protezus, kurie pakeičia trūkstamą ar pažeistą kūno dalį taip, kad žmogus jaučia tarsi protezas būtų jo originali kūno dalis ir skiriasi nuo įprastinių protezų elektrodų skaičiumi, kurie registruoja smegenų siunčiamus neuroimpulsus.

Pavyzdžiui, 2012 m. JAV Pensilvanijos Pitsburgo Universiteto mokslininkų komanda moteriai, paralyžuotai žemiau kaklo, įdiegė dvi mikroelektrodines plokštes žievinėje kairiojoje smegenų srityje, kuri būtent atsakinga už judėjimą, bei prijungė rankos protezą, kurį valdyti mintimis galėjo dėl smegenų ir kompiuterių sąsajos

⁹ URBAN, T. Neuralink and the Brain's Magical Future [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-15]. Prieiga per internetą: <<https://waitbutwhy.com/2017/04/neuralink.html>>.

¹⁰ WITTES, B., et. al. Our Cyborg Future: Law and Policy Implications [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga per internetą: <<https://www.brookings.edu/research/our-cyborg-future-law-and-policy-implications>>.

(angl. BCI – braincomputer interface)¹¹. Procesas skiriamas į keturis pagrindinius etapus: 1) yra fiksuojami nerviniai signalai tam tikrose smegenų dalyse, kai žmogus nori judėti; 2) signalai yra apdorojami; 3) signalai užšifruojami kompiuteryje; 4) kompiuteris duoda nurodymus bioninei galūnei ir protezas ima judėti¹². Tokiu būdu jau po pirmos dienos moteris galėjo judinti bioninį protezą tik minčių pagalba.

Taip pat, pavyzdžiui, asmeniui netekus abiejų rankų, kaip nutiko Leslieui Baugui, 2014 m. buvo suteikiama galimybė valdyti DARPA projekto, pradėto 2005 m. Džonso Hopkinso universiteto Taikomosios fizikos laboratorijos sukurtus bioninius galūnių protezus, dar vadinamus moduliniais galūnių protezais (angl. Modular Prosthetic Limbs), kurie buvo uždėti vyrui ant pečių ir prijungti prie atstatytų nervų ir yra išskirtiniai tuo, kad jie yra valdomi pasinaudojant tik protu. Taigi tokie moduliniai galūnių protezai yra neurosensoriais prijungiami prie savininko smegenų ir yra valdomi jo smegenų signalais¹³.

Lietuvoje pirmuoju žmogumi, turinčiu bioninę ranką, tapo Martynas Girulis, kuris niekada nebuvo valdęs rankų, todėl nežinojo, ką reiškia jas valdyti. Jam buvo persodinti dalis raumenų iš kojos į ranką, kad būtų lengviau ją valdyti ir buvo atlikta rankos amputacija. Veikimas yra toks, jog bioninė ranka fiksuoja Martyno nervinius impulsus, kurie yra siunčiami mintimis, kai tik yra pagalvojama apie norimą atlikti veiksmą. Tuos impulsus gaudo elektrodai, pritvirtinti prie krūtinės raumenų¹⁴.

Kitas pavyzdys yra apie bioninę koją. 2016 m. Brigamo ir moterų ligoninėje (angl. Brigham and Women's Hospital) Džimui Evingui, kuris buvo nukritęs nuo uolos Kaimanų salose, buvo pirmą kartą atlikta visiškos naujos rūšies kairiosios kulkšnies amputacija, kai yra naudojama agonistų-antagonistų sąsaja (angl. AMI-Agonist-antagonist Myoneural Interface)¹⁵. Ši sąsaja veikia taip, jog kai žmogus nori pajudinti savo galūnę, jis sutraukia AMI raumenis, t.y. agonistą ir antagonistą, kurie yra mechanškai prijungti likusioje žmogaus galūnėje, o raumenų elektrodai, išdėstyti ant kiekvieno AMI raumens, siunčia signalus iš raumenų į mažus protezuojamos galūnės

¹¹ ORENSTEIN, D. People with paralysis control robotic arms using brain-computer interface [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-17]. Prieiga per internetą: <<https://news.brown.edu/articles/2012/05/braingate2>>.

¹² 2. ORENSTEIN, D. People with paralysis control robotic arms using brain-computer interface [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-17]. Prieiga per internetą: <<https://news.brown.edu/articles/2012/05/braingate2>>.

¹³ RIDGEWELL, E., et. al. Bionic limbs [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14]. Prieiga per internetą: <<https://www.science.org.au/curious/people-medicine/bionic-limbs>>.

¹⁴ Bioninės rankos siekiančiam M. Giruliui amputuota neįgali ranka [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-16]. Prieiga per internetą: <<https://kauno.diena.lt/naujienos/sveikata/sveikata/bionines-rankos-siekianci-amm-giruliui-amputuota-neigali-ranka-624473>>.

¹⁵ GIL, G., et. al. Pioneering surgery makes a prosthetic foot feel like the real thing [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14]. Prieiga per internetą: <<https://www.statnews.com/2018/05/30/pioneering-amputation-surgery-prosthetic-foot/>>.

kompiuterius, kurie naudoja raumenų signalus protezuojamų sąnarių judėjimui valdyti, ir tie elektriniai signalai yra perduodami į centrinę nervų sistemą¹⁶.

Taip pat 2019 m. bioninę koją, kuri yra elektroninė su įkraunama baterija, gavo ir lietuvis Adrijus Beniušis, kuriam buvo diagnozuotas kaulų vėžys, tad koja buvo amputuota ir buvo prijungtas bioninis kojos protezas su mikroprocesoriumi viduje. Šios kojos dėka lietuvis gali ne tik laisvai vaikščioti ir gerai valdyti koją, bet ir šokinėti ant batutų, važiuoti dviračiu ar net vairuoti automobilį, vienintelis dalykas, ko negali daryti – maudytis giliau nei 1 m. gylyje.

Visų antra, šiuolaikinės technologijos leidžia ne tik pakeisti žmogaus kūno galūnes, bet ir dėl ligos paveiktus organus, pakeičiant juos į dirbtinius, t.y. bioninius organus. Tad bioniniai organai yra labai reikšmingi siekiant grąžinti žmogų į pilnavertį gyvenimą ar net išgelbėti gyvybę. Jau egzistuoja širdies stimulatoriai, defibriliatoriai, bioniniai inkstai, kurie šiandien laikomi puikia žmonių inkstų kopija, taip pat bioninė ausis, akis, ar net bioninių smegenų prototipas, kuris imituoja žmogaus smegenų procesus¹⁷. Svarbu yra aprašyti, kaip veikia akies bei ausies bioniniai protezai, nes jie gali būti ne tik paprasti – atstatantys žmogaus prarastą regėjimą ar klausą, bet ir suteikiantys (suteikiantys) naujų, neįprastų funkcijų.

Kochlearinį implantą, dar žinomą kaip „bioninė ausis“ išrado profesorius Greimas Klarkas aštuntajame dešimtmetyje. 1978 metais Rodas Saundersas tapo pirmuoju žmogumi, kuriam buvo įdėtas daugiakanalinis kochlearinis implantas¹⁸. Kochlearinio implanto bioninis protezas leidžia žmonėms, turintiems rimtų klausos sutrikimų ar visai jos netekusiems, girdėti ir susikalbėti su kitais asmenimis. Tai yra nedidelis elektroninis prietaisas, elektra stimuliuojantis vidinės ausies nervus, kurie siunčia garso signalus į smegenis. Šis prietaisas turi išorinę ir vidinę dalis, „vidinė dalis yra implantuojama operacijos metu, ją sudaro imtuvas-stimulatorius ir elektrodų pluoštelis, kurie implantuojami paciento galvoje po oda ir į ausies sraigę“¹⁹. Išorėje yra mikrofonas, garso procesorius, maitinamas akumuliatoriumi, perdavimo ritė, reikalinga siųsti signalus į įrangą, esančią ausyje.²⁰ Šis procesas vyksta tokiu princi-

¹⁶ Agonist-antagonist Myoneural Interface (AMI) [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.media.mit.edu/projects/agonist-antagonist-myoneural-interface-ami/frequently-asked-questions/>>

¹⁷ PCMag Encyclopedia [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-06]. Prieiga per internetą: <<https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/bionic-brain>>.

¹⁸ Professor Graeme Clark – inventor of multichannel cochlear implant – honoured with Lasker Award [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.mynewsdesk.com/se/cochlear/pressreleases/professor-graemeclark-inventor-of-multichannel-cochlear-implant-honoured-with-lasker-award-904923>>.

¹⁹ Kas yra kochlearinis implantas? [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-18] Prieiga per internetą: <<https://www.pagava.lt/jei-vaikas-negirdi/2018/02/21/kas-yra-kochlearinis-implantas/>>.

²⁰ RON, T., et. al. Bionic Ear or cochlear implant [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.kidcyber.com.au/bionic-ear>>.

pu: 1) mikrofonas fiksuoja garso bangas; 2) garso procesorius garso bangas paverčia išsamiais skaitmeniniais signalais; 3) galvos apdangalas siunčia skaitmeninius signalus į kochlearinį implantą ir elektrodų masyvą vidinėje ausyje; 4) elektrodų matrica stimuliuoja klausos nervą; 5) klausos nervas siunčia impulsus į smegenis, kurios juos interpretuoja kaip garsus²¹.

Taip pat šiuo metu jau egzistuoja ausies implantai, kurių pagalba ne tik galima girdėti įprastus garsus, bet ir paprastam žmogui nesuvokiamus ir neprieinamus signalus.

Tokie ateities implantai tik tobulės ir taps vis labiau populiariesni. Pavyzdžiui, jau egzistuoja vyras, vardu Frankas Svainas, kuris turi ne paprastą klausos aparatą, bet ir tokį, kuris gali paversti „WiFi“ signalus į garsus²². Paminėtinas ir kitas asmuo Neilas Harbisonas, kuris serga achromatopsija, ir yra pirmasis kiborgas, nematantis spalvų, bet jas girdintis ir jaučiantis dėka antenos, kuri yra implantuota jo kaukolėje, gale antenos esantis jutiklis aptinka spalvą ir paverčia šviesos dažnius į garsus muzikos natų skale²³.

Kitas aptariamas organas yra bioninė akis. Šiuo metu pažangiausias naudojamas protezas – „Argus II“ tinklainės protezas, kurį sukūrė Kalifornijoje išikūrusi bendrovė „Second Sight Medical Products“. Ši sistema leidžia žmonėms atskirti šviesą, judėjimą ir formas, tačiau ji dar neatkuria visiško regėjimo, o tai lemia, kad dabartinis implantas turi tik 60 elektrodų, o norint matyti viską reikia bent milijono²⁴. Deja, dabartinis „Argus II“ tinklainės protezas neleidžia suvokti spalvų, bet su protezu žmogus gali, pavyzdžiui, skaityti didelio šrifto knygas, nustatyti objektų vietą ant stalo, be pagalbos pereiti gatvę.

Svarbu paminėti, jog tinklainės bioninių akių implantai dedami į patį akies obuolį ir tinka tik tiems žmonėms, kurie serga sunkiu pigmentiniu retinitu ar geltonosios dėmės degeneracija²⁵. Tinklainės implantas „Argus II“ yra dviejų dalių sistema, kurią apima maža kamera, pritvirtinta prie akinių, bei mažas elektrodų rinkinys, implan-

²¹ Advanced Bionics: What is a Cochlear Implant and How Does It Work? [internatyvus, žiūrėta 2022-01-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.advancedbionics.com/us/en/home/cochlear-implants-for-you/what-is-a-cochlear-implant-how-does-it-work.html?matchtype=e&network=g&device=c&keyword=how%20does%20a%20cochlear%20implant%20work&campaign=1600004046&adgroup=60813835576>>

²² DORRIER, J. Cyborg Superpower: Man Can Hear the Internet [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-18] Prieiga per internetą: <https://singularityhub.com/2014/12/22/cyborg-superpower-man-can-hear-the-internet/>.

²³ KROSS, L. K. Cyborgs in the Real World [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19] Prieiga per internetą: <<https://www.tor.com/2016/06/08/cyborgs-in-the-real-world/>>.

²⁴ HELLEM, A. Bionic eye, bionic lens and mechanical eye implants [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-22] Prieiga per internetą: <<https://www.allaboutvision.com/conditions/bionic-eyes.htm>>.

²⁵ PETOE, M. Artificial vision: what people with bionic eyes see [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20] Prieiga per internetą: <<https://theconversation.com/artificial-vision-what-people-with-bionic-eyes-see79758>>.

tuojamas tinklainėje. Viskas, ką mato kamera yra paverčiama signalais, kurie belaidžiu ryšiu perduodami į tinklainės implantą, tuomet elektrodai stimuliuoja tinklainės ląsteles, kurios siunčia gaunamą informaciją į regos nervą, kad smegenys galėtų visą tai apdoroti. Mokslininkai tikisi, kad tobulinant bioninės akies technologiją ateityje pavyks pasiekti, kad visiškai akli pacientai galės ne tik skaityti, bet ir apskritai puikiai matyti²⁶. Šiuo metu tyrėjų komanda iš Australijos universiteto sukūrė bioninį įrenginį, kuris jų teigimu gali atkurti regėjimą akliesiems naudojant smegenų implantą. Sistema susideda iš specialiai sukurto galvos apdangalo, kuriame yra vaizdo kamera ir belaidis siųstuvas. Visą vaizdą užfiksuoja akiniuose esančios kameros, tada regėjimo procesorius jį apdoroja ir belaidžiu būdu siunčia į smegenyse implantuotą plokštelę iš ten plokštelė elektrodais siunčia elektrinius impulsus tiesiai į smegenys. Deja, kol kas šis implantas nėra įstaisytas žmogaus smegenyse, bet tai yra artima ateitis²⁷.

Kaip ir su ausų implantais taip ir su bionine akimi galimi atvejai, kai implantas turi tam tikrų žmogui neįprastų galimybių. Pavyzdžiui, ateityje mokslininkai prognozuoja, kad žmonės galės matyti infraraudonuosius, ultravioletinius spindulius bei aiškiai, taip kaip dienos metu, regėti objektus naktį. Taip pat ateityje gali būti įmanoma, kad akis galės matyti kur kas didesniu spinduliu, pritraukti labai toli esančius objektus ir pan.

Visų trečia, be bioninių protezų ir bioninių organų, egzistuoja egzoskeletai, kurie yra nešiojami elektromechaniniai įtaisai, skirti pagerinti naudotojo fizinę veiklą²⁸. Jie padeda tiems, kurie turi nugaros smegenų pažeidimus ir raumenų distrofiją sustiprinti nervus bei raumenis. Jau yra japonų kiborgų-robotų gamintojo Y. Sankai sukurta egzoskeletas, kuris yra valdomas smegenų bangomis²⁹. Tačiau egzoskeletai yra skirti ne tik pagerinti neįgaliųjų asmenų gyvenimus, bet ir išspręsti žmonių senėjimo problemą ar įgauti nepaprastų galių. Pavyzdžiui, Lietuvoje daigafunkcinį viršutinės dalies egzoskeletą, yra sukūręs Gintaras Jonaitis, „Vilniaus Tech“ Biomechanikos inžinerijos katedros lektorius³⁰. Jis yra ypatingas tuo, kad jo pagalba žmogus gali pakelti net automobilį.

²⁶ HELLEM, A. Bionic eye, bionic lens and mechanical eye implants [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-22] Prieiga per internetą: <<https://www.allaboutvision.com/conditions/bionic-eyes.htm>>.

²⁷ IT+: Vilnietis sukūrė egzoskeletą, kurį užsidėjęs gali pakelti lengvąjį automobilį [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-01] Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lt/Vilnietis-sukure-egzoskeleta-kuriuzsidejes-gali-pakelti-lengvaji-automobili.video?id=278805>>.

²⁸ SİRLANTZİS, K., et. al. Exoskeleton (Robotics) [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga per internetą: <<https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/exoskeleton-robotics>>.

²⁹ JOZUKA, E. The wearable cyborgs that use brain waves to power up your muscles [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-02] Prieiga per internetą: <<https://edition.cnn.com/2019/09/18/health/japan-cyberdyne-brain-wave-exoskeleton-wellness-scen-hnk-intl/index.html>>.

³⁰ IT+: Vilnietis sukūrė egzoskeletą, kurį užsidėjęs gali pakelti lengvąjį automobilį [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-01] Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lt/Vilnietis-sukure-egzoskeleta-kuriuzsidejes-gali-pakelti-lengvaji-automobili.video?id=278805>>.

Galiausiai, svarbu aptarti ir smegenų implantų veikimą. Technologijos sparčiai vystosi ir ryšio užmezgimas tarp žmogaus ir elektroninių prietaisų tampa realybe, kai klausantis elektrinių signalų iš smegenų, yra galimybė valdyti elektroninius prietaisus, o tai ypač aktualu paralyžuotiems asmenims ar asmenims, netekusiems galūnių. Pavyzdžiui, 2006 m. pirmasis žmogus Matas Neiglas gavo smegenų implantą, kuriame buvo tik 96 elektrodai, ir jo dėka, jis galėjo valdyti kompiuterio žymeklį ir daryti viską, ką galima padaryti paspaudžiant mygtukus, naudojant „BrainGate“ sistemą, kuri skirta aptikti neuroninius signalus, kurie vėliau iššifruojami ir paverčiami kompiuterio komandomis. Na, o 2019 m. įvyko didelis proveržis technologijų srityje, kai įmonės „Neuralink“ vienas iš įkūrėjų, milijardierius verslininkas Elonas Muskas sulaukė daug dėmesio, nes pristatė čipą, kurio skersmuo yra maždaug 23 milimetrai³¹ ir kuriame yra daugiau nei 3000 elektrodų, galinčio stebėti apie 1000 smegenų neuronų veiklą³². Tokį čipą be didelio pjūvio implantuoja neurochirurginis robotas. Čipas yra prijungiamas prie smegenų mikroskopiniais elektrodais, kurie yra labai ploni, ir jie jungiasi su smegenų neuronais, kad galėtų gauti ir siųsti elektros signalus.

Jau buvo atlikti bandymai su gyvūnais. Pavyzdžiui, su beždžione, vardu Pager, kurios kaukolėje buvo implantuoti bevieliai implantai, leidžiantys beždžionei tik minčių pagalba žaisti vaizdo žaidimą. Mokslininkai per įrenginį galėjo stebėti ir gauti signalus apie smegenyse vykstančią neuronų veiklą tiesiog naudojantis išmaniuoju telefonu. Tuomet signalai yra iškoduojami ir paverčiami duomenimis, kuriuos galima pradėti naudoti, nes jie leidžia kompiuterio ekrane judinti žymeklį, kadangi laikui bėgant dekodavimo programinė įranga gali nuspėti judesių greitį ir kryptį remdamasi tiesiog smegenų veikla.³³ Taip pat buvo atliktas bandymas su kiaule, vardu Gertrūda, kuriai monetos dydžio čipas taip pat buvo implantuotas į smegenis³⁴, todėl buvo galima stebėti smegenų veiklą kompiuteryje realiu laiku.

Ateiityje įmonė „Neuralink“ planuoja implantuoti smegenų čipus ir į žmogaus smegenis. Taip įmonė „Neuralink“ planuoja, jog čipų pagalba galės išgydyti daugelį ligų, kaip paralyžių, nerimą, depresiją ir pan. Taip pat tikėtina, jog žmogus galės turėti tiek paprastą, tiek dirbtinį intelektą. Dargi ši įmonė planuoja sukurti sistemą,

³¹ RYAN, H. Elon Musk's Neuralink confirms monkeys died in project, denies animal cruelty claims [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/elonmusk-s-neuralink-puts-computer-chips-pigs-brains-bid-n1238782>>.

³² KENT, C. Neuralink: unpacking the hype around Elon Musk's brain-computer interface [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-05]. Prieiga per internetą: <<https://www.medicaldevicenet.com/features/neuralink-fact-fiction>>.

³³ IT+: implantas smegenyse leidžia mintimis valdyti kompiuterį [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lt/IT-plus-implantas-smegenyse-leidzia-mintimis-valdyti-kompiuteri-video?id=278785&rid=9451>>.

³⁴ RYAN, H. Elon Musk's Neuralink confirms monkeys died in project, denies animal cruelty claims [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/elonmusk-s-neuralink-puts-computer-chips-pigs-brains-bid-n1238782>>.

kurios pagalba duomenis būtų perduoti belaidžiu ryšiu, t.y. čipai bus įterpti smegenų tam tikrose dalyse ir prijungti prie išorinio įrenginio, sumontuoto už ausies, kuriame bus vienintelė baterija ir jis turėtų būti valdomas per išmaniojo telefono „Iphone“ programą.

Taigi šiuolaikinės bioninės galūnės, egzoskeletai bei organai gali būti valdomi mintimis. Pavyzdžiui, bioninės rankos gali būti valdomos vien pagalvojus apie veiksmą dėka smegenų ir kompiuterių sąsajos ar įdiegiant mikroelektrodines plokšteles, bioninės kojos mintimis gali būti valdomos naudojant agonistų-antagonistų sąsają, kochlearinis implantas mintimis valdomas dėka elektrinių prietaisų po oda, kurie perduoda garso signalus į smegenis, bioninė akis yra valdoma dėka elektrodų rinkinio, implantuojamo tinklainėje. Taip pat elektroniniai prietaisai gali būti valdomi mintimis, jei žmogus turi implantuotą čipą smegenyse.

3. Bioninis žmogus, kaip nusikalstamos veikos subjektas

Norint taikyti baudžiamąją atsakomybę, viena iš būtinų sąlygų yra nusikalstamos veikos subjekto buvimas. Juo gali būti fizinis nustatytą amžiaus sulaukęs pakaltinamas asmuo, o nuo 2002 m. ir juridinis asmuo³⁵. Tai pagrindžia ne tik Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 str., kuriame teigiama, kad būtent asmuo atsako už padarytą veiką ir jis turi būti kaltas, 13 str., kuris sako, jog tik atitinkamo amžiaus asmuo gali atsakyti pagal baudžiamąją įstatymą, 20 str., kuriame teigiama, jog „juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą šio kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė“³⁶, bet ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios 28 straipsnis įtvirtina, kad būtent žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių³⁷. Taigi akivaizdu, jog teisės subjektu yra laikomas būtent žmogus, todėl būtina atsakyti į klausimą, kada bioninis žmogus bus laikomas žmogumi, o kuomet viso labo mašina.

Žmogus (lot. Homo sapiens) yra sąmoningas dvikojis primatas, išsiskiriantis tuo, kad smegenų pagalba geba mąstyti, samprotauti bei savo laisva valia priimti sprendimus. Taip pat žmogus išsiskiria savo kūnu, kuris yra nepaprastas darinys, neretai laikomas tobulu, bet kita vertus, jo Achilo kulnu galima būtų laikyti jo trapumą, pažeidžiamumą. Dėl šios priežasties mokslininkai metų metus dirbo, siekė, kiek tai yra įmanoma, šią spragą ištaisyti, ir sukūrė bioninius protezus. Šie protezai skiriasi nuo paprastų kūno dalių tuo, jog jie yra prijungiami prie žmogaus smegenų ir valdomi smegenų signalais, taip pat tuo, jog tai nėra natūrali kūno dalis, susiformavusi žmo-

³⁵ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 221 p.

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 - 1014.

gaus susikūrimo procese, o tik pagaminta technologijų pagalba. Atsižvelgiant į tai, kad jie suteikia žmogui galimybę gyventi pilnavertį gyvenimą bei tai, jog labai tiksliai yra atkartojamos įprastos žmogaus funkcijos, vertėtų bioninius protezus vertinti ne kaip daiktą, bet kaip žmogaus kūno dalis. Bet iškyla klausimas – kokią kūno dalį bioniniai protezai gali užimti, kad žmogus vis dar būtų laikomas žmogumi?

Žmogus yra išmintinga, mąstanti būtybė, tuo skiriasi iš kitų žemėje esančių gyvų organizmų ar dirbtinių mechanizmų. Tad nepaisant to, kokią kūno dalį bioniniai protezai, kurie atkartoja natūralias žmogaus funkcijas, užimtų, žmogus turėtų būti laikomas žmogumi, jei jis vis dar turi biologines smegenis bei natūralų intelektą. Tačiau jei žmogus turėtų bioninius protezus, kurie padidina žmogaus jėgą, ištermę, suteikia tam tikrų galių, kokių negali turėti paprastas individas, pavyzdžiui, bioninė ranka žmogui gali suteikti galimybę ranką sukti 360 laipsniu, pagerinti suėmimo jėgą ar suteikti galimybę pataikyti į krepšinio tinklą 100 procentų tikslumų³⁸, ar bioninė akis, kuri gali matyti UV spektrą, įranga leidžianti įsiminti labai didelį kiekį informacijos, jis negalėtų būti traktuojamas kaip paprastas žmogus, nepaisant to, kokią kūno dalį jie užimtų, nes tokie asmenys keltų kur kas didesnę pavojų visuomenei ir valstybei. Tad reikia atsakyti į klausimą, ar toks žmogus turėtų būti priskirtas specialiajam nusikalstamos veikos subjektui, ar turėtų būti išvestas naujas trečias subjektas.

Specialusis subjektas yra fizinis asmuo, kuris be pagrindinių požymių, turi papildomų, konkrečiai nusikalstamos veikos sudėčiai būdingų požymių, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnių dispozicijose³⁹. Tai reiškia, kad kai kurias nusikalstamas veikas gali padaryti ne kiekvienas pakaltinamas ir tam tikro amžiaus sulaukęs fizinis asmuo, o tik tas, kuris atlieka specialias funkcijas, užima tam tikras pareigas ar turi tam tikrą visuomeninę padėtį. Pavyzdžiui, valstybės tarnautojas, gydytojas, nepilnametis, motina ir pan. Tačiau bioninis žmogus, kuris turi daugiau galimybių nei įprastas individas, kelią didesnę pavojų darant visas nusikalstamas veikas, o ne tik tam tikras specifines veikas, todėl bioninis žmogus turėtų būti laikomas ne kaip specialus subjektas, bet turėtų būti atskiras tokio tipo subjektų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme. Taip pat turėtų būti vertinamas ir bioninis žmogus, turintis smegenyse implantuojamą čipą, kuris leidžia mintimis valdyti išmaniuosius įrenginius, kaip pavyzdžiui kompiuterį.

Taigi žmogus, turintis bioninį protezą ar implantą yra laikomas paprastu fiziniu asmeniu, nebent tie protezai ir implantai suteikia daugiau galimybių, tuomet turėtų būti atskiras tokio tipo subjektų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme, taip pat kaip ir žmonių, turinčių smegenyse implantuojamą čipą.

³⁸ IT+: Vilnietis sukūrė egzoskeletą, kurį užsidėjęs gali pakelti lengvąjį automobilį [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-01] Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lit/Vilnietis-sukure-egzoskeleta-kuriuzides-gali-pakelti-lengvaji-automobili.video?id=278805>>.

³⁹ Universiteto leidykla, 2019. 233

4. Baudžiamosios atsakomybės realizavimas bioniniam žmogui

Kaip jau minėta anksčiau, baudžiamoji atsakomybė yra galima fiziniam ar juridiniam asmeniui, tad įvairi technika, gyvuliai negali būti pripažįstami nusikalstamos veikos subjektu⁴⁰. Taip pat nusikalstamos veikos subjektu galima pripažinti tik tokį fizinį asmenį, kuris yra pakaltinamas ir sulaukęs baudžiamojo įstatymo nustatyto amžiaus⁴¹. Problema yra tokia, jog nėra aišku, ar amžiaus riba turi būti taikoma tokia pat, kaip fiziniam asmeniui, bei kaip bioninis žmogus turi būti vertinamas – ar kaip pakaltinamas, nepakaltinamas, ar ribotai pakaltinamas subjektas.

Visų pirma, amžiaus kriterijus baudžiamojoje teisėje yra įtvirtintas, nes yra atsižvelgiama į žmogaus sąmoningumo lygį, kurį lemia tiek socialinė aplinka⁴¹, tiek auklėjimas, tokiu būdu yra užtikrinamas baudžiamosios teisės humaniškumas. Baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinta, kad nusikalstamos veikos subjekto amžius – tai konkreti fizinio asmens amžiaus riba, kurios sulaukęs asmuo gali suvokti savo elgesio (veikimo ar neveikimo) pavojingumą, jį valdyti ir kartu būti atsakingu už jį⁴². Taigi fiziniam asmeniui yra įtvirtintos dvi amžiaus ribos, nuo kurių galima baudžiamoji atsakomybė: bendroji 16 m. amžiaus riba ir specialioji 14 m. amžiaus riba, bet kartais nusikalstamos veikos sudėtis gali būti sukonstruota taip, kad nusikalstamą veiką lemia pilnametystė ar daugiau nei 18 m.⁴³ Tačiau pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 81 straipsnio 3 dalį bei nutartį byloje Nr. 2K-563/2012, „asmeniui, kuriam veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieneri metai, gali būti taikomos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriaus, reglamentuojančio nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nuostatos, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikęs – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui“⁴⁴. Bioniniam žmogui, kuris turi bionines galūnes ar organus, turėtų būti taikomos tos pačios amžiaus ribos, nes žmogaus sąmoningumas išlieka toks pat, kadangi bioninis protezas ar implantas yra tik kūno dalis ir nedaro įtakos bioninio žmogaus mąstymui. Taigi 16 m. sulaukęs bioninis žmogus atsakys taip pat kaip ir paprastas fizinis asmuo už daugelį nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, už rengimąsi pa-

⁴⁰ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 221 p. ⁴¹ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 223 p.

⁴¹ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 223-224 p.

⁴² ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 223 p.

⁴³ Universiteto leidykla, 2019. 224-225 p.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. nutartis byloje Nr. 2K-563/2012.

daryti nusikaltimą, pasikėsimą padaryti nusikalstamą veiką ir už nusikalstamas veikas, padarytas bendrininkaujant⁴⁵. Tačiau už tam tikras veikas, kurios reikalauja, jog asmuo turi būti pilnametis, pavyzdžiui, už vaiko įtraukimą į nusikalstamą veiką, vaiko įtraukimą girtauti, vaiko išnaudojimą pornografijai ir pan. jis turi būti sulaukęs pilnametystės, nes pasekmės yra sukeltamos nepilnamečiams ir todėl nusikalstamos veikos pavojingumas yra didesnis. Taip pat tam tikros veikos reikalauja, jog asmuo būtų sulaukęs daugiau nei 18 metų, pavyzdžiui, 2000 m. BK 314 straipsnis „Šaukimo į privalomąją karo tarnybą vengimas“⁴⁶ ir pan. 14 metų sulaukęs bioninis žmogus atsakys už tyčinius, daugiausia sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, darančius žalą didžiausią socialinę reikšmę turintiems gėriams⁴⁷, kurių išsamus sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 13 str. 2 d., o iki 14 metų bioniniam žmogui būtų galima taikyti tik auklėjimo ar kitas priemones. Taip pat svarbu paminėti, jog Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nenustato maksimalios subjekto amžiaus ribos, nors senyvas amžius gali būti pagrindas neskirti viešųjų darbų bausmės, kai kurių baudžiamojo poveikio priemonių – nemokamų darbų, turtinės žalos pašalinimo, taip pat ši aplinkybė gali būti teismo pripažįstama atsakomybę lengvinančia⁴⁸ pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 2 dalį ir pan.

Amžiaus riba taip pat turėtų nekisti ir tuomet, jei dėl ateityje implantuojamo čipo smegenyse, asmuo turėtų ne tik paprastą, bet ir dirbtinį intelektą. Suprantama, jog tokiu atveju asmuo turėtų būti protingesnis, nes smegenys aprėps kur kas didesnę kiekį informacijos, bet tai nereiškia, kad čipas suteiks asmeniui sąmoningumą, atsakingumą, kurį žmogus įgauna tik bręsdamas, įgydamas ne tik teorines žinias, bet ir sukaupdamas patirtį.

Visų antra, tik iš pakaltinamų asmenų, kurie gali veikti laisvai, pasirinkti tikslą ir tikslui pasiekti tinkamiausią elgesį, suvokiančių savo veiksmus ir gebančių juos valdyti⁴⁹, veikos padarymo metu galima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio⁵⁰. Svarbu paminėti, kad ne tik gali, bet ir turi reikalauti atlikti tam tikrus veiksmus arba

⁴⁵ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 224 p.

⁴⁶ ŠVEDAS, G., et. al. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai. Monografija. 2017 m., Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla. 130 p. Prieiga per internetą: <<http://www.tf.vu.lt/publikacijos/baudziamojo-kodekso-bendrosios-dalies-vientisumo-ir-naujoviusu-derinimo-issukiai-2017/>>.

⁴⁷ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 225 p.

⁴⁸ Universiteto leidykla, 2019. 226

⁴⁹ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 227 p.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741. 2 str.

susilaikyti nuo jų ir už šio reikalavimo nevykdymą grasinti jam bausme⁵¹. Bioninis žmogus turi būti laikomas pakaltinamu lygiai taip pat kaip ir kiti fiziniai asmenys, jei atitinka pakaltinamumo kriterijus – gali suprasti savo veiksmus ir juos valdyti, nes bioniniai protezai ar organai neturi įtakos mąstymui, smegenų veiklai. Tačiau gali būti atvejai, kai asmuo negali valdyti savo veiksmų, todėl labai svarbu paminėti, kad 2013 m. buvo sukurta iOS programėlė „biosim“, kuri buvo pritaikyta „Iphone“ įrenginio naudotojams, o „biosim-i“ per „Windows“ buvo suteikta galimybė prisijungti per „Bluetooth“, kurios pagalba žmogus gali valdyti tam tikras rankos funkcijas, o programėlė „biosim-pro“ leido medicinos specialistams prisijungti prie protezo ir peržiūrėti naudojimo statistiką⁵². Dėl šios jau egzistuojančios galimybės valdyti protezą per išmanųjį ar kitą įrenginį, atsiranda pavojus, jog kitas asmuo galės prisijungti prie sistemos ar įrenginio ir tokiu būdu valdyti kitam asmeniui priklausančią bioninę protezą. Šiuo atveju, asmuo gali suvokti savo veiksmus, tačiau jų valdyti, kai prieiga prie įrenginio gauna kitas asmuo, neturi galimybės, todėl nėra aišku, ar toks asmuo turi būti priskiriamas prie ribotai pakaltinamų ar nepakaltinamų.

Asmenį ribotai pakaltinamu pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 18 str. 1 d. pripažįsta tuomet, kai asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, pavyzdžiui, turintiems psichikos anomalijų, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų.⁵³ Taip pat tuomet, kai fizinis asmuo iš dalies negali suprasti savo veiksmų pobūdžio ar iš dalies jų valdyti⁵⁴. LAT trijų teisėjų kolegija yra ne kartą išaiškinusi, pavyzdžiui, LAT kasacinėse nutartyse baudžiamosiose bylose Nr. 2K-142/2008 ir Nr. 2K-142-976/2015, jog ribotas pakaltinamumas nustatomas dėl konkrečios baudžiamuoju įstatymu uždraustos veikos ir gali būti tik tos veikos darymo metu. Jeigu kyla abejonių dėl asmens pakaltinamumo, šioms abejonėms pašalinti skiriama teismo psichiatrinė ekspertizė, nes asmens psichinės būklės tyrimas reikalauja specialių žinių⁵⁵. Tokiam asmeniui baudžiamoji atsakomybė kyla, tačiau gali būti skiriama švelnesnė bausmė, remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 d. 11 p. Taip pat toks asmuo gali būti net atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės,

⁵¹ IVOŠKA, G., et. al. Baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 113 p.

⁵² BRUNNER, G. Control your bionic hand with an iPhone [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.extremetech.com/electronics/153430-control-your-bionic-hand-with-aniphone>>.

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

⁵⁴ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 231 p.

⁵⁵ ŠVEDAS, G., et. al. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai. Monografija. 2017 m., Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla. 129 p. Prieiga per internetą: <<http://www.tf.vu.lt/publikacijos/baudziamojo-kodekso-bendrosios-dalies-vientisumo-ir-naujoviusu-derinimo-issukiai-2017/>>.

taikant baudžiamojo poveikio priemones ar priverčiamąsias medicinos priemones, kai asmuo padaro baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų nusikaltimą, nesunkų ar apysunkų nusikaltimą⁵⁶. Atsižvelgus į tokį aiškinimą, suprantama, jog bioninis žmogus, turintis dirbtinius protezus, kuriuos visiškai valdo kitas žmogus, negali būti laikomas ribotai pakaltinamu, nes asmuo visiškai negali valdyti savo veiksmų ir yra priklausomas nuo kito asmens valios, todėl turėtų būti laikomas kaip veikiantis be kaltės.

Nepakaltinamu asmuo gali būti laikomas tada, kai darydamas pavojingą veiką dėl psichikos sutrikimo negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti, todėl negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nes veikia be kaltės. Tokiam asmeniui gali būti taikomos tik medicinos priverčiamosios priemonės, nes baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonių esmės gali nesuprasti. Tai reiškia, jog pagal dabartinį nepakaltinamumo instituto reglamentavimą, vienintelis atvejis, kuomet asmuo negali valdyti savo veiksmų yra tik tuomet, kai yra pripažįstama, jog asmuo turi psichikos sutrikimą, tačiau, kai žmogaus kūną papildė mechaninės kūno dalys su naujausiomis technologijomis, tuomet kitiems atsiranda galimybė daryti įtaką bioninio žmogaus veiksmams. Tad iškyla būtinybė išplėsti nepakaltinamumo institutą taip, kad prie jau esančių medicininio ir juridinio kriterijų, būtų suformuluotas naujas kriterijus, kuris įtvirtintų bioninį žmogų, kai jis yra valdomas kito žmogaus, ir nustatyti kitokio pobūdžio atitinkamas teises pasekmes nei yra numatyta šiuo metu, nes bioninis žmogus, turintis dirbtinį kūno dalies protezą ar organus, kurie imituoja ar viršija įprastas žmogaus galūnių ar organų funkcijas, kai jis yra valdomas kito asmens, turi būti laikomas nepakaltinamu.

Taip pat bioninis žmogus turėtų būti laikomas nepakaltinamu tuo atveju, kai bioninio žmogaus veikimas sutrinka dėl techninės įrangos gedimo, kuris nuo žmogaus valios nėra priklausomas, nebent buvo nerūpestingas ir lengvabūdiškai tikėjosi išvengti gedimų, nors žinojo ar turėjo žinoti apie galimus sutrikimus – tuomet būtų laikomas pakaltinamu.

Kitoks reguliavimas yra bioninio žmogaus, kuris turi implantuojamą čipą, t.y. smegenų implantus, kurie leidžia mintimis valdyti išmaniuosius įrenginius, kaip pavyzdžiui kompiuterį, bei ateityje aprėpti didesnę kiekį informacijos, ją apdoroti, įsiminti. Toks žmogus gali būti pripažįstamas tiek pakaltinamas, tiek ribotai pakaltinamas, o tam tikrais atvejais nepakaltinamas. Taip pat svarbu paminėti, kad kiekvienu atveju, kai žmogaus smegenyse bus implantuojamas čipas, turi būti paskirtas atsakingas asmuo, kuris prižiūrėtų jo veikimą bei apsaugotų, kad informacija nebūtų pasiekiami tretiesiems asmenims, nes jeigu taip nutiktų, kad tiems asmenims pavyktų įsilaužti į šią sistemą, žmogus galėtų būti valdomas pašalinių asmenų, todėl labai svarbu užtikrinti, kad čipo valdymas būtų kaip įmanoma labiau apsaugotas.

⁵⁶ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 232

Bioninis žmogus su implantuojamu čipu smegenyse bus lygiai taip pat pakaltinamas kaip ir paprastas fizinis asmuo, jei jis atitiks intelektualųjį kriterijų, t.y. sugebės suprasti savo veiksmus, ir valinį kriterijų, t.y. sugebės juos valdyti. Taip pat, mokslininkų teigimu, ateityje čipai galės padėti žmonėms išgydyti įvairias ligas bei psichikos sutrikimus, kaip depresija, manija, bipolinis afektinis sutrikimas ir pan., todėl šiuo metu pripažįstami nepakaltinamais asmenys dėl psichikos sutrikimų, galės tapti pakaltinamais.

Bioninis žmogus su implantuojamu čipu smegenyse taip pat galės būti traktuojamas kaip ribotai pakaltinamas ar nepakaltinamas asmuo, kai trečiasis asmuo bandys valdyti bioninį asmenį, todėl ateityje bus sudėtinga atriboti šiuos institutus, nes kiekvienu konkrečiu atveju kils problema teismui išsiaiškinti, kiek asmuo veikė savarankiškai ir kiek tretieji asmenys turėjo įtakos jo poelgiams. Kad galėtų asmenį pripažinti ribotai pakaltinamu, valdytojo daroma įtaka turi būti neabsoliuti, kuomet asmuo gali iš dalies suprasti ir iš dalies valdyti savo veiksmus. Tuomet tokį asmenį būtų galima traktuoti kaip bendrininką, t.y. asmenį, kuris kartu su dar vienu ar daugiau asmenų tyčia dalyvauja darant nusikalstamą veiką. Tačiau jei asmuo yra visiškai valdomas kito asmens, tuomet toks asmuo turi būti pripažįstamas nepakaltinamu ir traktuojamas kaip įrankis. Sistemiskai analizuojant Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, būtų galima teigti, jog įrankiai yra daiktai ar priemonės, kuriomis tiesiogiai kėsinamasi į nusikaltimo objektą, dalyką ir kuriais sužalojami nukentėjusieji⁵⁷. Taigi bioninį žmogų, kuris yra nepakaltinamas, taip pat reiktų laikyti įrankiu, nes kaltininkas juo pasinaudoja lyg nusikalstamos veikos padarymo priemone ir tokiu atveju bioninis žmogus veikia be kaltės.

Bioninis žmogus taip pat bus nepakaltinamas tuomet, jei bus implantuojami tokie čipai, kurie veiks panašiu principu kaip transkranijinės magnetinės stimuliacijos (TMS) procedūros metu, kuomet elektromagnetinė ritė generuoja kaukolę pereinančią kintamą magnetinį lauką, kuris savo ruožtu sukuria elektrinį lauką pasirinktoje smegenų žievės srityje ir taip TMS leidžia kryptingai pakeisti smegenų veiklą⁵⁸. Taigi implantuojant čipą, kuris veiktų panašiai kaip TMS procedūra, būtų galima bioninį žmogų paversti tarsi marionetine lėle ir žmogus neturėtų galimybės pasirinkti tam tikro elgesio varianto, taip pažeidžiant laisvės principą, taip pat principą, jog niekas negali būti kankinamas, negali būti žeminamas noramas, kuriuos reglamentuoja tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20, 21 str., tiek Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kuria vadovaujasi Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto valstybės narės, tarp jų ir Lietuvos Respublika⁵⁹, 3, 5 str., tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3, 5 str. ir taip pat turėtų būti traktuojamas kaip įrankis.

⁵⁷ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019 m. 217 p.

⁵⁸ Transkranijinė magnetinė stimuliacija (TMS) [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga per internetą: <<https://rvpl.lt/transkranijine-magnetine-stimuliacija-tms/>>.

⁵⁹ Tarptautinis Pilietinių ir Politinių Teisių Paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

Taigi bioninis žmogus kaip nusikalstamos veikos subjektas turi atitikti amžiaus ir pakaltinamumo kriterijus. Amžiaus kriterijus bioniniam žmogui nesikeis, tačiau labai svarbus yra pakaltinamumo kriterijus, nes nuo to priklauso ar bioninis žmogus atsakys pagal Baudžiamąjį Įstatymą. Atsižvelgiant į tai, ar konkrečioje situacijoje bioninis žmogus galės suvokti savo veiksmus ir gebės juos valdyti, bus pripažįstamas pakaltinamas, ribotai pakaltinamas ar nepakaltinamas.

Išvados

1. Bioninis žmogus yra toks asmuo, kuris turi dirbtinį kūno dalies protezą, egzoskeletą ar organus, kurie imituoja įprastas žmogaus galūnių ar organų funkcijas, bet tuo pačiu gali ir viršyti galimybes, taip pat ir tas, kuris turi smegenyse implantuojamą čipą.
2. Šiandieninės technologijos leidžia žmogui, turinčiam kūno dalies protezą ar organo implantą, juos valdyti savo mintimis, taip kaip paprastą kūno dalį. Taip pat technologijų pažanga suteikia žmogui galimybę tapti neeiliniu, turinčiu neįprastų gebėjimų žmogumi.
3. Taigi bioninis žmogus, turintis protezą ar implantą, kurie suteikia galimybę gyventi pilnavertį gyvenimą, pagal dabartinį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą gali būti traktuojamas kaip nusikalstamos veikos subjektas, tačiau jei protezas, implantas ar smegenyse implantuojamas čipas suteikia neeilinių gebėjimų, tokiu atveju turėtų būti atskiras reguliavimas, nes tokie asmenys gali sukelti kur kas didesnės žalos nei paprastas žmogus.
4. Bioninis žmogus gali būti nusikalstamos veikos subjektu, jei nustatoma, jog jis atitinka dabartiniame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintą amžiaus kriterijų, taip pat jei nustatoma, jog jis yra pakaltinamas ar ribotai pakaltinamas, nes bet kuriuo atveju jis yra sąmoningas bei gali savarankiškai mąstyti. Tačiau bioninis žmogus nusikalstamos veikos subjektu nebus, kuomet jis yra valdomas trečiųjų asmenų ir todėl bus pripažįstamas nepakaltinamu.

Literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 - 1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Tarptautinės teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497
3. Tarptautinis Pilietinių ir Politinių Teisių Paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

Specialioji literatūra

1. ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019.
2. IVOŠKA, G., et. al. Baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
3. ŠVEDAS, G., et. al. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su derinimo iššūkiai. Monografija. 2017 m., Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla. Prieiga per internetą: <<http://www.tf.vu.lt/publikacijos/baudziamojokodekso-bendrosios-dalies-vientisumo-ir-naujoviu-suderinimo-issukiai-2017/>>.

Teismų praktika

Bendrosios kompetencijos teismų sprendimai

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 22 d. nutartys byloje Nr. 2K142/2008;
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 13 d. nutartis byloje Nr. 2K-142976/2015.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. nutartis byloje Nr. 2K-563/2012

Kita literatūra

1. KENT, C. Neuralink: unpacking the hype around Elon Musk's brain-computer interface [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-05]. Prieiga per internetą: <<https://www.medicaldevice-network.com/features/neuralink-fact-fiction>>;
2. ORENSTEIN, D. People with paralysis control robotic arms using brain-computer interface [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-17]. Prieiga per internetą: <<https://news.brown.edu/articles/2012/05/braingate2>>;
3. URBAN, T. Neuralink and the Brain's Magical Future [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-15]. Prieiga per internetą: <<https://waitbutwhy.com/2017/04/neuralink.html>>;
4. BERNSTEIN, C. What is bionics? [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14]. Prieiga per internetą: <<https://whatis.techtarget.com/definition/bionics>>;
5. Cambridge dictionary [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-13]. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/humanoid>>;
6. Dictionary [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-13]. Prieiga per internetą: <<https://www.dictionary.com/browse/bionic>>;
7. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-11]. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/>>;
8. PCMag Encyclopedia [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-06]. Prieiga per internetą: <<https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/bionic-brain>>;
9. WITTES, B., et. al. Our Cyborg Future: Law and Policy Implications [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga per internetą: <<https://www.brookings.edu/research/ourcyborg-future-law-and-policy-implications>>;

10. RIDGEWELL, E., et. al. Bionic limbs [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14]. Prieiga per internetą: <<https://www.science.org.au/curious/people-medicine/bionic-limbs>>;
11. GIL, G., et. al. Pioneering surgery makes a prosthetic foot feel like the real thing [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-14] Prieiga per internetą: <<https://www.statnews.com/2018/05/30/pioneering-amputation-surgery-prosthetic-foot/>>;
12. Agonist-antagonist Myoneural Interface (AMI) [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.media.mit.edu/projects/agonist-antagonistmyoneural-interface-ami/frequently-asked-questions/>>;
13. RON, T., et. al. Bionic Ear or cochlear implant [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.kidcyber.com.au/bionic-ear>>;
14. DORRIER, J. Cyborg Superpower: Man Can Hear the Internet [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-18] Prieiga per internetą: <<https://singularityhub.com/2014/12/22/cyborgsuperpower-man-can-hear-the-internet/>>;
15. Advanced Bionics: What is a Cochlear Implant and How Does It Work? [internatyvus, žiūrėta 2022-01-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.advancedbionics.com/us/en/home/cochlear-implants-for-you/what-is-a-cochlear-implant-how-does-it-work.html?matchtype=e&network=g&device=c&keyword=how%20does%20a%20cochlear%20implant%20work&campaign=1600004046&adgroup=60813835576>>;
16. KROSS, L, K. Cyborgs in the Real World [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19] Prieiga per internetą: <<https://www.tor.com/2016/06/08/cyborgs-in-the-real-world/>>;
17. HELLEM, A. Bionic eye, bionic lens and mechanical eye implants [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-22] Prieiga per internetą: <<https://www.allaboutvision.com/conditions/bionic-eyes.htm>>;
18. Bioninės rankos siekiančiam M. Giruliui amputuota neigali ranka [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-16]. Prieiga per internetą: <<https://kauno.diena.lt/naujienos/sveikata/sveikata/bionines-rankos-siekianciam-mgiruliui-amputuota-neigali-ranka-624473>>;
19. PETOE, M. Artificial vision: what people with bionic eyes see [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20] Prieiga per internetą: <<https://theconversation.com/artificial-vision-whatpeople-with-bionic-eyes-see-79758>>;
20. RYAN, H. Elon Musk's Neuralink confirms monkeys died in project, denies animal cruelty claims [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/elon-musk-s-neuralink-puts-computerchips-pigs-brains-bid-n1238782>>;
21. IT+: implantas smegenyse leidžia mintimis valdyti kompiuterį [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lt/IT-plius-implantassmegenyse-leidzia-mintimis-valdyti-kompiuteri.video?id=278785&rid=9451>>;
22. BRUNNER, G. Control your bionic hand with an iPhone [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.extremetech.com/electronics/153430control-your-bionic-hand-with-an-iphone>>;
23. Transkranijinė magnetinė stimuliacija (TMS) [interaktyvus, žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga per internetą: <<https://rvpl.lt/transkranijine-magnetine-stimuliacija-tms/>>;

24. BRUMFIEL, G. The Insane and Exciting Future of the Bionic Body [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-15]. Prieiga per internetą: <<https://www.smithsonianmag.com/innovation/the-insane-and-exciting-future-of-thebionic-body-918868/>>;
25. Kas yra kochlearinis implantas? [interaktyvus, žiūrėta 2021-12-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.pagava.lt/jei-vaikas-negirdi/2018/02/21/kas-yra-kochlearinis-implanta>>;
26. IT+: Vilnietis sukūrė egzoskeletą, kurį užsidėjęs gali pakelti lengvąjį automobilį [interaktyvus, žiūrėta 2022-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.news.lt/lt/Vilnietis-sukure-egzoskeleta-kuri-uzsidejes-gali-pakelti-lengvaji-automobili.video?id=278805>>;
27. JOZUKA, E. The wearable cyborgs that use brain waves to power up your muscles [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-02]. Prieiga per internetą: <<https://edition.cnn.com/2019/09/18/health/japan-cyberdyne-brain-wave-exoskeletonwellness-scen-hnk-intl/index.html>>;
28. SIRLANTZIS, K., et. al. Exoskeleton (Robotics) [interaktyvus, žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga per internetą: <<https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/exoskeletonrobotics>>;
29. Professor Graeme Clark – inventor of multichannel cochlear implant – honoured with Lasker Award [internatyvus, žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.mynewsdesk.com/se/cochlear/pressreleases/professor-graeme-clarkinventor-of-multichannel-cochlear-implant-honoured-with-lasker-award-904923>>.

BIONINIS ŽMOGUS – NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUBJEKTAS

Santrauka

Šiame straipsnyje yra analizuojama, ar bioninis žmogus gali būti nusikalstamos veikos subjektas, kadangi iki šiol šis klausimas nebuvo ištirtas nei Lietuvos Respublikos bei užsienio šalių teisės aktuose nei nagrinėtas teismų praktikoje, todėl kyla būtinybė užtikrinti, kad teisėje neatsirastų spragų, kurios galėtų lemti tai, jog baudžiamoji teisė neatliktų apsauginės funkcijos, t.y. nebūtų apsaugoti individo, visuomenės ir valstybės interesai.

Straipsnyje pateikiama bioninio žmogaus samprata, jo funkcionavimas. Aiškina masi, kaip bioninis žmogus turėtų būti traktuojamas, ar kaip paprastas fizinis asmuo, ar turėtų būti išvestas naujas tokio tipo subjektų vertinimas.

Šiame darbe atlikta analizė rodo, kad baudžiamosios atsakomybės klausimas bioniniam žmogui yra gana problematiškas, nes jis gali būti vertinamas ir kaip pakaltinamas, ir kaip nepakaltinamas, ir kaip ribotai pakaltinamas subjektas.

BIONIC MAN – OFFENDER OF CRIMINAL LAW

Summary

This article analyses whether a bionic person can be a subject of a criminal deed, since till now this issue has not been consolidated either in the legal acts of the Republic of Lithuania and foreign countries, nor it was investigated in the case-law of the

courts, therefore a necessity arises to ensure that there are no gaps in law that could determine the fact that criminal law would not fulfil a protective function, in other words, the interests of the individual, the society and the state would not be secured.

The article provides the concept of a bionic man and its functioning. It is clarified how a bionic person should be interpreted, whether as an ordinary individual, or should a new assessment of this type of entity be derived.

The analysis carried out in this work shows that the issue of criminal liability for a bionic man is quite problematic, because he can be seen as a subject who can be fit to plead, as someone not to be fit to plead and also as a subject who can be considered as limitedly fit to plead.

AR GREITAS PROCESAS YRA VISADA TEISINGAS PROCESAS?

Monika Butaitė, Klaudija Maliauskaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

3-o kurso studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: monikabutaite090@gmail.com; klaudijammaliauskaite@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius advokatas lekt. dr. Arnas Paliukėnas

El. paštas: arnas@paliukenas.lt

Straipsnyje analizuojami greitumo principo probleminiai aspektai siekiant teisingo bylos išnagrinėjimo.

This article analyzes the main problematic aspects of principle of speed to reach the right decision of the case.

Ivadas

Dažnai girdima ir matoma, jog operatyvumas yra svarbus kiekviename procese, tačiau nekalbama apie tai ar greitas procesas visada užtikrina teisingo sprendimo priėmimą. Šio darbo **tikslas** – aptarti teigiamus greitumo principo aspektus bei jo svarbą, taip pat atskleisti probleminius klausimus. Šiame darbe norima parodyti, kad siekiant teisingo proceso negalima iškelti nei vieno principo aukščiau kitų. Nagrinėjamu atveju galime matyti, jog suteikus didesnę reikšmę greitumo principui neretai yra pažeidžiamas teisingas procesas.

Mokslinio straipsnio **objektas** – greito proceso principo taikymo problematika.

Darbo **aktualumą** lemia tai, jog Lietuva – viena greičiausiai nagrinėjanti bylas šalis. Daug dėmesio skiriama greitam procesui, tačiau retai atsižvelgiama į problemas, kurias sukelia greito proceso iškėlimas aukščiau kitų teisės principų. Todėl šiuo darbu norime atkreipti dėmesį į teisingo sprendimo priėmimą bylose ir atskleisti kaip greitas procesas gali sutrukdyti tai pasiekti.

Darbe taikyti **metodai**:

- Sisteminis – buvo taikomas atskleisti teisės straipsnių prasmę.
- Lyginamasis – buvo lyginamas greitumo principo pasireiškimas kiekviename procese.

- Lingvistinis – aiškinama kaip vadinamas greitumo principas kiekviename procese.
- Dokumentų analizės – buvo renkama įvairiuose šaltiniuose užfiksuota informacija.
- Istorinis – atskleidžiamos šio principo užuomazgos pirmuosiuose teisės šaltiniuose.

Darbo **originalumą** lemia tai, kad anksčiau nebuvo nagrinėti greitumo principo neigiami aspektai, o tuo labiau viešai nebuvo kalbama apie teisėjų karjeros perspektyvas greitai nagrinėjant bylas.

1. Kas yra teisingas procesas?

Teisė į teisingą teismą yra suvokiama plačiai, apimant etninius, moralinius, filosofinius ir teisinius aspektus, tačiau lingvistiškai ši sąvoka apima tris elementus: žmogaus teisę, teisingumo elementą ir valstybės valdžios instituciją, vykdančią teisingumą – teismą. Visų šių elementų egzistavimas yra būtinas siekiant priimti teisingą teismo sprendimą.

Žmogaus teisės būtų galima apibrėžti kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes, kurių tikslas – apsaugoti žmogaus orumą. Doktrinoje yra išskiriamos trijų kartų žmogaus teisės, tačiau teisė į teisingą teismą yra pirmosios kartos pilietinė teisė, kuri užtikrina kitų asmenų teisių tinkamą įgyvendinimą ir apsaugą.

Teisingumo elementas gali būti suprantamas keliais aspektais. Pirma, teisingumas gali būti aiškinamas kaip žmogaus atžvilgiu teisingas galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų taikymas. Antra, teisingumas kartais aiškinamas kaip deramas, pagarbus elgesys su besikreipiančiu į teismą. Trečia, teisingumas gali būti suprantamas kaip teisinį ginčą sprendžiančio subjekto nešališkumas visų asmenų atžvilgiu. (A. Andruškevičius Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 144.)

Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Pagrindinė teismo funkcija yra ginti žmogaus teises ir jas atkurti, todėl siekiant teisingo proceso įgyvendinimo yra būtina užtikrinti griežtus teisinius reikalavimus tiek teismams, kaip institucijoms, tiek teisėjams, kaip profesionalams, sprendžiantiems teisinius ginčus.

Anot L. Štarienės, plačiąja prasme teisė į teisingą teismą yra teisė į teisingą bylos nagrinėjimą sinonimas, kuris apima visas 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių žmogaus laisvių konvencijos (toliau – Konvencija) 6 str. 1 d. tiesiogiai ar netiesiogiai įtvirtintas teises, tokias kaip: teisę į teismą, teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, (t.y. teisingumo elementą), teisę į viešą bylos nagrinėjimą, teisę į nešališką ir nepriklausomą teismą, teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką bei teisę skelbti teismo sprendimus viešai, numatant tam tikras išimtis, kai teismo posėdžiai

gali būti nevieši. Siaurąja prasme teisė į teisingą teismą, L. Štarienės teigimu, apima teisę į teismą bei patį teisingumo elementą, kadangi be pačios teisės į teismą nebūtų realizuojamas teisingumo elementas. (L. Štarienė Teisė į teisingą teismą pagal 1950 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Vilnius, 2009. P. 17–18.). Demokratinėje valstybėje asmens teisė į teisingą teismą sudaro teisė į viešą, greitą, nešališką, lygiateisišką ir skaidrų bylos tyrimą ir / ar pagal įstatymus sudaryto ir nepriklausomo teismo bylos išnagrinėjimą. R. Jurkos teigimu, teisė į teisingą teismą taip pat gali būti vadinama teise į tinkamą procesą. Žmogaus teisių užtikrinimą į teisingą teismą garantuoja darni principų visuma.

2. Proceso greitumo samprata:

Proceso trukmės užuomazgos jau buvo matomos seniausiam rašytiniame romėnų teisės šaltinyje XII lentelių įstatyme. Šiame šaltinyje buvo įtvirtinta vadinamoji „vienos dienos taisyklė“: byla privalanti būti išnagrinėta ir sprendimas joje priimtas iki saulei nusileidžiant. (S. Vėlyvis, M. Jonaitis XII- lentelių įstatymai ir jo komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007). Šiuo metu proceso greitumo principas egzistuoja įvairiuose procesuose: administraciniame, baudžiamajame ir civiliniame. Proceso greitumo principą galime pavadinti proceso per kuo trumpiausią laiką principu. Literatūroje išskiriamas skirtingas proceso per kiek įmanomą trumpesnį laiką vaidmuo. Teigiama, kad „teismo proceso užbaigimas per protingą terminą yra pagrindinė žmogaus teisė“. Kiti išsako nuomonę, kad tai yra procesinė garantija užtikrinanti teisinės valstybės principų laikymąsi. Taip pat teigiama, kad teisė į procesą per kiek įmanomą trumpiausią laiką yra vienas iš teisės į teisingą teismą elementų. Tai, jog šis principas svarbus teisinėje sistemoje, pagrindžia jo reglamentavimas įvairiuose tarptautiniuose ar nacionaliniuose teisės aktuose.

Tiesiogiai šis principas yra įtvirtintas Europos Tarybos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijos (toliau – Konvencija) 5 straipsnio 3 dalyje, 6 straipsnio 1 dalyje, BPK 1, 2 straipsniuose, 44 straipsnio 5 dalyje. Šis principas numatytas Jungtinių

Tautų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte, kuriame numatyta asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė būti teisiamam be nepateisinamo delsimo, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje kur kalbama apie kiekvieno asmens teisę, kad byla būtų išnagrinėta per priimtina laiką, bei kituose tarptautiniuose dokumentuose. Proceso greitumo principas kiekviename teisės šakų procese pasižymi savo specifiškumu, todėl ne veltui šis principas priskiriamas tarpšakinių principų kategorijai, tačiau pagrindinė principo esmė išlieka ta pati. Norint išsiaiškinti šio principo reikšmę būtina išanalizuoti kaip jis suprantamas kiekviename teisės procese.

2.1 Civiliniame procese

Socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjas, vienas iš pagrindinių Austrijos CPK ideologų – Francas Kleinas yra sakęs: Teismo procese ilgainiui turi būti elgiamasi labai protingai. Kiekvienas teisinis konfliktas – tai sunkus asmenų santykių ir civilinės apyvartos pažeidimas. Kadangi visuomeninių santykių audeklą sudaro žmonės ir daiktai, kiekvienas toks pažeidimas yra susijęs su abiem šio audeklo elementais. Užuoť deramai ir darniai plėtojęs santykius, kurie gyvuotų visuomenės labui, teismo procesas pasėja susierzinimą, priešišumą ir pyktį. Kiekviena tokio konflikto diena didina šią priešpriešą ir ji paveikia ir kitus asmenis. Visiškai aišku, kad šio reiškinio negalima visiškai išvengti, nes konflikto priežasčių yra daug, tačiau protinga visuomenė turėtų siekti kuo greičiau panaikinti šiuos konfliktus. Kiekvienas ginčas, nebūdamas kiek galima greičiau pašalintas, daro nepaprastai didelę neigiamą įtaką visuomenės dvasiai.” Kleino nuomone – ilgas procesas trukdo priimti byloje teisingą sprendimą, kadangi kuo daugiau laiko praeina nuo konflikto pradžios iki sprendimo byloje priėmimo, tuo sunkiau nustatyti konfliktą sukėlusias priežastis bei įsitikinti vienų ar kitų argumentų teisingumu. Ilgas procesas taip pat yra sunki našta ekonominių santykių plėtojimui, nes ginčo metu apribojama turto, dėl kurio ginčijamasi, civilinė apyvarta. Kleinas šioje vietoje yra pasakęs, jog niekas nerizikuos parduoti, juo labiau pirkti turto, kai teisė į kurį po teismo sprendimo gali būti pripažinta kitam asmeniui. Naujojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pagrindas yra socialinio civilinio proceso mokykla, kur proceso koncentruotumas suprantamas kaip viešas suinteresuotumas, kad byla būtų išnagrinėta kiek galima greičiau. Atitinkamas civilinio proceso tikslas – kuo greičiau atkurti tarp šalių teisinę taiką – nurodytas ir CPK 2 straipsnyje. CPK 7 straipsnyje nustatytas savarankiškas civilinio proceso koncentruotumo principas. Pirmoje dalyje reglamentuojama “Teismas imasi šiame Kodekse nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą, taip pat kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per įmanomai trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau.” Antra dalis įtvirtina, kad “Dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.” Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 2-293/2011 teisėjų kolegija konstatavo, jog vienas iš civilinio proceso tikslų yra kuo greitesnis teisinės taikos tarp šalių atkūrimas (CPK 2 str.). Šis tikslas atspindi tiek privatų (proceso šalių), tiek viešąjį (visos visuomenės) interesą, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpesnę laiką. Norint pasiekti šį civilinio proceso tikslą, įstatymas teismui ir proceso šalims nustato bendrą pareigą siekti, kad byla būtų išnagrinėta kuo operatyviau. Įstatymas nustato pareigą teismui užkirsti kelią proceso

vilkiniui, o šalims – sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu (CPK 7 str.). Be abejonės, kuo greitesnis teisinės taikos tarp šalių atkūrimas turi būti derinamas su pagrindiniu civilinio proceso tikslu – teisingu ginčo išsprendimu.

2.2 Administraciniame procese

Knygos „Fair Trial Rights“ autoriai R. Clayton ir H. Tomlinson teigia, kad teisę į teisingą teismą sudaro tam tikros specialios teisės, tarp kurių ir teisė į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. (Richard Clayton, Hugh Tomlinson, Fair Trial Rights (New York: Oxford University Press, 2001), 88). Tokios pat nuomonės laikosi ir J. Rechman, jo manymu teisė į teisingą teismą apima ir teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą. (Javaid Rehman, International Human Rights Law (Edinburgh: Pearsons Education Limited. 2010), 204.) Proceso greitumo principas Lietuvoje administraciniame procese nei pirmoje, nei antroje Administracinių bylų teisenos įstatymo redakcijoje nebuvo įtvirtintas tiesiogiai. Nepaisant to, remiantis Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis nuostatomis, teismai buvo įpareigoti nagrinėjant bylas laikytis teisės į tinkamą, operatyvų, ekonomišką procesą principų. Svarbu paminėti, kad proceso greitumo principas tiesiogiai įtvirtintas tik Administracinių bylų teisenos įstatymo trečiojoje redakcijoje. ABTĮ 11 straipsnis reglamentuoja: 1. Teismas imasi šiam įstatyme nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias vilkinti procesą, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą. 2. Proceso dalyviai privalo sąžiningai naudotis savo procesinėmis teisėmis ir jomis nepiktinaudžiauti, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. 3. Teismas ir proceso šalys siekia, kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per kiek įmanoma trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau. Šis straipsnis atskleidžia, jog ne tik teismui, bet ir proceso šalims kyla pareiga užtikrinti, kad byla būtų išnagrinėta per kuo trumpesnę terminą. Šį reikalavimą galima pastebėti EŽŽT praktikoje, t. y. byloje Stögmüller prieš Austriją, Nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d. Teismas šioje byloje yra pasakęs, jog procesas baigtųsi per kuo trumpesnę terminą, „galioja visoms teismo proceso šalims, o jo tikslas – apsaugoti jas nuo per ilgos proceso trukmės“. Tačiau, administracinių bylų teisenos įstatyme yra ir kitų įtvirtintų nuostatų (be jau minėtų ABTĮ 11 straipsnio), kurios užtikrina greitą procesą. Pavyzdžiui, ABTĮ 70 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatyta, jog teismas perduoda nagrinėti bylą kitam teismui pripažinęs, kad byla operatyviau ir ekonomiškiau bus išnagrinėta kitame teisme; remiantis ABTĮ 84 straipsnio 1 dalies 6 punktu, administracinę bylą nagrinėjantis teisėjas ar teismas gali skirti baudas už piktnaudžiavimą administraciniu procesu – piktnaudžiavimu administraciniu procesu administracinis teismas gali pripažinti

objektyviai nesąžiningą veikimą ar neveikimą, nukreiptą prieš ekonomišką, operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą ar išsprendimą. Proceso greitumo principo turinys atsiskleidžia ir 2011 m. gruodžio 30 d. Administracinėje byloje Nr. AS858-935/2011, kurioje teigiama, jog proceso šalys turi nepiktnaudžiauti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdamas į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.

2.3 Baudžiamajame procese

Pasak prof. A. A. S. Zuckerman, delsimas laiku atlikti teisinius veiksmus, gali būti klaidų renkant ar vertinant bylai reikšmingus įrodymus priežastis. Bylose, kuriose reikalingi liudytojų parodymai, proceso sparta yra ypatingai svarbi. Kuo daugiau laiko praeis, tuo didesnė tikimybė, jog liudytojo parodymai bus iškreipti ar pamiršti, nekalbant apie tai, kad liudytojas gali dingti, mirti ar – juridinio asmens atveju – būti likviduotas. (Adrian A. S. Zuckerman, *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure* (Oxford: New York, Oxford University Press, 1999), 6). Tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės aktai pasisako už kuo trumpesnį bei greitesnį baudžiamąjį procesą. Proceso greitumo principas – tai vienas iš baudžiamojo proceso principų, garantuojančių žmogaus teisės į teisingą teismą (procesą) užtikrinimą, bet būtent šis principas besąlygiškai yra susijęs ir su reikalavimu, kad nusikalstamos veikos būtų atskleistos išsamiai. (Baudžiamoji byla Nr. 1S-265-350/2016). Tiesiogiai šis principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 1 straipsnyje nurodant proceso paskirtį – greitai atskleisti nusikalstamas veikas. Greitumo reikalavimas įpareigoja teisėsaugos pareigūnus bei teismus visus procesinius veiksmus atlikti ir sprendimus priimti kaip įmanoma greičiau, tačiau ne žmogaus teisių suvaržymo sąskaita. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kad ikiteisminio tyrimo metu reikšminga medžiaga būtų renkama, o surinkta medžiaga būtų perduota teismui kaip įmanoma greičiau. Teismas savo ruožtu privalo stengtis kiekvienoje byloje kuo greičiau priimti sprendimą. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 11). Taip pat BPK 2 straipsnyje nurodo prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą imtis priemonių, kad tyrimas būtų atliktas per kuo trumpesnį laiką. Šis principas įpareigoja siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio paskelbimo praėtų kuo mažiau laiko. Greičiau išnagrinėta byla piliečiams suteikia didesnę pasitikėjimą valstybės institucijomis bei jų pareigūnais, nes tokiu atveju manoma, jog teisingumas yra įvykdytas, o teisių ir pareigų pusiausvyrą – atstatyta. EŽTT yra pasisakęs, kad jeigu nėra užtikrinamas procesas per kuo trumpesnį laiką, žmogus gali atsidurti „ilgo netikrumo“ būsenoje. Labiausiai šis faktas atsiskleidžia ikiteisminio tyrimo stadijoje, nes būtent joje ikiteisminių pareigū-

nų veiksmai turi didelės įtakos tolimesniam procesui ir šiuo atveju greitas procesas apsaugo įtariamąjį nuo ilgo nežinojimo dėl savo likimo, taip nesukeliant psichologinės įtampos. Tai, kad procesas baigtųsi kaip įmanoma greičiau, suinteresuoti yra kiti proceso dalyviai bei visuomenė. Nukentėjusysis šiuo atveju yra suinteresuotas, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką būtų nubaustas, o padaryta žala – atlyginta, visuomenės suinteresuotumas pasireiškia noru, jog kuo greičiau būtų atkurta teisinė santarvė ir įvykdytas teisingumas. Valdžios institucijos, kurioms tenka didžiausia atsakomybė priimant sprendimus ir vykdant teisingumą, yra suinteresuotos greitu procesu todėl, kad kuo didesnis laiko tarpas praeina nuo nusikalstamos veikos padarymo iki baudžiamosios bylos išsprendimo, tuo sudėtingiau ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenis, reikšmingus baudžiamosios bylos tyrimui bei teisminiam nagrinėjimui, o taip pat užtikrinti sėkmingą baudžiamosios bylos baigtį. Remiantis tuo, kas buvo pasakyta, galima teigti, jog greito proceso baigtimi yra suinteresuotos visos šalys, t. y. įtariamasis (kaltinamasis), nukentėjusysis, valdžios institucijos dalyvaujančios procese bei visuomenė. BPK 44 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės yra suformuluotos taip, kad būtų galima plačiai remtis konvencijos formuluotėmis, todėl suteikia galimybę Lietuvos baudžiamajame procese remtis ir daryti išvagas į Europos žmogaus teisių teismo praktiką. EŽTK praktikoje yra susiformavę priimtino kriterijai, kuriais remiantis nebūtų pažeidžiamas greitas proceso principas ir jie įvardijami kaip: bylos sudėtingumas ir pareiškėjo bei valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą. Žinoma, vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes (Gauslys v. Lithuania, no. 36743/97, judgement of 10 October 2000) ir į sprendžiamų klausimų reikšmę pareiškėjui (Byla: Jablonski v. Poland, no. 33492/96, judgement of 21 December 2000).

3. Greito proceso problematika

Atsižvelgiant į tai, kas buvo aptarta anksčiau, matoma, kad visuose procesuose greitumas turi didelę reikšmę priimant teisingą teismo sprendimą, nes net ir įstatymų leidėjas įtvirtina tokią proceso paskirtį: greitai išnagrinėti bylas, nevilkinti proceso, nepažeisti proceso dalyvių teisių. Be to ir tarptautiniame lygmenyje matoma, kad greitumo principas yra svarbus ir tą suprantame iš nacionaliniame lygmenyje kilusių ginčų, kurie yra perduodami nagrinėti tarptautiniam teismui. Žinoma, šio principo negalima iškelti aukščiau kitų teisingą procesą užtikrinančių principų, nes yra svarbi jų visuma. Apie tai yra pasisakęs ir Europos žmogaus teisių teismas, kad „proceso greitumo principas negali būti priešpastatomas kitiems baudžiamojo proceso principams. Pavyzdžiui, proceso legalumo principui, kuris reikalauja reaguoti į turimą informaciją apie nusikalstamos veikos padarymą, visapusiškai ištirti kiekvieną bylą ir nubausti kiekvieną teisės pažeidėją. Proceso greitumo negali būti siekiama reikšmingų bylų aplinkybių neišaiškinimo sąskaita. Tarptautiniuose bei nacionaliniuose

teisės aktuose įtvirtintas proceso greitumo principas nepaneigia išteisinio tyrimo pareigūnų pareigos išsamiai išaiškinti visas reikšmingas bylos aplinkybes. Nepaisant to, kad kiekvienas asmuo turi teisę į greitą procesą, būtina akcentuoti, kad bet koks procesas, norint, kad jis baigtųsi teisingo sprendimo priėmimu, reikalauja atitinkamo laiko ir yra neįmanomas be pakankamai visapusiško ir objektyvaus bylos duomenų ištyrimo, išnagrinėjimo. Asmens teisė į greitą procesą yra tik teisės į teisingą teismą dalis, kurios visapusiškas, o ne vien tik minėtu aspektu užtikrinimas suponuoja tikro, o ne tariamo teisingumo įvykdymą byloje. Dėl šios priežasties galima pateisinti ilgesnį, bet teisingesnį procesą” (Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) sprendimas 2004 m. rugsėjo 21 d. byloje Kušmirek v. Poland). Todėl siekiamybė kuo greičiau išspręsti bylą neretai užkertą kelią teisingo sprendimo priėmimui, pažeidžiant kitus teisingumą apimančius principus.

4. Procesinių veiksmų neatlikimas siekiant greičiausio bylos išnagrinėjimo

Nagrinėjant bylas neretai turi būti atliekami tam tikri procesiniai veiksmai tokie kaip liudytojų apklausa, ekspertizių tyrimas ir pan. Tačiau siekiant bylas išspręsti per kuo trumpesnę laiką ne visada yra atliekami visi reikalingi procesiniai veiksmai arba jie atliekami netinkamai. Dažniausiai pasitaikantis procesinis veiksmas, kurį privalu atlikti norint teisingai išnagrinėti bylą yra teismo ekspertizės. Eksperto išvados tyrimas ir vertinimas teisme – vienas svarbiausių teisminės veiklos etapų, kurio metu patikrinama ir įvertinama išvados įrodomoji reikšmė. Ekspertizės aktas yra teismo pateiktų objektų tyrimo atspindys, kurį atliko ekspertas, remdamasis specialiosiomis žiniomis ir moksliniu pagrindu tam, kad išsiaiškintų duomenis, turinčius reikšmės siekiant teisingai išspręsti bylą. Ekspertizė atliekama pagal tam tikrą procesinę tvarką ir procesiniuose įstatymuose nustatytas taisykles. Dažnai ekspertizės atlikimas užima daug laiko ir neretai tenka skirti ne vieną ekspertizę, todėl teisėjas siekdamas greito proceso, ne visada paskiria ekspertizę, nors tam ir būna pagrindas. Teismo ekspertizė ilgas procesas, tačiau atlikus šiuos veiksmus tikimybė priimti teisingą sprendimą išauga. LAT praktikoje buvo pasakyta: „ekspertizė byloje skiriama tik tais atvejais, kai nagrinėjant bylą reikia išsiaiškinti klausimus, reikalaujančius specialių mokslo, medicinos, meno, technikos ar amato žinių (CPK 212 straipsnio 1 dalis). Tai, kad pirmosios instancijos teismas nusprendė byloje skirti ekspertizę tik po to, kai išklaušė šalių bei liudytojų paaiškinimus, nereiškia, jog dėl ekspertizės paskyrimo sustabdžius bylos nagrinėjimą bus pažeistos proceso šalių teisės, priešingai, ekspertizės paskyrimas padės ne tik išsiaiškinti esmines bylos aplinkybes, bet ir leis teismui tinkamai spręsti, ar byloje atlikti visi veiksmai siekiant tinkamai ir išsamiai išnagrinėti civilinę bylą ir priimti teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą. Taip pat konstatuotina, jog negalima suabsoliutinti proceso operatyvumo ir koncentruotumo principo. Nors ilgai trunkantis

bylos nagrinėjimas gali padaryti tam tikros žalos bylos šalims, tačiau teismo padarytų klaidų taisymas apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje arba bylos gražinimas nagrinėti atgal padarys procesą tik dar ilgesnį.” Žinoma, negalima sakyti, jog teismas nesiima reikalingų priemonių, tačiau ar visuomet atliekami visi reikalingi veiksmai ir visos būtinos ekspertizės – diskutuotinas klausimas. Ekspertizės paskyrimas ar jos nepaskyrimas dažnai gali reikšti teisingo ar neteisingo sprendimo byloje priėmimą. Šiandieninėje teisinėje visuomenėje susiduriame su aktualia problema – ekspertų trūkumas, ilgos eilės laukiant ekspertizės, todėl net ir norint skirti ekspertizę reikia nemažą laiko tarpą laukti vien iki jos atlikimo, jau nekalbant apie patį atlikimą bei ekspertizės akto surašymą. Vadovaujantis SAM vyriausiosios patarėjos R. Kiudytės pateiktais 2019 m. duomenimis, aktuali tuomet buvo teismo psichiatrų ekspertų trūkumo problema, dėl ko susidarydavo ilgos ekspertinių tyrimų eilės, buvo apsunkintas teismų darbas. Ilgiausias ekspertizės laukimo terminas baudžiamosiose bylose buvo Šiaulių teismo psichiatrijos skyriuje 2019 metais – 10 mėnesių. Civilinėse bylose ilgiausias ekspertizės laukimo terminas buvo Klaipėdos teismo psichiatrijos skyriuje 2019 metais – 11 mėnesių. Todėl natūraliai kyla klausimas ar teismai visada pasirūpina nepaisyti greitumo principo vardan teisingo sprendimo priėmimo? Vargu ar įmanoma tinkamai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą teismo sprendimą nesurinkus visų reikiamų įrodymų. Žinoma, jog visų įmanomų ekspertizių nereiktų skirti, nes tokiu atveju bylos nagrinėjimas užsitęstų daug metų ir operatyvumo principas tarsi liktų pamirštas, tačiau itin reikšmingas ekspertizės teismas privalo paskirti. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti autoįvykio byla, kuomet vykstant baudžiamajam procesui buvo paskirtos 7 ekspertizės: 4 ekspertizės buvo pateiktos nukentėjusiojo naudai, o 3 ekspertizės – kaltinamojo ir todėl tas asmuo buvo pripažintas kaltu. Šioje situacijoje suabejojame tokiu sprendimu ir kyla klausimas ar nereikėjo paskirti daugiau ekspertizių, nes visgi santykis 4 prieš 3 neatrodo įtikinamai ir teisingai. Visgi čia jau kalbame apie žmogaus laisvės suvaržymą, todėl į tai turėtų būti žvelgiama dar atsakingiau nei nagrinėjant civilines bylas. Baudžiamajame byloje priimtas neteisingas sprendimas kainuoja daug daugiau, todėl reiktų neskubėti nagrinėjant tokias bylas ir ištirti viską iki galo, kad būtų galima priimti teisingą teismo sprendimą. Be to, teismas negali aklaai pasitikėti ekspertu, priimti jo išvadą, prieš tai jos kruopščiai ir kritiškai neįvertinęs. Šiuo atžvilgiu teisingai teigia N. Giudicandrea, kad „net ir didžiausias specialisto, kuris yra ekspertas, autoritetas negali būti pagrindu besąlygiškai jo išvadų priėmimui“ (Giudiceandrea Nicola Consulente tecnico in Enciclopedia del Diritto, Bd. IX, 1961, p. 531).

Teismas negali grįžti sprendimo (nuosprendžio) savo prielaidomis ar nepagrįstais šalių teiginiais. Būtent tai lemia įrodinėjimo svarbą tiek pačioms šalims, tiek teismui. Teisėjas šalių pateiktą faktinę ir kitą įrodomąją medžiagą turi nešališkai įvertinti ir nuspręsti, tie faktai nustatyti ar ne. Įrodinėjant siekiama įtikinti teismą, kad šalies teiginiai yra teisingi, kad jos nurodytos aplinkybės tikrai yra (buvo) ir būtent tokios, kokios

nurodytos, arba atvirksčiai, kad neigiamų aplinkybių iš tiesų nėra. Liudytojo žodiniai paaiškinimai – parodymai yra viena iš įrodinėjimo priemonių, o pats liudytojas yra įrodymų šaltinis, kuris gali padėti šalims įrodyti teisiškai reikšmingas aplinkybes, o teismui priimti byloje teisingą teismo procesinį sprendimą byloje. Nors kiekvienas proceso dalyvis teismui yra gerbiamas ir svarbus, tačiau liudytojo statusas reikšmingas bylos nagrinėjimui dar ir tuo, jog ne retais atvejais išklausius liudytojus, ištyrus kitus bylos įrodymus, teismas baigia nagrinėti bylą ir priima byloje galutinį sprendimą (nuosprendį). Neatvykus vienam iš proceso dalyvių, o taip pat ir liudytojui, aprašytas procesas gali nutrūkti: gaišamas teismo, proceso dalyvių laikas, byla negali būti baigiama nagrinėti. Tokiu būdu sprendžiamas bylos nagrinėjimo atidėjimo ar pertraukos klausimas. Kadangi visais atvejais galutinis teismo sprendimas ar nuosprendis baudžiamojoje byloje yra pagrindinė teisingumo, kurį vykdo teismas, įgyvendinimo forma, todėl neatvykus liudytojui į bylos nagrinėjimą, teismui sudaromos kliūtys įgyvendinti savo funkciją, išspręsti šalių ginčą ar nustatyti kaltą asmenį, kuris turi atsakyti, t. y. priimti galutinį sprendimą byloje. Todėl įstatymas įsakmiai sako, kad liudytoju šaukiamas asmuo privalo atvykti į teismą ir duoti teisingus parodymus. Be svarbios priežasties neatvykęs į teismo posėdį liudytojas gali būti nubaustas pinigine bauda, teismo nutartimi gali būti atvesdinamas policijos, jam gali būti paskirtas areštas. Taigi, visais atvejais, jeigu yra svarbios priežastys, dėl kurių liudytojas negali atvykti į teismą, būtina iš anksto apie tai visomis prieinamomis priemonėmis (raštu, telefonu arba elektroniniu laišku) informuoti teismą apie negalėjimą atvykti į paskirtą posėdį bei pateikti svarbias priežastis patvirtinančius duomenis. Už liudytojo pareigų nevykdymą šaukiamas liudytoju asmuo atsako įstatymų nustatyta tvarka, už nepagrįstą atsisakymą liudyti jam gali būti paskirta bauda. Atsisakyti duoti parodymus leidžiama, jeigu liudytojo parodymai reikėtų parodymus prieš save, savo šeimos narius arba artimuosius giminaičius. Praktikoje galime pamatyti tokių pavyzdžių, kuomet siekiant greitai išnagrinėti bylą nesiimama visų įmanomų priemonių gauti reikšmingus bylai parodymus, t. y. neapklausiami, neatvesdinami, neieškomi liudytojai, kurių žinomi faktai galėtų turėti lemiamos įtakos teisingo sprendimo priėmimui. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, siekdamas įvertinti asmenų teisės į teisingą teismą užtikrinimą vykdė ilgalaikį teismų stebėjimo projektą. Pagal Žmogaus teisių stebėjimo instituto paruoštą metodologiją ir klausimyną Lietuvos universitetų teisės specialybės studentai stebėjo pirmosios instancijos teismuose Vilniuje, Kaune, Molėtuose bei Šalčininkuose vykstančius procesus. Stebėjimas parodė, kad tais atvejais, kai liudytojai neatvyko liudyti, teismai paprastai nesistengė užtikrinti jų dalyvavimo procese, nors tai padaryti juos įpareigoja Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei LR Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimai visą baudžiamąją bylą – taigi ir liudytojų parodymus – nagrinėti tiesiogiai viešame teismo posėdyje. Teismai sprendė bylas, remdamiesi ikiteisminio tyrimo eigoje užfiksuotais liudytojų parodymais, juos perskaitydami, tačiau patys šių liudytojų parodymų negirdėjo. Kaltinamasis ar jo gynėjas teisme negalėjo tiesiogiai pateikti klausimų

šiems liudytojams. Kai kuriuose iš stebėtų bylų neatvykusių liudytojų parodymai buvo esminiai. Net ir tais atvejais, kai liudytojas pakeičia savo gyvenamąją vietą ir jį pakviesti duoti parodymus tampa sudėtingiau, vis tiek turi būti stengiamasi jį surasti, kad būtų šis asmens liudytojų teisme.

Jeigu toks liudytojas slapstosi, tuomet siekiant išvengti bylos vilkinimo parodymai iš tokio asmens gali būti ir nepaimti, tačiau jeigu yra aišku, kad liudytojas, kurio parodymai yra svarbūs bylos baigčiai, planuoja iš užsienio valstybės sugrįžti atitinkamam laikotarpiui į Lietuvą – iš tokio liudytojo parodymai turėtų būti surinkti, nes kitaip bus pažeistas teisingumo principas.

5. Bylos šalių apklausos nuotoliniu būdu

Dažniausiai vaizdo ir garso perdavimo įranga naudojama vykdamas nuotolines įtariamųjų ar kaltinamųjų, liudytojų, ekspertų, civilinio proceso šalių apklausas, taip pat kai reikalingos vertėjų paslaugos. Teismo sprendimo naudoti nuotolinius metodus motyvai gali būti labai įvairūs: tiesioginė apklausa nėra įmanoma arba apklausiamo asmens buvimo vieta yra už kompetentingo teismo jurisdikcijos ribų, išlaidų ekonomija, ypatinga skuba, aukos ar liudytojo ypatingas pažeidžiamumas, apsauga pandemijos ar epidemijų sąlygomis, apklausiamųjų amžius ar sveikatos būklė, saugumo užtikrinimas ar kitos rimtos priežastys. Pastaruoju metu COVID-19 viruso pandemijos sąlygomis siekiant paspartinti dėl karantino taikymo stringantį bylų nagrinėjimą teismuose imtasi teismo posėdžius vesti nuotoliniu būdu, todėl kilo abejonių dėl atliekamų apklausų skaidrumo. Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius gana kategoriškai pasisakė: „Mes nepriversime naudotis technologijomis žmonių, kurie nemoka. Be to, kai kuriose bylose reikia ne tik girdėti, ką žmogus sako, o taip pat matyti jį ir jo kūno kalbą. Taip pat daug iššūkių kyla dėl galimybių manipuluoti, pavyzdžiui, prisidengiant techniniais trikdžiais – neveikiančiu kompiuteriu ar kamera.“ Taip pat ir Psichologas prof. dr. Gintautas Valickas atkreipė dėmesį į papildomą stresą, kurį gali sukelti nuotolinis bylos nagrinėjimas – „Teisėjams reikia įsitikinti technine ir ryšio kokybe, užtikrinti, kad liudytojui nebūtų daromas spaudimas, kad nebūtų daroma įtaka jo parodymams, kad vienų metu prisijungtų parodymus duoti tik vienas liudytojas. Atsiranda ir iššūkis, esant būtinybei, sutramdyti bylininkus.“ Pasak jo, svarbiausia užduotis – garantuoti, kad nuotolinių posėdžių metu būtų laikomasi visų procedūrinių reikalavimų. Visgi akivaizdžiai matoma, kad nuotoliniai posėdžiai užtikrina greičio principo įgyvendinimą, nes asmuo net ir būdamas kitoje šalyje gali sudalyvauti teismo apklausoje elektroninių ryšių priemonėmis ir taip nevilkinti bylos nagrinėjimo, tačiau kyla klausimas ar tokios apklausos tikrai padeda priimti teisingą teismo sprendimą. Gyvai vykstantis teismo posėdis padeda užtikrinti, kad byloje dalyvaujantiems asmenims nebus daromas joks kitų asmenų spaudimas, todėl tokiu būdu garantuojamas teisingas bylos nagrinėjimas bei teisingo sprendimo priėmimas. Tuo tarpu nuotolinės apklausos kelia daug abejonių, kadangi neįmanoma

užtikrinti, kad proceso dalyvis patalpoje tikrai bus vienas ir kad jam nebus daroma aplinkinių žmonių įtaka (pvz. galbūt kambaryje yra koks nors gaujos narys, įrėmęs ginklą jam į nugarą?) Būtent todėl realūs posėdžiai yra saugesni daugeliu atžvilgių. Todėl galima sutikti, kad nuotoliniai teismo posėdžiai užkerta kelią bylų vilkinimui, tačiau neužtikrina skaidraus proceso ir negarantuoja teisingo sprendimo priėmimo.

6. Greitumo principo svarba teisėjo karjere

Siekiant kokybiško teismo sprendimo, priimtino tiek bylos šalims, tiek ir visuomenei, procesas turi būti aiškus, skaidrus bei atitinkantis EŽTK keliamus reikalavimus. Tačiau vien tik teismo proceso teisės, atitinkančios minėtusius reikalavimus, egzistavimo nepakanka. Konsultacinės Europos teisėjų tarybos (CCJE) nuomone, teisėjas turi sugebėti aktyviai ir operatyviai organizuoti teismo procesą ir jam vadovauti. Tinkamas vadovavimas procesui turi įtakos galutinio rezultato, t. y. sprendimo, kokybei. Vienas iš pagrindinių teismo sprendimo kokybės elementų pagal EŽTK 6 straipsnį yra sprendimo priėmimas per įmanomai trumpiausią laiką. Tačiau gali iškilti prieštaraavimas tarp teismo proceso greitumo ir kitų kokybę lemiančių veiksnių, tokių kaip teisės į teisingą teismo procesą, kurį taip pat garantuoja EŽTK 6 straipsnis. Svarbu garantuoti socialinę darną bei teisinį tikrumą, todėl reikia atsižvelgti į proceso trukmę, nors tai nėra vienintelis veiksnys, į kurį derėtų atkreipti dėmesį. Teisingumo kokybės negalima prilyginti darbo produktyvumui. Taikant kokybinį požiūrį reikėtų atsižvelgti į teismų sistemos gebėjimą patenkinti poreikius pagal bendruosius sistemos tikslus, tarp kurių yra ir teismo proceso greitis. Tai, jog teisėjui nagrinėjamam atitinkamą bylą svarbus greitas procesas galime matyti iš teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo (TVVTA). TVVTA 9 punkte yra nurodomi kiekybiniai ir kokybiniai teisėjų profesinės veiklos rodikliai, kurie yra vertinami per paskutinius trejus kalendorinius metus: statistinis vidutinis teisėjo darbo krūvis, statistinė vidutinė bylų nagrinėjimo trukmė, procesinių sprendimų kokybė, teisėjo vadovavimo procesui kokybė ir teisėjo darbo organizavimo gebėjimai. Šie rodikliai yra svarbūs teisėjo kvalifikacijos kėlimui – suteikia galimybę dirbti aukštesnės instancijos teisme. Todėl akivaizdu, kad teisėjai siekia atitikti vertinimo kriterijus t. y. gauti kuo aukštesnį balą. Vienas iš rodiklių – bylų nagrinėjimo trukmė. Šis rodiklis vertinamas atsižvelgiant į statistinę vidutinę bylų nagrinėjimo trukmę teisme ir Lietuvoje, nagrinėjamų bylų kategorijas, ilgiau nei metus nagrinėjamų ar pusę metų nagrinėjamų kai kurių kategorijų bylų skaičių, kartu vertinant priežastis lėmusias proceso trukmę, skiriant iki 25 balų. Dėl šios priežasties, teisėjai siekdami įgyvendinti greitumo principą, neatlieka tam tikrų procesinių veiksmų arba juos atlieka ne iki galo. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti jau anksčiau aptartos ekspertizės. Net ir nusprendus skirti vieną ekspertizę ir kilus pagrįstų abejonių dėl jos, teismas neretai atsisako ją skirti, nes siekia kuo greičiau išnagrinėti bylą, o ilgiau trunkantis procesas gali pakenkti teisėjo karjerai. Tokiu atveju susidaro įspūdis, kad teisėjui tampa svarbiau jo karjera ir jo statusas, o teisingumas tarsi

lieka antroje vietoje. Tiek ir Konstitucijos 109 straipsnis, tiek ir BPK 6 straipsnis įtvirtina, jog teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Todėl būtent teisėjas yra vienintelis teisminės valdžios atstovas, kuris veikdamas teismo sudėtyje ir taikydamas teisę privalo užtikrinti teisingumą, tačiau neretai to jam nepavyksta padaryti.

Tada vėl iškyla klausimas, ar teisėjui svarbiau yra jo karjera ar vis dėl to teisingas sprendimas, priimtas surinkus visus bylai reikšmingus įrodymus. Turbūt tai irgi diskutuotinas klausimas, tačiau žinant, kad Lietuva yra viena greičiausiai nagrinėjančių bylų šalis, susidaro tokia nuomonė, jog teisėjai yra linkę nepažeisti greitumo principo priimant ne visada teisingą sprendimą byloje vardan karjeros.

Išvados:

1. Teisingo proceso užtikrinimui būtina darni principų visuma. Demokratinėje valstybėje asmens teisė į teisingą teismą sudaro teisė į viešą, greitą, nešališką, lygiateisišką ir skaidrų bylos tyrimą ir / ar pagal įstatymus sudaryto ir nepriklausomo teismo bylos išnagrinėjimą. Todėl svarbu užtikrinti, kad visi principai koreliuotų ir nei vienas iš jų nebūtų dominuojantis.
2. Teismo proceso užbaigimas per protingą terminą yra pagrindinė žmogaus teisė. Tiek BPK, tiek CPK, tiek ir ABTĮ įtvirtina greitumo principą, kurių reikšmė yra tapati, tačiau ABTĮ šį principą įvardija operatyvumo principu.
3. Atskleidžiant greito proceso problematika matoma, kad siekiant greito proceso ne visada atliekami bylai reikšmingi procesiniai veiksmai. Pavyzdžiui, dėl ekspertizės trunkamo laiko teismas nesiryžta skirti visų bylai reikšmingų ekspertizių, dėl ko gali būti priimtas neteisingas teismo sprendimas. Taip pat matoma, jog įgyvendinant greito proceso principą, ne visada yra apklausiami liudytojai, kurių parodymai galėtų nulemti bylos baigtį.
4. COVID-19 pandemijos metu siekiant paspartinti dėl karantino taikymų stringantį bylų nagrinėjimo procesą nutarta posėdžius vesti nuotoliniu būdu. Tai be abejo leido greičiau išnagrinėti bylas, tačiau buvo susidurta su kitomis problemomis, pavyzdžiui, galimybe manipuliuoti prisidengiant techniniais trikdžiais – neveikiančiu mikrofonu, kamera ar kitų asmenų įtaka. Todėl nuotolinis bylos nagrinėjimas padeda paspartinti teismo procesą, tačiau nebūtinai užtikrina teisingo sprendimo priėmimą, kadangi nematant situacijos realiai nėra aišku ar kaltinamasis, liudytojas, ekspertas ar kitas byloje dalyvaujantis asmuo nepatiria spaudimo iš toje patalpoje esančių asmenų (pvz. gaujos nario) .
5. Teisėjai siekia kuo greičiau išnagrinėti bylą, nes nori užtikrinti, kad nebūtų varžomos žmogaus teisės ir laisvės, tačiau žinant, kad greitis yra vienas iš tų aspektų, į kurį atsižvelgia teisėjų veiklos vertinimo komisija – galima daryti išvadą, kad teisėjai stengiasi kuo operatyviau priimti teismo sprendimą, nes tokiu atveju jiems atsiveria platesnis kelias į karjeros aukštumas.

Literatūros sąrašas:

1. Norminiai teisės aktai

1.1 Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, Nr. 361340.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). Valstybės žinios, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2000). Valstybės žinios, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). Valstybės žinios, Nr.13-308.
6. Nutarimas dėl teisėjų tvarkos vertinimo veiklos aprašo patvirtinimo (2014). TAR, Nr. 15696.

1.2 Europos Sąjungos teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija(1950), Valstybės žinios,1995, 40-987
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 773288.
3. Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija 2007/C 303/01
4. Konsultacinė Europos Teisėjų taryba (CCJE), Nuomonė Nr. 11 (2008)

1.3 Specialioji literatūra

1. A. Andruškevičius Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004), 144.
2. L. Štarienė Teisė į teisingą teismą pagal 1950 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Vilnius, 2009), 17-18.
3. S. Vėlyvis, M. Jonaitis XII lentelių įstatymai ir jo komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007
4. Richard Clayton, Hugh Tomlinson, Fair Trial Rights (New Yourk: Oxford University Press, 2001), 88.
5. Javaid Rehman, International Human Rights Law (Eidinburgh: Pearsons Education Limited. 2010), 204.
6. Adrian A. S. Zuckerman, Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure (Oxford: New York, Oxford University Press, 1999), 6.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV daly. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), 11.
8. Giudiceandrea Nicola Consulente tecnico in Enciclopedia del Diritto, Bd. IX, 1961), 531.

2. Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011m. Balandžio 5d. Nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.
2. *Stögmüller prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d. Sprendimas byloje.
3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011m. gruodžio 30 d. Nutartis administracinėje byloje Nr. AS858-935/2011.

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.23K-P95/2012
5. *Grauslys v. Lithuania*, no. 36743/97, judgement of 10 October 2000) ir į sprendžiamų klausimų reikšmę pareiškėjui (Byla: *Jablonski v. Poland*, no. 33492/96, judgement of 21 December 2000).
6. *Kuśmerek v. Poland* [EŽTT] 2004 m. rugsėjo 21 d. sprendimas ECHR 428

AR GREITAS PROCESAS YRA VISADA TEISINGAS PROCESAS?

Santrauka

Šiame straipsnyje analizuojama greito proceso principo samprata, turinys bei reikšmė civiliniame, administraciniame ir baudžiamajame procesuose. Atkreipiamas dėmesys į šio principo svarbą tiek Lietuvos, tiek Tarptautinei teisei sistemai, tačiau taip pat pabrėžiama, jog siekiant teisingo sprendimo priėmimo byloje negalime apsiriboti tik greito proceso principu. Svarbi yra principų visuma, kuri garantuoja teisę į tinkamą bylos išnagrinėjimą. Greitai nagrinėjant bylas gali būti pažeidžiami procesiniai veiksmai, kurių atlikimas galėtų turėti lemiamos įtakos sprendimo priėmimui. Pandemijos laikotarpiu teismo procesas yra dar labiau paspartinimas pasitelkiant elektronines priemones teismo posėdžiams rengti. Nors nuotoliniai posėdžiai ir padeda įgyvendinti greitumo principą, tačiau vargu ar užtikrina teisingą sprendimo priėmimą, žinant, kad neįmanoma užtikrinti, jog nebus daromas spaudimas iš aplinkinių. Be to, tyrimai rodo, kad Lietuva yra viena greičiausiai nagrinėjančių bylas valstybė Europoje, tačiau ar tokiu atveju tikrai visada yra įgyvendinamas teisingumas?

IS A FAST PROCESS ALWAYS THE RIGHT PROCESS?

Summary

This article analyzes the concept, content and significance of the principle of expedited proceedings in civil, administrative and criminal proceedings. Attention is drawn to the importance of this principle for both the Lithuanian and international legal systems, but it is also emphasized that in order to reach a fair decision in a case, we cannot limit ourselves to the principle of a speedy procedure. What is important is the set of principles that guarantee the right to a fair trial. The speedy handling of cases can jeopardize procedural steps, the conduct of which could have a decisive influence on the decision. During a pandemic, litigation is further accelerated through electronic means of holding court hearings. Although remote meetings help to implement the principle of speed, they hardly guarantee a fair decision, knowing that it is impossible to ensure that there is no pressure from others. In addition, research shows that Lithuania is one of the fastest prosecuting states in Europe, but is justice always being implemented in such a case?

BLOKŲ GRANDINĖS TECHNOLOGIJA ORGANIZUOJANT VISUOTINIUS AKCININKŲ SUSIRINKIMUS: TEISINIAI IR TECHNOLOGINIAI IŠŠŪKIAI

Nedas Tamašauskas, Luka Tamulionytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

2 kurso, 7 akademinės grupės teisės studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: ned.tamasauskas@gamil.com; tamulionyte.luka@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Paulius Miliauskas

El. paštas: paulius.miliauskas@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius Evaldas Dūdonis

El. paštas: evaldas.dudonis@sorainen.com

***Santrauka.** Šiame straipsnyje analizuojamas blokų grandinės technologijos praktinis pritaikymas, organizuojant visuotinius akcininkų susirinkimus. Darbe pristatomi plintantys technologijos pritaikymo pavyzdžiai užsienio bendrovėse. Be to, aptariamas visuotinių akcininkų susirinkimo organizavimo teisinis reguliavimas Lietuvoje, aktualus praktiniam technologijos pritaikymui: akcininkų autentifikavimui bei balsavimui. Apžvelgiamos blokų grandinės technologijos perspektyvos Lietuvos rinkoje ir jos bendrovėse.*

***Raktiniai žodžiai:** visuotinis akcininkų susirinkimas, blokų grandinės technologija, blockchain, akcininkų autentifikavimas, akcininkų balsavimas.*

THE USE OF BLOCKCHAIN IN THE ORGANISATION OF ANNUAL GENERAL MEETINGS: LEGAL AND TECHNOLOGICAL CHALLENGES

Summary. This article analyses the practical application of blockchain technology in the organisation of annual general meetings. The paper presents examples of the spreading application of the technology in foreign companies. In addition, it discusses the legal regulation of the organisation of annual general meetings in Lithuania, which is relevant for the practical application of the technology: authentication of shareholders and voting. Furthermore, the perspectives of blockchain technology in the Lithuanian market and its companies are reviewed.

Keyword: annual general meeting, blockchain technology, blockchain, authentication of shareholders, voting of shareholders.

Išvadas

Teisei, kaip visuomeninių santykių reguliatoriui, svarbu ne tik neatsilikti nuo šių santykių raidos, tačiau taip pat, kaip mechanizmui, adaptuotis prie kitų mokslo šakų pasiekimų, prisidedančių prie jos gyvumo, lankstumo bei funkcionalumo. Todėl, be kita ko, ir technologinė pažanga daro nemažą įtaką įvairių teisės institutų vystymuisi. Viena iš tokių technologijų – blokų grandinė (*angl. blockchain*), kurios pritaikymo teisiniuose santykiuose pavyzdžių pasirodo vis daugiau. Vienas iš pastarųjų – *blockchain* pritaikymas organizuojant visuotinius akcininkų susirinkimus (toliau – VAS).

Taigi šio tyrimo **tikslas** – išanalizuoti blokų grandinės technologijos pritaikymo galimybes organizuojant VAS. Autorių nuomone, tikslui pasiekti reikšmingi šie **uždaviniai**: 1) atskleisti VAS ir *blockchain* sąsają, išskiriant pagrindines sritis, kuriose pritaikoma *blockchain* technologija; 2) apžvelgti praktinius technologijos pritaikymo pavyzdžius, susijusius su VAS, ir jų reikšmę; 3) išanalizuoti esančio teisinio reglamentavimo ypatumus; 4) įvertinti technologijos pritaikomumą Lietuvos bendrovėse.

Mokslinio darbo **objektas** – blokų grandinės technologijos pritaikymas organizuojant bendrovių VAS.

Analizuojant pasirinktą objektą buvo naudojami šie tyrimo **metodai**: lingvistinis (kalbinis), sisteminis, analizės ir tarpdisciplininis. Lingvistinio (kalbinio) metodo pagalba aiškinamas teisės aktų turinys, sąvokos ir pritaikomos naujiems socialiniams reiškiniams (*blockchain* technologijai). Pasitelkiant sisteminį metodą analizuojamas esamas teisinis reguliavimas ir atskleidžiamas teisės normų sąsajumas. Analizės tyrimo metodu vertinamos galybės pritaikyti *blockchain* technologiją ir dabartinę rinkos padėtis. Tarpdisciplininio metodo pagalba kai kurie techniniai *blockchain* technologijos aspektai įvertinami VAS organizavimo kontekste.

Darbo **originalumą ir aktualumą** atskleidžia ne tik tai, jog *blockchain* technologija dar tik pradeda pritaikyti Europos bendrovėse, organizuojant visuotinius akcininkų susirinkimus (Lietuvoje tokių ne tik praktinių atvejų, bet ir detalesnių mokslinių tyrimų dar nėra), bet ir tai, jog 2021 m. Lietuvoje atidarytas kompetencijų centras „*Blockchain Lithuania*“, įrodantis sėkmingą šio sektoriaus augimą bei išreikštą valstybės siekį užimti lyderiaujančias pozicijas šioje srityje.

Pagrindiniai šiame tyrime naudoti **šaltiniai** – užsienio mokslininkų darbai ir praktiniai technologijos pritaikymo pavyzdžiai. Taip pat svarbūs ir teisės aktai – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Akcinių bendrovių įstatymas. Be kita ko – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

1. Blokų grandinės ir visuotinių akcininkų susirinkimo samprata

1.1 Blokų grandinės technologija

Blokų grandinės technologija (*angl. blockchain*) apibrėžiama kaip decentralizuota paskirstytoji duomenų bazė (*angl. ledger*), kurioje registruojama skaitmeninio turto kilmė bendru konsensusu (sutarimu) nedalyvaujant trečiajai šaliai (Paulavičius, 2021). Ir nors dažniausiai ši technologija minima kriptovaliutos (*bitcoin*) kontekste, ši technologija vis labiau naudojama ir kitose srityse, pavyzdžiui: išmaniųjų sutarčių (*angl. smart contracts*) taikyme, saugiamo ir patikimame duomenų saugojime, balsavime, pinigų plovimo prevencijoje ir kt. Pasaulyje *blockchain* technologija pritaikoma kuriant sistemas bankams, medicinos įstaigoms ar valstybinėms institucijoms. Tokį didėjantį populiarumą lemia tai, jog sistemos, sukurtos pritaikant *blockchain* technologiją, yra itin saugios, kaupiant duomenis ar kitaip juos valdant.

Visgi, šios sistemos yra decentralizuotos, todėl jų kontrolė yra sunkiai įgyvendinama (kitaip nei centralizuotose sistemose), dėl tos pačios priežasties šios sistemos yra itin saugios ir patikimos – „nulaūžus“ vieną duomenų bazę duomenys kitose nepasikeičia.

Siekiant atskleisti, kaip ši technologija gali prisidėti prie VAS organizavimo, norime atkreipti dėmesį į dažniausiai išskiriamus jos privalumus bei trūkumus (Romanovs, Strebko, 2018):

Blockchain privalumai:

1. Decentralizacija leidžia veikti be tarpininkų – ženkliai padidėja kibernetinis saugumas, sumažėja tikimybė, jog duomenys pateks į „netinkamas rankas“;
2. Duomenis pakeisti ar ištrinti yra itin sunku – tai užtikrina skaidrumą, pastovumą bei patikimumą;
3. Bendra duomenų saugykla neleidžia praleisti duomenų;
4. Lankstumas – duomenų saugyklą vartotojas gali pasiekti lengvai ir greitai.

Blockchain trūkumai:

1. Technologija yra sąlyginai nauja, rinkoje dar neišplitusi, dėl to – brangi;
2. Dėl didelio vartotojų kiekio kyla didelė tikimybė, jog technologija veiks lėčiau;
3. Didelis energijos suvartojimas – tam tikriems veiksams atlikti technologija gali reikauti didelio energijos kiekio;
4. Teisinis reglamentavimas – nesant teisinės reglamentavimo bazės iškyla teisiinių ginčų kilimo tikimybė dėl technologijos praktinio pritaikymo.

Taigi būtent šie išskirti technologijos aspektai, autorių nuomone, turi didžiausią reikšmę siekiant šią technologiją pritaikyti VAS organizavimo procese.

1.2 Visuotinio akcininkų susirinkimo funkcijos

Akcinių bendrovių įstatymas (toliau – **ABĮ**) yra pagrindinis akcinių bendrovių veiklą reglamentuojantis įstatymas, kuris imperatyviai nustato, kad norinti vykdyti veiklą bendrovė privalo turėti VAS ir vienasmenį valdymo organą – bendrovės vadovą (ABĮ 19 str. 1 d.). VAS, kaip bendrovės organas, turi didelę reikšmę jos veikloje ir valdyme, atlieka skirtingas funkcijas. Todėl, siekiant susieti *blockchain* technologiją su VAS organizavimu, svarbu išskirti esmines VAS funkcijas, padedančias atskleisti praktines technologijos pritaikymo galimybes. Taigi šiuo atveju, nedetalizuojant visų dalyvio teisių bendrovėje, gilinsimės į dalyvio teises įgyvendinamas būtent per VAS.

VAS turi esminės svarbos bendrovės funkcionavimui, egzistavimui, *inter alia* akcininko teisių įgyvendinimui. Akcininko neturtinės teisės bendrovėje įgyvendinamos veikiant būtent per VAS, tačiau galimybė aktyviai dalyvauti VAS gali lemti ir akcininko turtinių teisių įgyvendinimą – tokia galimybė veikti bendrovėje yra viena iš pamatinių akcininko teisių. LAT savo praktikoje pabrėžia, jog VAS atlieka bendrovės valdymo organų kontrolės funkciją (LAT 3K-3-336/2014) bei aktyviai dalyvauja bendrovės sprendimų priėmimo procedūroje, taip pat turi teisę pritarti valdymo organų sprendimams, jei tai nustatyta įstatuose (LAT e3K-3-300-313/2021). Dėl šios priežasties galima teigti, kad ir patys dalyviai per VAS įgyvendina savo teisę domėtis bendrovės veikla, taip pat užduoti klausimus bendrovės valdymo organams *inter alia* juos kontroliuoti. Visos šios priemonės tiesiogiai gali būti įgyvendinamos balsuojant susirinkimo metu. Taigi, VAS viena iš pagrindinių funkcijų yra užtikrinti bendrovės dalyvių pamatines teises, kurios išvedamos iš dalyvio ypatingo santykio su pačia bendrove.

Svarbu atkreipti dėmesį į VAS ypatingą statusą priimant esminės reikšmės sprendimus ir jo svarbą bendrovėje, tai sąlygoja, kad VAS nustato bendrovės veiklos tikslus, kryptį bei užtikrina bendrovės tęstinumą. Dažniausiai VAS turi išimtinę kompetenciją priimant svarbius sprendimus, kurie turi esminės reikšmės bendrovės statusui, veiklai ir egzistavimui, *inter alia* dažniausiai ši kompetencija priklauso tik VAS ir negali būti perduodama kitiems bendrovės organams ar asmenims. Pavyzdžiui, ABĮ nustato, kad VAS turi išimtinę teisę keisti bendrovės įstatus, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis (ABĮ 20 str.). LAT išaiškino, kad ABĮ dažniausiai numato tik minimalius organizacinės struktūros ir veiklos reikalavimus, todėl steigimo dokumentuose šie reikalavimai gali būti sugriežtinti. Tai leidžia teigti, jog VAS turi didžiulę galią keisti pačią bendrovę, jos organizavimą bei struktūrą. Be kita ko, iš bendrovės organų tik VAS turi teisę priimti sprendimus dėl bendrovės pertvarkymo, reorganizavimo ar likvidavimo, tai sąlygoja, kad šis organas užtikrina juridinio asmens (toliau – **JA**) veiklos tęstinumą ir iš esmės nustato bendrovės veiklos kryptį. Negana to, ABĮ nustato, kad VAS skiria kitų bendrovės organų narius. Pats VAS negali atlikti esminių valdymo organo funkcijų, visgi VAS gali aktyviai kontroliuoti, keisti, skirti valdymo

organų narius, taip pat valdymo organas gali daryti įtaką kasdienių bendrovės sprendimų priėmimui *inter alia* nustatydamas įstatuose, jog valdymo organas priimdamas sprendimą turi gauti VAS pritarimą. Šių VAS kompetencijų išskirtinumas bei reikšmingumas tik parodo VAS reikšmę bendrovės funkcionavimui ir egzistavimui. Dėl šios priežasties kitą VAS funkciją galima įvardinti kaip esminę reikšmę bendrovei turinčių sprendimų priėmimą, – šio organo priimami sprendimai užtikrina bendrovės veiklos tęstinumą bei nustato bendrovės veiklos kryptį ir tikslus, bei daro įtaką kitų JA organų funkcionavimui, pačios bendrovės galios struktūrai.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad VAS yra ypatingas bendrovės organas, kurio pagrindinės funkcijos: 1) užtikrinti bendrovės dalyvių teisėtus interesus, kurie kildinami iš pačios bendrovės atsiradimo, ir 2) priimti esminius sprendimus bendrovės veikloje, taip nustatant bendrovės veiklos kryptį, tikslą bei užtikrinant veiklos tęstinumą.

1.3 Visuotinio akcininkų susirinkimo organizavimas

Eilinis VAS turi įvykti kasmet ne vėliau kaip per 4 mėnesius nuo finansinių metų pabaigos, o taip pat, esant poreikiui, gali būti šaukiami ir neeiliniai VAS (ABĮ 24 str.). Tinkamas, atitinkantis nustatytus reikalavimus jų sušaukimas bei organizavimas turi ne tik palengvinančią organizacinę reikšmę pačiai bendrovei (taisyklių nustatymas ir laikymasis užtikrina optimalų, efektyvų sprendimų priėmimą), tačiau ir teisinės pasekmės – procedūrinių organizavimo taisyklių pažeidimas (sušaukimo, kvorumo ir pan.) gali sukelti akcininkų ginčus ar lemti VAS sprendimų pripažinimą negaliojančiais. Dėl COVID–19 pandemijos Lietuvoje įvestas karantino režimas (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“, 2020) nustatė naujas taisykles, kurios apribojo žmonių susibūrimus tiek uždarose, tiek atvirose erdvėse, todėl galimybių rengti VAS gyvai, susirenkant fiziškai į vieną vietą, faktiškai nebuvo. Tai lėmė neišvengiamus pokyčius bendrovių organų susirinkimų, atitinkamai ir VAS, organizavime bei dėl to pokarantininiame laikotarpyje išryškėjo dvi galimybės rengti VAS: įprastu, t. y. akcininkams susirenkant fiziškai – gyvai, ir nuotoliniu, t. y. balsuojant raštu ar naudojantis elektroninėmis ryšio priemonėmis, būdu (Miliauskas, 2020). Be kita ko, tai atskleidė, jog bendrovės gali imtis ir prisitaikyti prie pokyčių, tradicinę organizavimo tvarką adaptuoti bei pasirinkti naudoti pažangesnes technologijas.

Išsamiai nedetalizuojant VAS organizavimo tvarkos, kuri įtvirtinta ABĮ bei gali būti patikslinama bendrovės įstatuose, norėtume atkreipti dėmesį į keletą nuotolinio VAS organizavimo ypatumų:

1. Informavimas apie šaukiamą visuotinį akcininkų susirinkimą. Be įprastinių pranešimo apie VAS šaukimą reikalavimų, kurie numatyti ABĮ (26 str. 2 d.), pavyzdžiui, susirinkimo darbotvarkė, susirinkimo data, laikas, ir vieta, sušaukimo iniciatoriai, būtina nurodyti ir dalyvavimo ir balsavimo VAS elektroninių ryšių

priemonėmis tvarką (arba jeigu tokia tvarka pateikta bendrovės interneto svetainėje, pateikti jos adresą (ABĮ 26 str. 3 d.). Be to, tai tinkamas etapas akcininkus informuoti apie reikiamybę turėti atitinkamą technologinę įrangą (pavyzdžiui, kompiuterinę įrangą, programą, telefoną, kvalifikuoto elektroninio parašo sertifikatą ir kt.), nurodyti el. pašto adresą, kuriuo išsiunčiama nuoroda prisijungti prie virtualaus VAS, nurodyti, koku būdu akcininkai bus identifikuojami, informuoti apie kitus techninius aspektus, pavyzdžiui, klausimų uždavimo bei balsavimo tvarką, vaizdo medžiagos susirinkimo metu darymą ir (ar) saugojimą bei kt.

2. Susirinkimo „vietos“ pasirinkimas. Gyvas VAS reikalauja surasti erdvę, kurioje galėtų susirinkti akcininkai ar jų įgalioti asmenys vienoje vietoje vienu metu. Nuotoliniu būdu organizuojamas VAS sutaupo akcininkų kelionės ir laiko kaštus, tačiau iškelia kitų reikalavimų: atitinkamų technologijų turėjimas (kompiuteris, telefonas), interneto ryšio užtikrinimas (prastos kokybės interneto ryšys gali sukelti trikdžių viso VAS eigai), atitinkamų programų įsidiegimas bei gebėjimas jomis naudotis (*Microsoft Teams, Zoom, Google Hangouts, Skype* ir kt.). Pastarasis aspektas ir gali sukelti daugiausia problemų, kai sklandžią VAS eigą sutrikdyti gali netinkamas funkcijų naudojimas ar programos trūkumai, pavyzdžiui, prastos kokybės vaizdo įrašas, riboto žmonių skaičiaus leidimas dalyvauti pokalbyje, dalyvių garso ar vaizdo trikdžiai, nes VAS susirinkimo metu itin svarbu turėti galimybę užduoti klausimus, teikti pasiūlymus bei girdėti kitų dalyvių pasisakymus ir kt.
3. Dalyvių identifikavimas. Asmuo, dalyvaujantis visuotiniame akcininkų susirinkime ir turintis teisę balsuoti, turi pateikti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą. Tačiau šis reikalavimas netaikomas, kai balsuojama raštu, užpildant bendrąjį balsavimo biuletenį, ir elektroninių ryšių priemonėmis (ABĮ 21 str. 8 d.). Tokiu būdu praplečiamos priemonės, kuriomis galima nustatyti ir patvirtinti akcininkų tapatybę.
4. Balsavimo ypatumai. Tiek gyvas, tiek nuotolinis VAS užtikrina atviro bei slapto balsavimo galimybę. Nuotoliniu būdu dalyviai taip pat gali balsuoti žodžiu ar užpildant ir tinkamu elektroniniu parašu pasirašant balsavimo biuletenį, jį nusiunčiant bendrovei. Kita vertus, slaptas balsavimas nuotoliniu būdu jau reikalauja tinkamesnių technologinių sprendimų, nes minėtieji variantai leidžia lengvai nustatyti balsavusio asmens tapatybę.
5. Notaro patvirtinimo reikalaujantys sprendimai. Nuotoliniu būdu organizuojamų VAS, kurių metu priimami sprendimai, kurie reikalauja notaro patvirtinimo, pavyzdžiui, jeigu bus keičiami įstatai, ar registravimo Juridinių asmenų registre, sukelia papildomų technologinių iššūkių organizavimo tvarkai – atitinkamai kyla didesnė rizika organizuoti susirinkimą tokiu būdu, gali kilti VAS teisėtumo klausimas dėl notarams praktikoje neįprastos susirinkimo organizavimo formos.

6. Kibernetinis saugumas. VAS metu pateikiama informacija pasiekti trečiasias šalis didesnę tikimybę turi nuotolinio, o ne gyvo susirinkimo metu. Pašalinių asmenų „įsibrovimas“ į vaizdo konferenciją ar buvimas vienoje patalpoje su akcininku, kuris dalyvauja VAS, įrašo nutekimas – vienos iš pagrindinių rizikų, kurios kelia grėsmę bendrovės valdymui. Tai parodo, jog itin svarbu pasirinkti tinkamą programą nuotoliniam susirinkimui, atsižvelgti į IT specialistų rekomendacijas bei pažangių technologijų pasirinkimą.

Taigi VAS organizavimas – bendrovės gyvavimui itin reikšmingas procesas, o jo ypatumai, išryškėję nuotolinių VAS organizavimų metu, suponuoja technologinių sprendimų būtinybę, siekiant užtikrinti VAS teisėtumą bei sklandumą.

2. Blokų grandinės technologijos panaudojimas visuotiniame akcininkų susirinkime ir jos pritaikymas praktikoje

2.1 Akcininkų autentifikavimas

2.1.1. Teisinis reglamentavimas

Asmens autentifikacija yra pagrindinė priemonė, užtikrinanti teisinių santykių stabilumą. Autentifikacijos būdu nustatoma, patvirtinama fizinio asmens tapatybė. Tik tinkamai autentifikavus asmenį gali susiklostyti teisiniai santykiai tarp subjektų. Netinkama autentifikavimo procedūra gali būti teisinių ginčų priežastimi, o tai dažnu atveju sąlygoja ir nuostolių atsiradimą. Būtent todėl šiame tyrime mums yra aktualu nuotoliniu būdu atliekama autentifikavimo procedūra bei *blockchain* technologijos reikšmė, pritaikymo galimybės ir reikalingumas vykdant akcininkų autentifikaciją.

Paprastai nuotoliniu būdu atliekama autentifikavimo procedūra (dažniausiai pasitaikanti praktikoje) yra tokia, jog jos metu nustatoma asmens tapatybė vaizdo pokalbio metu, kuomet asmuo parodo savo asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą. Šią procedūrą naudoja įvairios valstybės institucijos, bankai. Taip pat tokią procedūrą įtvirtina naujausia Lietuvos Respublikos Notariato įstatymo redakcija (Lietuvos Respublikos notariato įstatymas, 1992). Notaras tokiu atveju turi galimybę patvirtinti asmens tapatybę, o esant reikalui išsaugojus ekrano nuotrauką, ją prisegti prie atitinkamų dokumentų kaip tinkamos autentifikacijos įrodymą. Pastaroji procedūra yra nesudėtinga, paprasta ir prieinama daugumai. Tokios procedūros doktrininio vertinimo teisminėse institucijose dar nėra, todėl plačiau analizuoti šios procedūros keliamus pavojus galima tik paveršutiniškai.

Dabartinis Lietuvos teisinis reglamentavimas suteikia bendrovėms galimybę nuspręsti, koku būdu jos vykdo akcininkų autentifikaciją, organizuojant VAS nuotoliniu būdu. Pagal ABĮ 21 str. 8 d. reikalavimas pateikti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą (akcininkui, dalyvaujančiam VAS) netaikomas, kai balsuojama raštu, užpildant bendrąjį balsavimo biuletenį, ir elektroninių ryšių priemonėmis. Taigi jeigu VAS vyks-

ta nuotoliniu būdu, akcininkas nėra įpareigojamas pateikti savo tapatybę patvirtinantį dokumentą bei nėra reikalaujama atlikti specifinę autentifikavimo procedūrą. Tačiau ABĮ 21 str. 5 d. teigia, jog tam, kad akcininkai galėtų dalyvauti ir balsuoti visuotiniame akcininkų susirinkime elektroninių ryšių priemonėmis, gali būti taikomi tik tie elektroninių ryšių priemonių naudojimo reikalavimai ir apribojimai, kurie yra būtini akcininkų tapatybei nustatyti ir perduodamos informacijos saugumui užtikrinti, ir tik tuo atveju, kai jie yra proporcingi šioms tikslams pasiekti. Taigi bendrovėms yra paliekama diskrecija pačioms nuspręsti, koku būdu jos pasirenka autentifikuoti akcininkus, neįpareigojant jų pateikti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą. Visgi net vykdant VAS nuotoliniu būdu akcininko tapatybė turi būti nustatoma, atsižvelgiant į ABĮ keliamų reikalavimų sistemiskumą. Praktikoje dažniausiai yra pritaikoma anksčiau minėta paprasta balsavimo procedūra. Šiuo atveju susiduriama su techniniais iššūkiais: bendrovės, kurių akcininkų skaičius yra nedidelis, gali vykdyti susirinkimus paprastos autentifikacijos procedūra bei tokiu būdu užtikrinti keliamus reikalavimus – mažas akcininkų skaičius leidžia greitai patikrinti akcininkų tapatybę, pavyzdžiui, per sukurtą atskirą, privatų *MS Teams* kambarį parodant savo asmens tapatybės dokumentą. Tuo tarpu bendrovėse, kurios turi didelį akcininkų skaičių, tai padaryti yra sunku ir problematiška, kadangi kiekvieno akcininko asmens tapatybę patvirtinančio dokumento patikrinimas atskirame *MS Teams* kambaryje užima daug laiko, žmogiškųjų išteklių, o viešas dokumentų patikrinimas, vykdomas bendrame kambaryje, neužtikrintų akcininko privačių duomenų apsaugos.

Visgi, kaip minėta, ABĮ nustato, kad dėl tinkamos autentifikavimo procedūros taikomi apribojimai turi būti proporcingi ir tinkami šioms tikslams pasiekti (t. y. akcininkų tapatybei nustatyti ir perduodamos informacijos saugumui užtikrinti) (ABĮ 21 str. 5 d.). Tačiau šiuo metu aktualios teismų praktikos dėl šio straipsnio aiškinimo nėra. Šiuo atveju pagrįstumą vertina teismas kiekvieni atveju atskirai, todėl dėl teisiinių santykių stabilumo ir valdymo organų bei bendrovės teisinės apsaugos būtina išsiaiškinti geriausią ir prieinamiausią būdą autentifikuojant asmenis nuotoliniu būdu, atsižvelgiant į tai, kad bendrovėms, kurios turi didelį akcininkų skaičių, praktikoje nėra patogu taikyti paprastą, nuotoliniu būdu vykdomą, akcininkų autentifikavimą. Dėl įtvirtintų proporcingumo ir teisėtumo reikalavimų bendrovė, tik turinti pagrįstą abejonę dėl autentifikavimo saugumo, gali riboti balsavimo galimybę nuotoliniu būdu. Bendrovės gali nuspręsti, kaip jos užtikrins ABĮ keliamus reikalavimus, visgi bendrovė neturėtų patirti neproporcingų nuostolių užtikrindama nuotolinę autentifikaciją (Užkuras, 2020). Įstatymas nenustato ypatumų ar jokių sąlygų, kuomet bendrovė būtų tikra besielgianti teisėta, prašydama akcininko atlikti tam tikrus veiksmus. Esamas reglamentavimas suteikia galimybę bendrovėms pasirinkti tinkamą autentifikavimo būdą, o taip pat nesudaro kliūčių pritaikyti *blockchain* technologija grįstą autentifikavimo procedūrą. Be kita ko, reglamentavimas suteikia akcininkams teisę reikalauti iš bendrovės saugios, tinkamos, sklandžios ir patikimos autentifika-

vimo procedūros. Dėl šios priežasties nuotoliniu būdu organizuojamo susirinkimo ypatumus, pasitelkiant *blockchain* technologiją, bendrovės galėtų numatyti savo įstatuose, kadangi šiuo metu nėra teisinių kliūčių tokiam sprendimui.

Aktualu paminėti ir tai, jog netinkama autentifikacija ir susirinkimo saugumas organizuojant VAS nuotoliniu būdu yra pagrindas kilti teisinėms pasekmėms. CK nustato, kad JA organų sprendimai gali būti pripažinti negaliojančiais, jei jie prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, JA steigimo dokumentams ar sąžiningumo ir protingumo principams (CK 2.82 str. 4 d.). LAT praktika formuojama, jog VAS sprendimo pripažinimas negaliojančiu turi būti taikomas tik išimtiniais atvejais bei tik tuomet, kai pažeidimas galėjo turėti lemiamos reikšmės balsavimo rezultatams (LAT 3K-3-215/2002). Atsižvelgiant į tai, autentifikavimo procedūros pažeidimai tam tikroms sąlygoms esant, galėtų būti laikomi turinčiais lemiamos reikšmės, o tai reiškia, kad balsavimo rezultatų teisėtumas gali būti nugrinčijamas. Visgi, jei toks sprendimas turėjo įtakos ir trečiosioms šalims, jis laikomas sukeliančiu bendrovei prievolių (CK 2.83 str. 1 d.), o tai gali sąlygoti nuostolių bendrovei atsiradimą (pavyzdžiui, iš neteisėtų VAS sprendimų kylantys akcininkų ir bendrovės ginčai, bendrovės ir trečiųjų šalių ginčai bei atsiradusių prievolių vykdymas) ir paneigti ne tik pačio VAS reikšmę priimant sprendimus, o taip pat ir jo dalyvių teises. Todėl galima teigti, kad netinkama autentifikacija, gali paneigti VAS funkcijų įgyvendinimą, taip pat sukelti nuostolių bendrovei.

2.1.2 *Blockchain* technologijos pritaikymas

Blockchain technologijos pritaikymas autentifikacijos srityje nebėra naujiena – tokia priemonė jau dabar yra prieinama rinkoje. Autentifikavimo procedūra šios technologijos pagalba yra paprastesnė, saugesnė ir veiksmingesnė. Asmuo turi savo elektroninę tapatybę, kuri yra susieta su asmens tapatybe. Asmens tapatybė dažnu atveju yra nustatoma būtent kriptografiniu raktu, toliau duomenys kaupiami blokų grandinėje, o papildomi slaptažodžiai atnaujinami, keičiami, atsiunčiami, kurie suteikiami vartotojui. Visgi blokų grandinė yra nauja technologija, dėl to praktinių ir teoriškai įmanomų tapatybės nustatymo priemonių gali būti įvairių: tiek naudojantis kriptografiniu parašu, tiek prašant iš vartotojo pateikti tapatybę įrodantį dokumentą ir t. t. Esminė šios technologijos reikšmė, lyginant su rinkoje jau naudojamomis priemonėmis (pvz., el. parašo) yra tai, kad autentifikavimo procedūra ir duomenų kaupiamas yra paremtas decentralizacija ir saugumu, o tapatybė gali būti patvirtinama ne vienu būdu. Šiuo atveju jo prisijungimu gali pasinaudoti tik asmuo pats, kiti asmenys neturi nei fizinės, nei kitokios galimybės atlikti veiksmus už asmenį be jo žinios. Tokia autentifikacija gali būti atliekama bet kuriuo metu, o tai suteikia asmeniui galimybę balsuoti nepriklausomai nuo jo buvimo vietos ar įsitraukimo. Taip pat lankstesnė sistema gali leisti lengviau pasirinkti jos įgyvendinimo būdus.

Autentifikacijos srityje praktiškai pritaikoma *blockchain* technologija panaudojant „Ethereum“ išmaniuosius kontraktus (Jaccard, 2017). Pastarieji tapo proveržiu šioje srityje, kadangi leidžia susieti asmeninę ir elektroninę tapatybes bei suteikia galimybę pačią technologiją pritaikyti kaip įrankį daugelyje gyvenimo sričių. Tokia technologija gali būti pritaikoma autentifikuojant akcininkus greitai ir patikimai. „The Association of Cryptocurrency Enterprises and Start-ups, Singapore (ACCESS)“ yra viena iš pirmųjų organizacijų, sėkmingai pritaikiusi technologiją autentifikavimo ir slapto elektroninio balsavimo metu (World's First Association to Run..., 2020). Asociacijos pavyzdys teikia vilčių ir bendrovėms, kurios turi didelį akcininkų skaičių, kad autentifikacija nuotoliniu būdu gali būti paprastesnė, saugesnė ir apskritai įmanoma organizuojant VAS. Technologija šiuo požiūriu užtikrina ir privačių duomenų saugumą, kadangi akcininko privatus duomenys yra pateikiami tik sistemoje, kurioje joks kitas asmuo jų negalėtų keisti ar matyti.

Organizuojant VAS nuotoliniu būdu, autentifikacijos patikimumas yra vienas iš svarbiausių aspektų, užtikrinantis sklandų ir saugų susirinkimą. Praktika rodo, kad bendrovei ekonominiu požiūriu nėra naudinga kurti visą *blockchain* paremtą technologinę sistemą, kadangi blokų grandinėje duomenys saugomi atskiruose serveriuose, kurių parengimas ir išlaikymas reikalauja didelių bendrovės kaštų, taip pat kuriant ir palaikant atskirą sistemą reikalingas IT specialistų įdirbis, specifinių žinių poreikis. Visgi šiuo metu bendrovės turi galimybę įsigyti jau parengtą paketą iš paslaugų tiekėjų, kurių pagrindinė veikla tiekti tokio tipo paslaugas. Vienas iš pavyzdžių yra „Civic“ platforma – pastaroji, viena pirmųjų pritaikė *blockchain* technologiją autentifikuojant asmenis ir sėkmingai teikia paslaugas suinteresuotoms grupėms visame pasaulyje (bendruomenėms, verslams). „Civic“ programinė įranga pritaiko blokų grandinės technologiją nustatant asmens tapatybę, sukuriant asmeniui virtualų ID. Naudodamasi išmaniaisiais kontraktais „Civic“ gali suteikti galimybę asmenims ir kompanijoms be papildomų kodų, slaptažodžių ar dokumentų naudotis viešosiomis ar privačiomis paslaugomis, kur tokie duomenys gali būti reikalingi. Nustatyti asmens tapatybę gali užtekti asmens QR kodo ar piršto antspaudo, tačiau naudojantis blokų grandine tokie duomenys yra necentralizuoti ir visiškai saugūs. Ši kompanija – startuolis, kurios siūloma programinė įranga praktikoje yra nauja (Harper, 2019). Verslas šią technologiją gali pritaikyti ne tik VAS metu, tačiau taip pat ir dirbant su klientais ar kitose sferose, todėl technologijos atsiperkamumą sunku įvertinti. Tokios technologijos yra realios ir šiandien prieinamos kiekvienam, todėl bendrovė, norinti organizuoti VAS nuotoliniu būdu su tinkama asmenų autentifikacija, turi imtis iniciatyvos perkant tokią paslaugą iš kitų verslo subjektų, kadangi pačios kuriama sistema gali nesuteikti garantuoto saugumo arba bendrovei kainuoti neproporcingai daug, dėl anksčiau minėtų priežasčių.

Kaip jau minėjome, netinkama autentifikacija gali būti bendrovės nuostolių priežastimi. Šiuo atveju siūlomas praktinis modelis, įgyvendinant *blockchain* paremtą autentifikaciją, gali apriboti tiek bendrovės, tiek valdymo organų atsakomybę. Per-

kančią autentifikacijos paslaugą iš kitų verslo subjektų sutarties pagrindu, atsakomybė gali būti perkeliama subjektui, kuris rūpinasi tinkamu autentifikavimu ir teikia tokią paslaugą. Dėl šios priežasties, nuostolių patyrusi bendrovė, įgytų teisę reikalauti žalos atlyginimo iš bendrovės teikiančios paslaugą. Toks sutartinis modelis gali turėti įtakos ir autentifikacijos kokybei, kadangi paslaugų teikėjas prisiima riziką.

2.2 Balsavimas visuotiniame akcininkų susirinkime

2.2.1 Teisinis reglamentavimas

Balsavimą VAS ABĮ numato keliais būdais: 1) balsavimas įprasta tvarka fiziniame VAS; 2) balsavimas elektroninių ryšių priemonėmis; 3) balsavimas per įgaliotą asmenį; 4) išankstinis balsavimas pildant bendrąjį balsavimo biuletenį. Bendrovės, numatančios galimybę dalyvauti ir balsuoti VAS elektroninių ryšių priemonėmis, šią tvarką turi nurodyti pranešime apie VAS sušaukimą (ABĮ 26 str. 2 d. 9 p.), taigi eantis reglamentavimas leidžia *blockchain* technologija paremtą balsavimo procedūrą nurodyti nebūtinai įstatuose, bet ir pranešime apie VAS sušaukimą. Be to, ABĮ taip pat suteikia galimybę minėtą tvarką pateikti bendrovės interneto svetainėje, pateikiant jos internetinį adresą, ir apie tai nurodant pranešime (ABĮ 26 str. 3 d.). Taigi VAS balsavimo procedūrai įgyvendinti blokų grandinės pagalba imperatyvių kliūčių nėra, o kaip tik suteikiamos kelios alternatyvos pasirinkti balsavimo būdus, priemones bei technologijas (įskaitant *blockchain*).

Taip pat balsavimas galimas dviejų formų: atviras (dažniausiai) ir slaptas (privalomas visiems akcininkams tais klausimais, dėl kurių nors vienas akcininkas pageidauja slapto balsavimo ir jeigu tam pritaria akcininkai, kuriems priklausančios akcijos suteikia ne mažiau kaip 1/10 balsų šiame VAS) (ABĮ 27 str. 7 d.). Būtent pastaroji forma ir sukelia daugiau problemų, kai balsavimas vyksta elektroninių ryšių priemonėmis – atviro balsavimo metu akcininkai pagal turimų akcijų kiekį, paeiliui savo balsus atiduoda žodžiu, vaizdo konferencijos metu. Atitinkamai jų balsas yra užregistruojamas (pirmininko ir sekretoriaus) VAS protokole.

Slapto balsavimo metu tenka naudotis įvairiomis programomis, kurių patikimumas bei saugumas užtikrinamas sunkiau. Atkreipiant dėmesį į tai, jog VAS turi išimtinę kompetenciją priimti itin svarbius bendrovei sprendimus, atskleidžiama, kaip svarbu užtikrinti sklandžią, saugią bei atitinkančią numatytus reikalavimus balsavimo procedūrą. Būtent šiuos aspektus – konfidencialumo, duomenų saugumo, balsavimo proceso skaidrumo – užtikrinti leidžia blokų grandinės technologija. Tai, jog ši technologija įrodo savo pranašumą šioje srityje, pagrindžia vis labiau plintantis jos išbandymas bei panaudojimas Europos bendrovėse (plačiau aprašoma 2.2.2 dalyje) (Van der Elst, Lafarre, 2017).

2.2.2 Blockchain technologijos pritaikymas

Pirmasis reikšmingas žingsnis, kuriuo buvo pritaikyta blokų grandinės technologiją balsuojant VAS buvo žengtas Estijoje – 2016 m. Vertybinių popierių birža „Nasdaq“, bendradarbiaudama su Estijos valdžia, sudarė galimybę tam tikrų bendrovių akcininkams balsuoti nuotoliniu būdu, pasitelkiant būtent šią technologiją. Šiuo projektu buvo siekiama dviejų tikslų: 1) sukurti alternatyvų sprendimą, potencialiai užtikrinantį saugią *blockchain* technologiją ir pagerinantį balsavimo skaidrumą; 2) bendradarbiauti su kitais *blockchain* technologijos vystytojais, siekiant išbandyti bei patobulinti technologijos efektyvumą, užtikrinantį saugų nuotolinį dalyvavimą ir balsavimą. Šiame projekte blokų grandinė panaudota registruojant akcijų paketus bei akcininkų balso teises, atsižvelgiant į akcininko turimų akcijų kiekį. Pagal tai kiekvienas akcininkas atitinkamai gavo „balsavimo žetonų“ (*angl. voting token assets*), kurie, turint balsavimo teisę, leido balsuoti atitinkamais darbotvarkės klausimais, perleisti balsavimo teisę įgaliotam asmeniui bei sekti įgaliotinio veiksmus, pasiekti bendrovės informaciją. Sėkmingą technologijos bandymą įrodė Talino bendrovės LHV Group (viena iš bendrovių, kurioje buvo atliktas šis projektas) akcininkų atsiliepimai apie tokiu būdu organizuotą VAS: „Prototipo bandymas buvo aiškus ir draugiškas vartotojui. Parinktytys buvo intuityvios ir reikalavimo minimalaus paspaudimų skaičiaus. Džiugina naudoti blokų grandine grįstą technologiją, kuri iš tiesų veikia ir yra laukiama rinkoje bei gali būti naudojama tūkstančių žmonių tuo pačiu metu“ (Demarinis, 2017). Toks pačių akcininkų technologijos įvertinimas atskleidžia, jog ji gali palengvinti sudėtingą patiems akcininkams VAS organizavimo procedūrą.

Kitas sėkmingas ir svarbus *blockchain* pritaikymo atvejis – 2018 m. Ispanijos banko Santander, bendradarbiaujant su finansinių technologijų įmone Broadridge Financial Solutions, balsavimas VAS (šis bankas sėkmingai technologijos pritaikymą vysto ir toliau). Eurozonos didžiausias bankas pagal rinkos kapitalizaciją susidurdavo su ilgu, ne itin sklandžiu balsų skaičiavimo procesu – jų laukti tekdavo bent dvi savaites, be to, patį balsavimo proceso skaidrumą trikdė tarpininkų vaidmuo. Po VAS balsavimo, panaudojus blokų grandinės technologiją, bankas paskelbė, jog balsai suskaičiuoti bei patvirtinti buvo daug greičiau, padidino akcininkų bei investuotojų dalyvavimą ir prisidėjo prie didesnio bendrovės demokratiškumo užtikrinimo (Santander and Broadridge Complete..., 2018). Dėl panašių siekių *blockchain* naudoti pasirinko ir Lenkijos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas (toliau – Lenkijos CVPD), kartu su įmone IBM organizuojantis VAS balsavimą šios technologijos pagalba. Lenkijos CVPD taip užtikrina galimybę akcininkams peržiūrėti patikimą informaciją apie susirinkimus, saugiai bei patikimai balsuoti susirinkimų metu, pasiekti ir peržiūrėti susirinkimų darbotvarkes, balsavimų rezultatus (Panasiuk, 2017). Žinoma, nors Lietuvos bendrovės nesusiduria su tokios apimties problemomis – poreikiu kelias savaites laukti balsavimo rezultatų – tačiau galimybė padidinti akcininkų įsitraukimą, informacijos pasiekiamumą, be abejonės, yra svarbi ir Lietuvos bendrovėms.

Minėti blokų grandinės technologijos pritaikymo balsuojant VAS pavyzdžiai iliustruoja šiuos technologijos privalumus šioje srityje: 1) VAS metu priimti sprendimai blokų grandinės technologijos pagalba bet kuriuo metu yra akcininkams pasiekiami, tad jie gali jiems patogiu metu, negaištant laiko informacijos perdavimo procesui, su jais susipažinti ar peržvelgti. Taip yra efektyviau užtikrinama akcininkų teisė į informacijos gavimą; 2) Pagreitinamas VAS sprendimų priėmimas bei laiko sąnaudos, organizuojant susirinkimą. Saugus balsavimas užtikrinamas kelių mygtukų paspaudimu, tad efektyvesnis VAS organizavimas gali paskatinti akcininkus aktyviau dalyvauti bei balsuoti VAS; 3) Užtikrinamas ne tik patikimas, skaidrus, konfidencialus bei saugus balsavimas, bet ir duomenų išsaugojimas.

Kaip ir autentifikavimo atveju, bendrovei ekonominiu požiūriu nėra naudinga kurti *blockchain* parentą technologiją pačiai – yra ne viena galimybė įsigyti siūlomų paslaugų paketą. Viena iš jų – programinės įrangos įmonė „Horizon State“, siūlanti savo paslaugas ir technologiją klientams (bendrovėms, bendruomenėms ar kitoms žmonių grupėms). Jų siūloma *blockchain* technologija suteikia galimybę balsuoti slapta, vykdant balsavimą nuotoliniu būdu, ir tinkamai autentifikuoti asmenis, be kita ko, *blockchain* suteikia galimybę viską daryti saugiai, be internetinių įsilaužimų. „Horizon State“ pabrėžia, jog ši technologija padeda akcininkams priimti tinkamus sprendimus balsuojant (technologija padeda greitai pasiekti ir išsamiai susipažinti su VAS darbotvarkės klausimais, pateikiama informacija), didina pačių akcininkų įsitraukimą (patogus ir aiškus technologijos naudojimas), suteikia galimybę grįžtamajam ryšiui gauti (technologija leidžia atlikti akcininkų apklausas) ir leidžia greitai sužinoti balsavimo rezultatus (itin aktualu didelį akcininkų skaičių turinčioms bendrovėms). Žinoma, kaip ir minėtuojau autentifikavimo pavyzdžiu, įvertinti technologijos atsiperkamumą yra problematiška (ypač, kai bendrovių VAS organizavimo praktikoje dar nėra paplitęs toks balsavimo modelis), tačiau ateityje bendrovėms, pasirinkančioms tokį siūlomą paslaugų paketą, greičiausiai teks įvertinti per materialią (išlaidų) ir nematerialią (akcininkų suinteresuotumo, VAS saugumo) prizmę – įsigyti brangų paslaugų paketą ir užtikrinti didesnę akcininkų įsitraukimą bei VAS skaidrumą, saugumą ar atsakyti išlaidų ir rizikuoti galimais VAS autentifikavimo, balsavimo nesklaidumais, kibernetiniais įsilaužimais bei kitais trikdžiais, paveikslančiais bendrovės veiklą.

3. Blockchain perspektyvos Lietuvoje

Kaip gausiai *blockchain* technologija galėtų įsitvirtinti Lietuvos bendrovėse – spręsti sudėtinga. Kaip jau minėjome, technologija yra brangi, tad, atsižvelgiant į finansines perspektyvas, pareikalautų nemažai išlaidų, jos pagrindu sukurtas paslaugas perkant iš jas tiekiančių įmonių. Taip pat nemažai išlaidų bei specifinių žinių pareikalautų ir tokios technologijos sukūrimas pačiai bendrovei, tad tai sukeltų nemenkų technologinių iššūkių. Kita vertus, technologija galėtų VAS organizavimo procesą padaryti kur kas

efektyvesnį. Anksčiau minėtas nuotolinio VAS organizavimo probleminius aspektus būtų galima pagerinti būtent *blockchain* pagalba. Blokų grandinė garantuotų patikimą, saugų slaptą balsavimą, sumažintų reikiamų turėti įrenginių ar programų skaičių, leistų sklandžiai akcininkams dalyvauti susirinkime iš skirtingų vietų, pagreintų paties susirinkimo eigą ir, kas be ko, žymiai sumažintų kibernetinių atakų riziką. Tokie privalumai, žinoma, skatintų bendroves naudoti *blockchain* technologiją, tad atsižvelgiant į tai, jog tiek Europoje, tiek pačioje Lietuvoje skatinamas *blockchain* srities vystymas, atpigus technologijai ir jos pagrindu sukurtoms paslaugoms, blokų grandinė gali tapti dažnu, ypač gausesnių akcininkų skaičiumi bendrovių, VAS organizavimo pagrindu.

Su kokiais teisiniais iššūkiais *blockchain* susidurtų Lietuvoje? Dabartinis ABĮ nors ir gana išsamiai reglamentuoja VAS organizavimo tvarką, bendrovė, pasirinkusi pritaikyti *blockchain*, yra šeimininkė pasirinkti, kaip, koku būdu, kokiems veiksams atlikti nori ją pasirinkti. Konkretų, bet labiau šabloninį blokų grandinės technologijos pritaikymą organizuojant VAS (bei jame balsuojant), pateikė CSD Working Group on DLT (įmonių grupė, prisidedanti prie *blockchain* bei kitų technologijų vystymo) (Liyuan, Shaodong, 2017). Šis pateiktas šabloninis variantas leidžia palyginti Lietuvoje nustatytus VAS organizavimui keliamus reikalavimus ABĮ: 1) Į *blockchain* įvedama susirinkimo darbotvarkė, susirinkimo data, laikas (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 26 str. 2 ir 5 d. keliami reikalavimai); 2) Apie VAS organizavimą informuojami akcininkai (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 26 str. keliami reikalavimai, jei įstatuose numatomas toks informacijos pateikimo būdas); 3) Į *blockchain* perkeliama duomenys apie akcininkus, jų turimų akcijų kiekį (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 17 str. ir 21 str. 6 dalies keliami reikalavimai); 4) *Blockchain* suteikiama tokenizuota (anksčiau jau minėtas „balsavimo žetonas“) balsavimo teisė akcininkams, turintiems balsavimo teisę (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 21 str. keliami reikalavimai); 5) Akcininko autentifikavimas (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 21 str. keliami reikalavimai); 6) Balsavimas paties akcininko ar jo įgaliojoto asmens, pasitelkiant „balsavimo žetonus“ pagal darbotvarkės klausimus; 7) Viso nuotolinio VAS transliavimas (svarbu klausimų aptarimui); 8) Duomenų išlikimas bei išsaugojimas *blockchain* (tokiu būdu įgyvendinami ABĮ 18 ir 29 str. keliami reikalavimai). Iš esmės ABĮ nenustato tokių reikalavimų, kurių ši procedūra, paremta *blockchain*, neįgyvendintų.

Svarbu paminėti ir tai, jog artimiausiu metu technologijos reglamentavimo didesnių ar mažesnių pokyčių įstatymų leidybos procese nereikėtų tikėtis, kadangi ne tik blokų grandinės technologija šiuo metu nėra paplitusi Lietuvoje, bet ir todėl, jog nėra poreikio reglamentavimą apsunkinti. Tokią poziciją remia ir Europos Sąjunga (toliau – ES), kuri siekia sukurti teisinio reguliavimo gaires, pavyzdžiui, Europos Parlamentas yra priėmęs rezoliuciją dėl blokų grandinės – ateities perspektyvomis grindžiamos prekybos politikos (Europos parlamento rezoliucija..., 2018) bei Pramonės komitetas patvirtinęs rekomendacijų projektą dėl ES politikos šios technologijos plėtojimo srityje (EP narė apie *blockchain*..., 2018). Kaip teigiama, ES neturėtų imtis ini-

ciatyvos technologiją reglamentuoti, o kaip tik pašalinti esančias kliūtis sėkmingam technologijos įgyvendinimui. Visgi, aiškus reglamentavimas, kuris nepalikytų didesnių spragų kilti akcininkų ginčams, galėtų paskatinti įmones ieškoti saugesnių būdų autentifikuojant akcininkus, balsuojant bei tvirtinant sandorius.

Atsižvelgiant į *blockchain* technologijos plėtrą, jos privalumus ir trūkumus, galima teigti, kad daliai įmonių tokia technologija, organizuojant VAS, būtų naudinga, patogi ir reikalinga. Kadangi tai spartina bendrovės veiklą, pagreitina balsavimo procedūras, padidina akcininkų įsitraukimą į bendrovės veiklą ir, galų gale, užtikrina paties VAS ir visos bendrovės saugumą.

Todėl, autorių nuomone, teiktini šie pasiūlymai Lietuvos bendrovėms, siekiant *blockchain* pritaikyti efektyviai ir ekonomiškai:

1. Blokų grandinės technologiją sukurti ir naudoti vienam subjektui reikalauja neproporcingai daug išteklių. Dėl šios priežasties įmonės, siekiančios tokios technologijos pritaikymo, galėtų būti apjungtos ir skatinamos tokio tipo veiklą vykdyti naudojantis bendromis sistemomis. Kaip jau minėta, verslo subjektai tokią sistemą gali įsigyti iš kitų subjektų, todėl, pavyzdžiui, Lietuva, skatindama *blockchain* vystymąsi, gali centralizuotai įsigyti paslaugas iš jas teikiančių įmonių, o bendrovės – įsigyti iš valstybės.
2. Kadangi rinkoje jau yra verslo subjektų, teikiančių blokų grandinės technologijos paslaugą, ekonomiškai perspektyviausia bendrovėms būtų ne pačioms rodyti iniciatyvą ir kurti technologiją bei ją įsidiesti, bet pirkti paslaugą iš tiekėjų. Be kita ko, toks modelis leistų atriboti pačios bendrovės atsakomybę, kylančią dėl netinkamai įvykdytos autentifikacijos.
3. Kadangi Lietuvoje vyrauja bendrovės, turinčios mažą akcininkų skaičių, joms naudoti *blockchain* organizuojant VAS nėra taip optimalu kaip bendrovėms, turinčioms didelį akcininkų skaičių, nes pats VAS organizavimo procesas yra gana nesudėtingas ir nereikalauja daug išteklių ar laiko sąnaudų, tad efektyviausias blokų grandinės technologijos pritaikymas atsiskleistų didelį akcininkų skaičių turinčiose bendrovėse. Todėl išlikti prie tradicinio VAS organizavimo modelio gali būti naudingiau nei pritaikyti naują technologiją, iš tikrųjų nesant tam realaus poreikio.

Išvados

- 1) Blokų grandinės technologija gali būti pritaikoma VAS organizavimo metu. Pagrindinės sritys, kurios tiesiogiai susijusios su VAS funkcijų įgyvendinimu ir kuriose naudojama blokų grandinės technologija, yra akcininkų autentifikavimas dalyvaujant nuotoliniu būdu VAS ir nuotolinio balsavimo procedūra.
- 2) Praktiniai blokų grandinės technologijos pritaikymo pavyzdžiai įvairiose pasaulio (ypač Europos) bendrovėse bei kitose organizacijose atskleidžia, jog

blockchain pritaikymas yra patogus, aiškus bei patikimas. Ši technologija užtikrina VAS proceso sklandumą, skaidrumą ir saugumą, leidžia akcininkams aktyviau įsitraukti į bendrovės veiklą, greitai sulaukti balsavimo rezultatų, lengviau pasiekti rūpimus bendrovės dokumentus. Tai iliustruoja ir ES poziciją nesiekti intensyviai reglamentuoti *blockchain* technologijos, o šalinti esančias kliūtis, technologijai pačiai sėkmingai įsiliejant į rinką.

- 3) Šiuo metu Lietuvoje įtvirtintas reglamentavimas nesudaro imperatyvių kliūčių pritaikyti blokų grandinės technologiją VAS organizavimo metu. Nuotolinės autentifikacijos galimybė yra suteikiama, bendrovės yra įpareigojamos užtikrinti tokios autentifikacijos saugumą, todėl jos turi teisę rinktis, koku būdu saugumas bus užtikrinamas. Bendrovės turi pačios imtis visų priemonių tinkamai autentifikuoti asmenis bei suteikti jiems galimybę balsuoti nuotoliniu būdu. Be to, balsavimo procedūros tvarką bendrovės turi galimybę pasirinkti apibrėžti ne tik savo įstatuose, tačiau taip pat pranešime apie šaukiamą susirinkimą bei savo internetinėje svetainėje.
- 4) Technologija gali būti pritaikoma Lietuvos bendrovėse, tačiau atsižvelgiant į Lietuvoje dominuojančių bendrovių formą, narių skaičių, pajamas, naudoti *blockchain* organizuojant VAS yra dažnu atveju neoptimalu. Kita vertus, blokų grandinės technologija leidžia užtikrinti VAS organizavimo saugumą, lankstumą bei sklandumą, tad *blockchain* leistų bendrovėms organizuoti efektyvesnius VAS, intensyviau įtraukti į bendrovės veiklą akcininkus. Atsižvelgiant į technologijos brangumą bei išreikštą Lietuvos valstybės siekį būti *blockchain* technologijos lydere, siekiant populiarinti jos naudojimą tarp bendrovių ji galėtų rodyti iniciatyvą ir suteikti bendrovėms platesnes galimybes įsigyti blokų grandinės technologiją.

Šaltinių sąrašas

1. Norminiai teisės aktai:

1.1. Europos Sąjungos teisės aktai:

1. Europos Parlamento 2018 m. gruodžio 13 d. rezoliucija Nr. 2018/2085(INI) dėl blokų grandinės – ateities perspektyvomis grindžiamos prekybos politikos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0528_LT.html?redirect> [žiūrėta 2022 m. vasario 2 d.].

1.2. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914.
4. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (1992). *Lietuvos aidas*, 192-0

1.3. Vyriausybės nutarimai:

5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (2020). *Teisės aktų registras*, 23062.

2. Specialioji literatūra:

6. Jaccard, G. (2017). *Smart contracts and the Rule of Law* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3099885> [žiūrėta 2022 vasario 5 d.].
7. Liyuan, M. ir Shaocong, X. (2021). *Research on the Application of Blockchain Technology in the Field of Corporate Governance* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.e3sconferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/51/e3sconf_eilcd2021_01064.pdf> [žiūrėta 2022 m. sausio 31 d.].
8. Romanovs, A. ir Strebko, J. (2018). *The Advantages and Disadvantages of the Blockchain Technology* [interaktyvus]. Prieiga per internetą <https://www.researchgate.net/publication/330028734_The_Advantages_and_Disadvantages_of_the_Blockchain_Technology> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 12 d.].
9. Van der Elst, Ch. ir Lafarre, A. (2017). *Bringing the AGM to the 21st Century: Blockchain and Smart Contracting Tech for Shareholder Involvement* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/3582017.pdf> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 29 d.].

3. Teismų praktika:

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3215/2002.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3336/2014.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K3-300-313/2021.

4. Kita literatūra:

13. Demarinis, R. (2017). *Is Blockchain the Answer to E-voting? Nasdaq Believes So* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.nasdaq.com/articles/blockchain-answer-evoting-nasdaq-believes-so-2017-01-23>> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 18 d.].
14. Europos Parlamento pranešimas: *EP narė apie „blockchain“: „Norime ES padaryti lydere“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/economy/20180514STO03406/ep-nareapie-blockchain-norime-es-padaryti-lydere>> [žiūrėta 2022 m. vasario 11 d.].
15. Harper, C. (2019). *What Is Civic (CVC)? A Guide to Blockchain Identity Verification* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://coincentral.com/civic-cvc-beginners-guide/>> [žiūrėta 2022 m. sausio 8 d.].
16. Horizonstate.com [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://horizonstate.com/product/blockchain/>> [žiūrėta 2022 m. sausio 8 d.].

17. Panasiuk, S. (2017). *How Poland's Central Securities Depository Uses IBM Blockchain to Revolutionize AGM Voting* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ibm.com/blogs/think/2017/10/poland-blockchain/>> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 28 d.]
18. Paulavičius, R. (2021). Paskaita „Blockchain – tai gerokai daugiau nei tik skaitmeninės valiutos“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lma.lt/uploads/Pranesimai%20naujienoms/Blockchain-LMAJA.pdf>> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 4 d.].
19. Santander and Broadridge Complete a First Practical Use of Blockchain for Investor Voting at an Annual General Meeting [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.santander.com/content/dam/santander-com/en/documentos/historico-notas-de-prensa/2018/05/NP-2018-05-17Santander%20and%20Broadridge%20Complete%20a%20First%20Practical%20Use%20of%20Blockchain%20for%20Investor%20Voting%20-en.pdf>> [žiūrėta 2022 m. sausio 9 d.].
20. Teisė.pro. P. Miliauskas. *Visuotinių akcininkų susirinkimų organizavimas karantino laikotarpiu* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/p-miliauskas-visuotiniu-akcininkusisurinkimu-organizavimas-karantino-laikotarpiu/>> [žiūrėta 2022 m. sausio 17 d.].
21. Užkuras, T. (2020). *Kaip surengti visuotinį akcininkų susirinkimą nuotoliniu būdu* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.glimstedt.lt/naujienos/kaip-surengtivirusuotini-akcininku-susirinkima-nuotoliniu-budu/>> [žiūrėta 2022 m. sausio 14 d.].
22. World's First Association to Run On-Premise Blockchain Voting [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.finews.asia/finance/30694-first-association-to-run-on-premiseblockchain-voting>> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 29 d.].

ISSN 2345-0878 (spausdintas)

ISSN 2538-8916 (internete)

Teisės mokslo pavasaris 2022. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Studentų mokslinė draugija. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023. – 136 p.

„Teisės mokslo pavasaris“ – kasmetinis Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų geriausių darbų rinkinys. Į straipsnių rinkinį atrinkti tyrimai buvo vertinami autoritetingos komisijos, kuri pirmiausia išklausė originalius tyrėjų pristatymus. Tikslumas, gebėjimas pristatyti teisinę problemą, identifikuoti skirtingus jos sprendimo argumentus, juos su-priešinti ir išgauti geriausią sprendimą – tai tos teisės profesionalo savybės, kurios būtinos sėkmingam teisininkui. Tačiau ne tik dėl to teisininko profesija yra vertinama visuomenėje. Skirtingų ideologijų, interesų, informacijos srautuose pasiklydusi visuomenė tikisi ne tik procedūrinio teisingumo – ji pirmiausia tikisi vertybinio teisingumo. Humanis-tiškas požiūris į žmogų, asmens laisvės gerbimas ir asmens pažeidžiamumo suvokimas, galimybė balansuoti visuomenės ir subjekto individualius interesus – tai yra savybės, be kurių negali būti įsivaizduojamas teisės profesionalas.

Viršelio dailininkė *Jurga Tėvelienė*

Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla

Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius

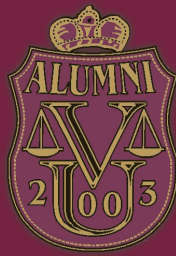
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt

Tiražas 100 egz. 9 aut. l.

Spausdino UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius

MECENATAS

LEIDINIO RĖMĖJAI:

CŌBALT
It's a big deal

Advokato Audriaus Voverio
kontora

ISSN 2345-0878

www.tf.vu.lt/mokslas/leidiniai/

